

EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI
AEGEAN REGION CHAMBER OF INDUSTRY

**2019 YILINDA
DÜNYA VE TÜRKİYE
EKONOMİSİ
&
2020 YILINDAN
BEKLENTİLER**

Ocak 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa

GİRİŞ	1
1. 2019 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ	3
1.1. GENEL BİR BAKIŞ	3
1.2. 2019 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ DEĞERLENDİRMESİ	4
1.2.1. ÜRETİM VE BÜYÜMEDE GELİŞMELER	4
1.2.2. KÜRESEL TİCARETTE GELİŞMELER	11
1.2.3. DIŞ DENGE, DÖVİZ KURLARI, BÜTÇE VE FAİZLER	15
1.2.4. NÜFUS VE İSTİHDAMDA GELİŞMELER	18
1.2.5. ENFLASYON	23
1.2.6. MENKUL KIYMET BORSALARI	24
1.2.7. TASARRUFLAR VE YATIRIMLAR	26
1.2.8. KAMU VE EKONOMİDEKİ KONUMU	30
1.2.9. KÜRESEL REKABET GÜCÜNDE GELİŞMELER	34
1.2.10. HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ ENDEKSİNDE GELİŞMELER	37
2. 2019 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	40
2.1. GENEL BİR BAKIŞ	40
2.2. MAKRO EKONOMİK GELİŞMELER	46
2.2.1. ÜRETİM VE BÜYÜME	46
2.2.2. HARCAMALAR VE BÜYÜME	50
2.2.3. YATIRIMLAR VE BÜYÜME	55
2.2.3.1. YERLİ YATIRIMLAR	55
2.2.3.2. YABANCI YATIRIMLAR	60
2.2.4. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK	64
2.2.5. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	67
2.2.5.1. DIŞ TİCARET	68
2.2.5.2. ÖDEMELER DENGESİ	71
2.2.5.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU	74
2.2.5.4. DÖVİZ KURLARI	76
2.2.5.5. DIŞ BORÇLAR	80
2.2.6. KAMU KESİMİ DENGESİ	82
2.2.6.1. BÜTÇE DENGESİ	82
2.2.6.2. BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI	87
2.2.6.3. KAMU BORÇ STOKU	89
2.2.6.4. KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ	91
2.2.7. ENFLASYON	93
2.2.8. FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARI	95
2.2.9. BANKACILIK, MEVDUAT VE KREDİLER	98
2.2.9.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER	98
2.2.9.1.1. BANKACILIK SEKTÖR RASYOLARI	99
2.2.9.1.2. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ	101
2.2.9.2. PARASAL GELİŞMELER	105
2.2.9.3. MEVDUAT GELİŞMELERİ	106
2.2.9.4. KREDİ GELİŞMELERİ	108
2.2.10. ÖDEME ARAÇLARINDA GELİŞMELER	114
3. 2019 YILINDA SANAYİ SEKTÖRÜ	119
3.1. ÜRETİMDE GELİŞMELER	119
3.1.1. ÜRETİM VE BÜYÜME	119
3.1.2. KAPASİTE KULLANIM ORANLARI	122
3.1.3. SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ	123
3.2. İSTİHDAMDA GELİŞMELER	125
3.3. VERİMLİLİKTE GELİŞMELER	127
3.4. ÜCRETLERDE GELİŞMELER	128
3.5. VERİMLİLİK VE REEL ÜCRET KARŞILAŞTIRMALARI	130
4. 2020 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ	133
4.1. 2020 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ	133
4.2. 2020 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	136

GİRİŞ

Hem dünya hem de Türkiye ekonomik açıdan oldukça zorlu bir 2019 yılını geride bırakmıştır. Bu zorluk, bazen ekonomik içsel dinamiklerdeki enerji azalımı bazen yanlış ekonomi politikalarından kaynaklanmıştır. Dünya gezegeninin “daha fazla büyümeyi” taşımakta zorlanması, küresel gelir adaletsizliğinin giderek artması, küreselleşme sürecinin tersine dönmesine neden olan politika tercihleri, savaşların genetik hale geldiği coğrafyalarda bitmeyen gerginlikler demektir. Yaşanan süreçler dünya ekonomisinin bir dönüm noktasına doğru yol aldığına ilişkin sinyaller veriyor.

Türkiye, bulunduğu zorlu coğrafyanın üretmekten bir türlü vazgeçemediği faturaları sürekli ödeyen bir ülke konumundadır. Bir taraftan her yıl yaklaşık bir milyon kişi artan ve 80 milyonu aşmış nüfusunun, diğer taraftan sayıları dört milyonu bulan sığınmacıların taleplerine cevap vermeye çalışıyor. Bu arada neredeyse beş yılı aşan bir süredir yüksek politik konjonktürün etkilerini her boyutta hissediyor. Bu zorlu faktörler yanında Türkiye'nin bilim, teknoloji, inovasyon çağına da uyum sağlaması gerekiyor. Hayal gücünün artık en büyük rekabet avantajı olduğu, özgürce sorgulayan, eleştiren, hep arayış içinde olan zihinlerin ön plana çıktığı, bilimin her zaman olduğu gibi yol gösterdiği bir çağa ne kadar hazır olduğumuzu tartışmak durumundayız. Her birey ve kurumun her şeyi gözden geçirmesi, iyileştirmesi, geliştirmesi gereken bir çağdayız. Ekonomi, bu sürecin yine en önemli lokomotifidir. Ancak, gelmekte olan çağın ne kadar farkında, ne kadar hazırlıklı, ne kadar peşinde olduğumuz tartışılır. Tüm bireylerin, kanaat önderlerinin, kurumların birlikte ve özgürce konuştuğu, tartıştığı, fikir ürettiği, üniversitelerin öncü olabildiği bir durumda bu çağı yakalayabiliriz, yakalayabilmeliyiz.

Bu perspektifi de dikkate alarak hazırlanan bu çalışmada öncelikle dünya ekonomisi, Türkiye ekonomisi ve sanayi sektöründe 2019 yılında yaşanan gelişmeler değerlendirilecek, ardından da 2019 yılına ilişkin beklentiler ve öngörüler ortaya konulacaktır.

I. BÖLÜM

DÜNYA EKONOMİSİNE

GENEL BİR BAKIŞ

---

1. 2019 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle dünya ekonomisinde 2019 yılında yaşanan gelişmeler genel olarak özetlenecektir. Ardından ise temel göstergeler yardımıyla dünya ekonomisinin 2019 yılı performansı genel olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1.1. GENEL BİR BAKIŞ

2019, gerek küresel gerekse ulusal düzey ekonomik yavaşlamaya sahne olmuştur. Nitekim IMF verilerine göre; 2019 yılında yüzde 3 olarak gerçekleşmesi beklenen dünya ekonomisinin büyüme hızı, 2010 sonrası dönemin en düşük hızıdır. Benzer bir durum dünya ticaret hacmindeki artış için de geçerlidir. Zira, bu yıl dünya ticaret hacminin sadece yüzde 1,1 oranında artması beklenmektedir. Bu gelişmeler uzun yıllar boyunca dünya üretiminin üzerinde artan ve büyüme ile refahı tetikleyen küresel ticaret hacmi artışının artık bu işlevi yerine getiremediği, küreselleşme sürecinin gerilediği anlamına gelmektedir. Yaşanan bu gelişmenin gerisinde ise, güne kadar küreselleşmeci politikaların bayraktarlığını yapan ABD'nin, başta Çin olmak üzere, adeta tüm dünyaya karşı ticaret savaşı başlatması bulunmaktadır. Gerek ABD, gerekse Çin'in dünya geneliyle yoğun etkileşim içinde olması nedeniyle ticareti olumsuz etkileyen bu savaş, Euro Bölgesi ile birlikte gelişmekte olan ülkeleri de olumsuz yönde etkilemiş, yavaşlama zemini genişlemiştir.

Bunun yanında, ABD Merkez Bankası FED'in 2019 yılında faiz artırımını ve likiditeyi daraltma yönünde uygulayacağını açıkladığı para politikalarında tersine dönüş yaşanmış, faizlerde üç kez indirimle gidilmiştir. Bunun sonucunda faizler yüzde 1.50-1.75 bandına çekilmiştir. Bu gelişme oldukça zorlu bir döneme giren dış kaynak bağımlısı ülkelerin lehine olmuş, görece yüksek faiz vermelerine bağlı olarak kısa vadeli spekülasyon yabancı sermaye (sıcak para) yeniden bu ülkelere akmaya başlamıştır. Bu da gelişen piyasalarda (emerging market) borsaları olumlu etkilemiş, faizlerde düşüş imkanı sunmuştur.

Diğer taraftan, küreselleşme sürecinin tersine dönmesinin yanında gelişmekte olan ülkelerde artan işsizlik ve yoksulluk ile artan toplumsal hareketler genel anlamda bir kapitalist sistem eleştirisini gündeme taşımıştır. Bu durum, sistem krizinin daha da derinleşmesini engellemek amacıyla sistemin yeniden dizaynına yönelik arayışları artırmıştır. Dolayısıyla, 2019 yılında yön arayan sadece ekonomiler değil, aynı zamanda kapitalist sistem de olmuştur.

Kısaca ifade etmek gerekirse 2019 yılı; küreselleşme sürecinin “kazan-kazan” döneminden ticaret savaşları yoluyla “kaybet-kaybet” dönemine daha belirgin girildiği bir yıl olmuştur. Küreselleşmede yaşanan tersine dönüş, ticaret hatlarını olumsuz etkilemiş, ABD’ye reaksiyon veren ülkelerin sayısının artmasıyla ticaret savaşlarının zemininin genişlik kazanması ihtimali artmıştır. Bununla birlikte, ABD ve Çin’in bazı konularda orta yolu bulup anlaşması, en azından ABD’de başkanlık seçimlerine kadar, küresel ticaret ortamını biraz rahatlatmıştır. Ancak, bu gelişme 2019 yılının dünya ekonomisi açısından pek parlak geçmediği gerçeğini değiştirmemiş, 2020’ye yeterince ümitli olmaya imkan verecek bir iklim aktarılamamıştır.

1.2. 2019 YILI DÜNYA EKONOMİSİ DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın bu bölümünde ekonominin temel alanları itibariyle dünya ekonomisinde 2019 yılında yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir.

1.2.1. ÜRETİM VE BÜYÜMEDE GELİŞMELER

Dünya ekonomisi, özellikle küreselleşme sürecinin yoğunlaştığı/yaygınlaştığı 1990 sonrası dönemde, tekil ülkelerin yaşadığı krizler bir tarafa bırakılırsa, 1997-1998 yıllarında Uzakdoğu’da, 2008-2009’da gelişmiş ülkelerde büyük krizler yaşamıştır. Bunlardan 2008 yılında ABD’de başlayan kriz ve bu krize karşı alınan önlemlerin artçı sarsıntıları hala devam etmekte, yeni bir durgunluk ikliminin öncü belirtileri görülmektedir. Yaşanan sürecin nereye varacağı ise, sadece uygulanan ekonomi politikalarına değil aynı zamanda küresel siyasi gelişmelere de bağlı olacak gibi görünmektedir. Zira, 2019 yılında yaşanan gelişmelerde ABD Merkez Bankası (FED-Federal Rezerv Sistem) ve AB Merkez Bankası (ECB-European Central Bank) tarafından yapılan açıklamalar ve uygulanan para politikaları kadar ticaret savaşlarının geldiği nokta, Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler de etkili olmuştur. Bu süreçte dikkati çeken husus ise, ekonomideki sorunlar arttıkça siyasi söylemlerin yükseldiğinin görülmesi olmuştur. Siyasetin “geleneksel” olduğu kabul edilecek bu yaklaşımının, seçmenleri konsolide etmekten öteye bir faydasının olduğunu söylemek oldukça güçtür. Dolayısıyla, 2019 yılı dünya ekonomisi açısından belirsizliklerin, risklerin ve kaygıların özellikle reel boyutta arttığı bir yıl olarak geride kalmıştır.

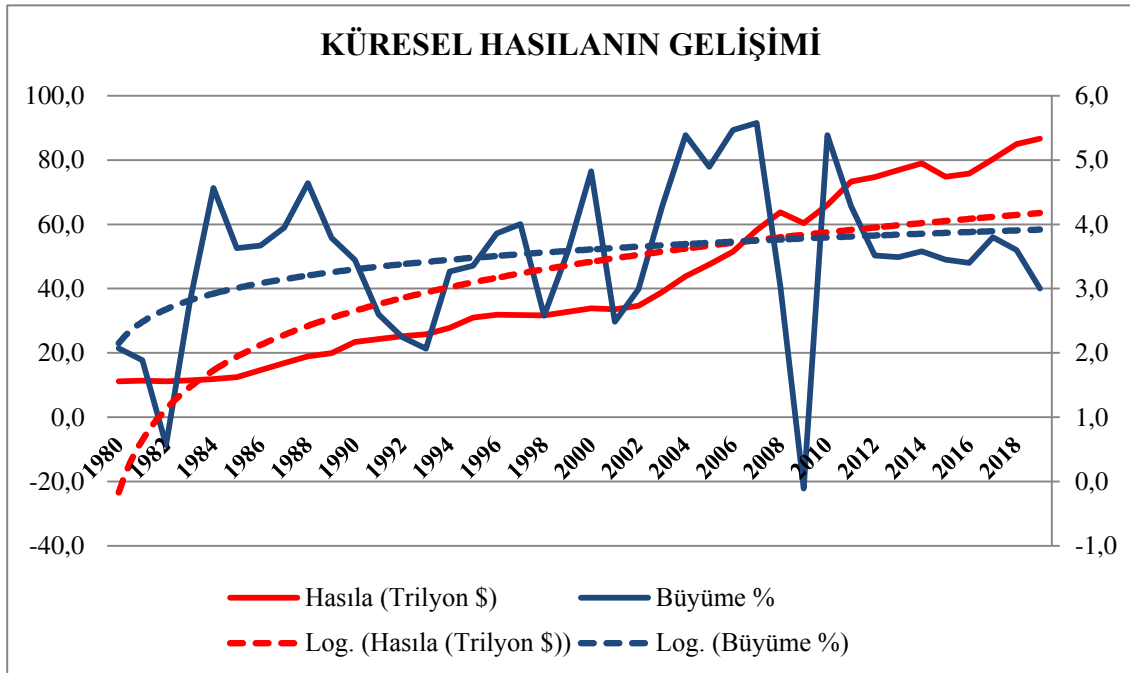
TABLO 1.1: KÜRESEL HASILADA GELİŞMELER

YIL	Büyüme Hızı (%)	Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)
1980	2,1	11,1
1990	3,4	23,4
2000	4,8	33,8
2010	5,4	66,0
2017	3,8	80,3
2018	3,6	84,9
2019	2,9	86,6
1980-89	3,2	14,0
1990-99	3,1	28,6
2000-09	3,9	46,6
2010-19	3,8	77,2
1980-19	3,5	41,6
1990-19	3,6	50,8

Kaynak: IMF

Küresel hasılanın gelişiminin yer aldığı Tablo 1.1.'den görülebileceği gibi, tahmini olarak, 2019 yılında küresel hasıla yüzde 2,9 oranında artmış ve 86,6 trilyon dolara ulaşmıştır. Böylece son kırk yılda küresel hasıla 75,5 milyar trilyon dolar artmıştır. Ancak, 2019 yılında gerçekleşmesi beklenen yüzde 2,9 düzeyindeki büyümenin tüm dönem ortalamalarının gerisinde kaldığı da görülmektedir.

Tablodaki yıllık ve dönemsel veriler incelendiğinde ise küresel hasıla artışının azalan verimler aşamasına girdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla dünya ekonomisinin yakın dönemlerde daha hızlı büyümesi olasılığının, ticaret ve kur savaşlarının da etkisiyle, oldukça düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 1.2’de ülke grupları itibariyle büyüme hızları verilmiştir. Burada ilk dikkati çeken nokta; 2019 yılında dünya ekonomisinin büyüme hızının yüzde 3 ile 2010 sonrası dönemde en düşük düzeyine gelmiş olmasıdır. Diğer taraftan 2019 yılında gelişmiş ülkelerin yüzde 1,7, gelişmekte olan ülkelerin ise yüzde 3,9 oranında büyümesi beklenmektedir. Her iki ülke grubunda da 2018 yılına göre önemli oranda yavaşladığı, gelişmekte olan ülkelerin 2010 sonrası dönemin en düşük büyüme hızıyla karşılaştığı görülmektedir.

TABLO 1.2: DÜNYA EKONOMİSİNDE BÜYÜME

GÖSTERGE	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
BÜYÜME HIZI (%)									
Dünya	4,3	3,5	3,5	3,6	3,5	3,3	3,8	3,6	2,9
Gelişmiş ülkeler	1,7	1,2	1,4	2,1	2,3	1,7	2,4	2,3	1,7
ABD	1,6	2,2	1,8	2,5	2,9	1,6	2,4	2,9	2,3
Japonya	-0,1	1,5	2,0	0,4	1,2	0,6	1,9	0,8	1,0
Euro Bölgesi	1,6	-0,9	-0,3	1,4	2,1	1,9	2,5	1,9	1,2
Almanya	3,9	0,4	0,4	2,2	1,7	2,2	2,5	1,5	0,5
Fransa	2,2	0,3	0,6	1,0	1,1	1,1	2,3	1,7	1,3
İtalya	0,6	-2,8	-1,7	0,1	0,9	1,1	1,7	0,9	0,2
İngiltere	1,6	1,4	2,0	2,9	2,3	1,8	1,8	1,4	1,3
İspanya	-1,0	-2,9	-1,7	1,4	3,6	3,2	3,0	2,6	2,0
Gelişmekte olan ülkeler	6,4	5,4	5,1	4,7	4,3	4,6	4,8	4,5	3,7
Çin	9,5	7,9	7,8	7,3	6,9	6,7	6,8	6,6	6,1
Rusya federasyonu	5,1	3,7	1,8	0,7	-2,3	0,3	1,6	2,3	1,1
Arjantin	6,0	-1,0	2,4	-2,5	2,7	-2,1	2,7	-2,5	-3,1
Brezilya	4,0	1,9	3,0	0,5	-3,6	-3,3	1,1	1,1	1,2
Hindistan	6,6	5,5	6,4	7,4	8,0	8,2	7,2	6,8	4,8
Türkiye	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2	7,5	2,8	0,2
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	73,3	74,7	76,8	78,9	74,8	75,8	80,2	84,9	86,6

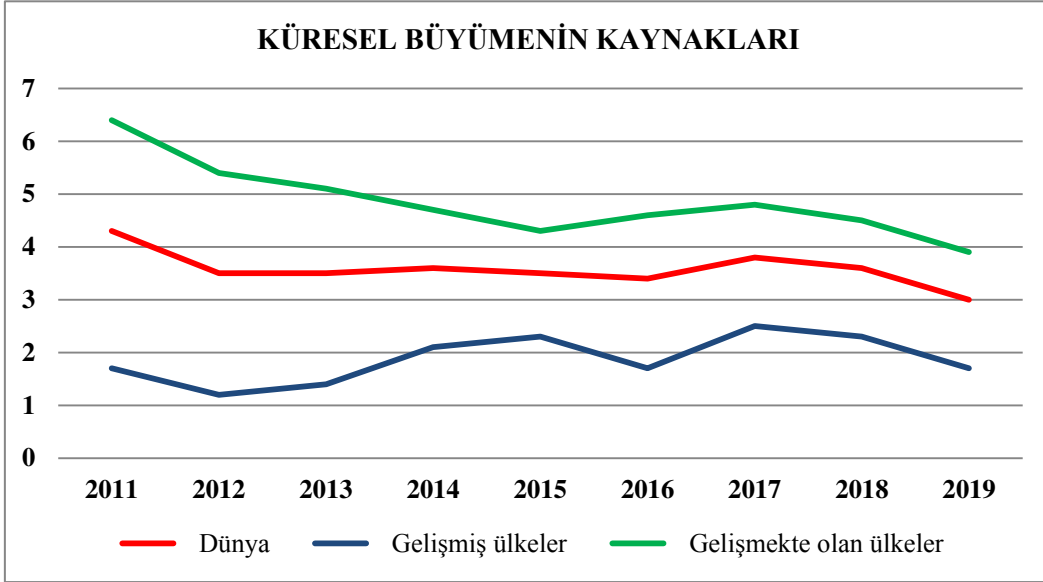
Kaynak: IMF, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu

2019 yılında da küresel ekonominin üretim boyutundan lokomotiflerinden olan Çin yüzde 6,1; Hindistan'ın ise yüzde 4,8 düzeyinde büyümesi beklenmektedir. Bu veriler söz konusu iki ülke için son yılların en düşük büyüme oranı anlamına gelmektedir. ABD'nin Çin'e yönelik olarak başlattığı ticaret savaşı ve bu ülkeden ithal edilen mallara getirdiği yüksek oranlı ilave gümrük vergileri ile dünya ekonomisindeki yavaşlamanın bu gelişmede belirleyici rol oynadığı söylenebilir. IMF tahminlerine göre 2019 yılında Türkiye'nin ise binde iki oranında büyümesi, yani adeta durgunluk yaşaması beklenmektedir.

Diğer taraftan, aşağıda yer alan ve dünya ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızlarını gösteren grafikten dünya ekonomisinin 2017 yılı sonrasında belirgin bir yavaşlama trendine girdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, büyüme açısından gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki etkileşimin de her geçen daha belirgin hale geldiği görülmektedir.

Dolayısıyla, olumlu ve olumsuz gelişmelerin ülkeler arasındaki geçiş düzeyi ve hızının da arttığı söylenebilir. Hatta bu durumun, geçişkenlik riski ve olası olumsuz domino etkisi nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerin finansal kriz yaşamalarını engelleyen önemli bir faktör olduğu da vurgulanabilir. Bir başka ifadeyle gelişmekte olan ülkelerin çoğunun elinden “kriz çıkarma yetkisinin” dahi alındığı söylenebilir.

2019 yılında gerçekleşmesi beklenen büyüme hızları sonucunda farklı ülkelerin ulusal gelir (GSYİH-gayrisafi yurtiçi hasıla) düzeylerinin geleceği değerler Tablo 1.3’de verilmiştir. Buna göre, 2019 yılı sonunda GSYİH’nın ABD’de 21,4 trilyon dolara, Çin’de 14,1 trilyon dolara, Japonya’da 5,1 trilyon dolara, Almanya’da ise 3,8 trilyon dolara yükselmesi beklenmektedir.

Dünya genelindeki ekonomik büyüklük sıralamasında son dönemlerde en hızlı gelişmeyi Çin ve Hindistan göstermiştir. Nitekim, 2005-2019 döneminde GSYİH’yı; Çin 11,8 trilyon dolar, Hindistan ise 2,1 trilyon dolar artırmıştır. Mevcut büyüme trendlerini korumaları halinde Çin’in ABD’yi, Hindistan’ın da Almanya’yı geçmesi söz konusu olabilecektir.

TABLO 1.3: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE GSYİH'NİN GELİŞİMİ (Milyar \$)

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2019-2005
ABD	13.037	14.992	18.225	18.715	19.519	20.580	21.439	8.403
ÇİN	2.309	6.066	11.226	11.222	12.062	13.368	14.140	11.831
JAPONYA	4.755	5.700	4.389	4.927	4.860	4.972	5.154	399
ALMANYA	2.848	3.402	3.362	3.468	3.665	3.951	3.863	1.015
HİNDİSTAN	834	1.708	2.104	2.290	2.652	2.719	2.936	2.101
B. KRALLIK	2.528	2.455	2.897	2.669	2.640	2.829	2.744	216
FRANSA	2.198	2.647	2.439	2.472	2.592	2.780	2.707	509
İTALYA	1.854	2.129	1.833	1.870	1.951	2.076	1.989	134
BREZİLYA	891	2.208	1.800	1.795	2.053	1.868	1.847	956
KANADA	1.173	1.617	1.557	1.530	1.650	1.712	1.731	557
RUSYA	819	1.636	1.357	1.281	1.579	1.657	1.638	819
G. KORE	935	1.144	1.466	1.500	1.624	1.720	1.630	695
İSPANYA	1.158	1.434	1.200	1.238	1.317	1.428	1.398	240
MEKSİKA	877	1.058	1.171	1.078	1.157	1.222	1.274	397
ENDONEZYA	311	755	861	932	1.015	1.022	1.112	801
HOLLANDA	686	848	766	784	834	915	902	217
TÜRKİYE	501	772	859	863	853	771	744	243
İSVİÇRE	409	583	680	671	680	706	715	307
POLONYA	306	479	478	472	527	586	566	260
İSVEÇ	390	495	504	516	541	556	529	139
ARJANTİN	199	425	642	557	643	519	445	246
G. AFRİKA	258	375	318	296	349	368	359	101
FİNLANDİYA	205	248	233	239	253	274	270	65
PORTEKİZ	197	238	199	206	221	241	236	39
YUNANİSTAN	248	300	197	195	203	218	214	-34

Kaynak: IMF

IMF verilerine göre, aynı dönemde Türkiye ise GSYİH'sını sadece 243 milyar dolar artırabilmiştir. Döviz kurlarının düşük değerlendirildiği dönemde Türkiye'nin GSYİH'sı yapay olarak artmış, kurların arttığı 2017-2019 döneminde ise yapay olarak gerilemiştir. Bunun sonucunda Türkiye'nin dünya sıralamasındaki yeri gerilemiştir. Nitekim, tabloda yer almayan Avusturalya ve S. Arabistan'da ilave edildiğinde, Türkiye 2019 yılı itibariyle 19. sıraya gerilemiştir. Bu trendin devamı halinde İsviçre'nin de Türkiye'yi geçmesi olasılığı bulunmaktadır.

Küresel hasıladaki gelişmeye ilişkin olarak değerlendirilebilecek bir konu da bu hasılanın dağılımıdır. Zira, küresel hasılanın büyümesi kadar ülkeler ve bölgeler arasındaki dağılımı da önem taşımaktadır. Tablo 1.4 incelendiğinde 1970-2018 yılları arasında küresel hasılanın 81,8 trilyon dolar arttığı görülmektedir. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerdeki artış 33,4 trilyon dolar, gelişmiş ülkelerde ise 46,8 trilyon dolar olmuştur. Böylece 2018 yılında 85,3 trilyon dolar olan küresel hasılanın 49 trilyon doları gelişmiş, 33,8 trilyon doları gelişmekte olan, 2,2 trilyon doları ise geçiş sürecindeki ülkelerde üretilmiştir.

TABLO 1.4: KÜRESEL HASILANIN DAĞILIMI (Milyar \$)

	1970	1980	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2018-1970
DÜNYA	3.406	12.306	22.975	33.575	47.550	66.146	74.757	75.840	80.501	85.304	81.898
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	585	2.739	4.016	7.286	11.234	21.881	29.221	29.287	31.815	33.829	33.244
Afrika	108	562	558	657	1.129	1.966	2.294	2.139	2.216	2.359	2.250
Amerika	181	783	1.160	2.241	2.774	5.239	5.377	5.145	5.651	5.454	5.273
Asya	294	1.384	2.284	4.371	7.307	14.639	21.504	21.957	23.901	25.966	25.673
Okyanusya	2	9	14	16	25	36	46	45	47	50	48
GEÇİŞ EKONOMİLERİ	450	1.012	878	381	1.068	2.122	1.987	1.839	2.178	2.274	1.824
GELİŞMİŞ ÜLKELER	2.370	8.555	18.082	25.908	35.248	42.143	43.549	44.715	46.509	49.200	46.830
Amerika	1.167	3.147	6.591	11.062	14.297	16.712	19.884	20.347	21.246	22.318	21.151
Asya	219	1.129	3.192	5.020	4.898	5.934	4.695	5.269	5.226	5.353	5.135
Avrupa	933	4.081	7.930	9.364	15.179	18.053	17.546	17.607	18.427	19.884	18.951
Okyanusya	52	197	369	463	875	1.444	1.424	1.492	1.611	1.644	1.593
BRICS	207	763	1.239	2.723	5.030	11.894	16.698	16.834	18.795	20.218	20.011
AB28	895	3.893	7.541	8.906	14.435	17.015	16.451	16.534	17.313	18.709	17.813
EURO BÖLGESİ	637	2.937	5.830	6.480	10.526	12.657	11.689	11.965	12.609	13.639	13.002
G20	2.656	9.808	20.017	30.199	42.382	57.245	64.240	65.449	69.503	73.602	70.946
G7	1.986	6.941	15.028	22.049	28.485	33.047	34.825	35.782	36.966	38.957	36.971

Kaynak: UNCTAD

Diğer taraftan, tabloda dikkati çeken önemli boyut ise 2019 yılı itibariyle G7 ülkelerinin 36,9, G20 ülkelerinin ise 70,9 trilyon dolarlık üretim yapıyor olmalarıdır. Dolayısıyla küresel düzeyde üretim ve gelir dengesizliğinin çok belirgin hale geldiği söylenebilir. Tablo 1.5'de yer alan veriler de bu dengesizliği teyit etmektedir. Nitekim, küresel hasılanın yüzde 86,3'ü G20, yüzde 45,7'si de G7 ülkeleri tarafından üretilmektedir. Bu dengesizlik dünyanın doğusundan batısına, güneyinden kuzeyine yaşanan göçün önemli bir nedenini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

TABLO 1.5: KÜRESEL HASILANIN DAĞILIMI (%)

	1970	1980	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
DÜNYA	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	17,2	22,3	17,5	21,7	23,6	33,1	39,1	38,6	39,5	39,7
Afrika	3,2	4,6	2,4	2,0	2,4	3,0	3,1	2,8	2,8	2,8
Amerika	5,3	6,4	5,0	6,7	5,8	7,9	7,2	6,8	7,0	6,4
Asya	8,6	11,2	9,9	13,0	15,4	22,1	28,8	29,0	29,7	30,4
Okyanusya	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
GEÇİŞ EKONOMİLERİ	13,2	8,2	3,8	1,1	2,2	3,2	2,7	2,4	2,7	2,7
GELİŞMİŞ ÜLKELER	69,6	69,5	78,7	77,2	74,1	63,7	58,3	59,0	57,8	57,7
Amerika	34,3	25,6	28,7	32,9	30,1	25,3	26,6	26,8	26,4	26,2
Asya	6,4	9,2	13,9	15,0	10,3	9,0	6,3	6,9	6,5	6,3
Avrupa	27,4	33,2	34,5	27,9	31,9	27,3	23,5	23,2	22,9	23,3
Okyanusya	1,5	1,6	1,6	1,4	1,8	2,2	1,9	2,0	2,0	1,9
BRICS	6,1	6,2	5,4	8,1	10,6	18,0	22,3	22,2	23,3	23,7
AB28	26,3	31,6	32,8	26,5	30,4	25,7	22,0	21,8	21,5	21,9
EURO BÖLGESİ	18,7	23,9	25,4	19,3	22,1	19,1	15,6	15,8	15,7	16,0
G20	78,0	79,7	87,1	89,9	89,1	86,5	85,9	86,3	86,3	86,3
G7	58,3	56,4	65,4	65,7	59,9	50,0	46,6	47,2	45,9	45,7

Kaynak: UNCTAD

Ülkelerin ekonomik büyüklüğü GSYİH ile ölçülürken refah düzeyleri de kişi başına düşen gelir (dolar bazında) ile değerlendirilmektedir. Tablo 1.7’de yer alan seçilmiş ülkelere ilişkin veriler incelendiğinde İsviçre ve ABD’nin, Lüksemburg, Katar ve bazı küçük ada ülkeleri göz ardı edildiğinde, açık ara önde gittiği görülmektedir. Bu ülkeleri, Avrupa ve Doğu’nun gelişmiş ülkelerinin izlediği görülmektedir. Türkiye ise 2019 yılı itibarıyla 8958 dolarlık gelir ile üyesi olmaya çalıştığı AB ülkelerinin oldukça gerisinde bir kişi başına düşen gelire sahiptir. Ayrıca son beş yılda kişi başına düşen gelirin azalması dikkati çekmektedir. Bunun sonucunda bazı küçük-ada ülkeler de dahil edildiğinde, Türkiye kişi başına düşen gelirden 85. sıraya gerilemiştir.

TABLO 1.6: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE KİŞİBAŞINA GSYİH’NİN GELİŞİMİ (Dolar)

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2019-2005
İSVİÇRE	55.114	74.885	82.511	80.629	80.764	83.162	83.717	28.603
ABD	44.026	48.403	56.787	57.901	60.000	62.869	65.112	21.086
HOLLANDA	42.055	51.166	45.303	46.165	48.800	53.228	52.368	10.313
İSVEÇ	43.077	52.607	51.127	51.599	53.412	54.356	51.242	8.165
FİNLANDİYA	39.076	46.388	42.576	43.574	45.948	49.738	48.869	9.793
ALMANYA	35.020	42.380	41.160	42.116	44.334	47.662	46.564	11.544
KANADA	36.439	47.627	43.626	42.440	45.217	46.290	46.213	9.774
FRANSA	36.057	42.179	37.938	38.349	40.109	42.953	41.761	5.703
B. KRALLIK	41.843	39.122	44.495	40.658	39.977	42.580	41.030	-812
JAPONYA	37.224	44.674	34.569	38.805	38.343	39.304	40.847	3.623
İTALYA	31.936	35.655	30.153	30.824	32.195	34.321	32.947	1.010
G. KORE	19.403	23.087	28.732	29.296	31.577	33.320	31.431	12.028
İSPANYA	26.530	30.801	25.850	26.682	28.381	30.733	29.961	3.432
PORTEKİZ	18.791	22.539	19.252	19.986	21.483	23.437	23.031	4.240
YUNANİSTAN	22.624	26.973	18.115	18.111	18.898	20.317	19.974	-2.650
POLONYA	8.020	12.602	12.566	12.428	13.872	15.426	14.902	6.882
RUSYA	5.720	11.447	9.262	8.723	10.751	11.289	11.163	5.443
MEKSİKA	8.189	9.258	9.674	8.816	9.367	9.797	10.118	1.929
ÇİN	1.766	4.524	8.167	8.116	8.677	9.580	10.099	8.333
ARJANTİN	5.164	10.413	14.895	12.773	14.588	11.658	9.888	4.724
TÜRKİYE	7.278	10.476	10.915	10.817	10.551	9.405	8.958	1.680
BREZİLYA	4.815	11.327	8.846	8.751	9.926	8.959	8.797	3.982
G. AFRİKA	5.384	7.312	5.732	5.267	6.120	6.354	6.100	717
ENDONEZYA	1.404	3.178	3.368	3.606	3.885	3.871	4.164	2.760
HİNDİSTAN	747	1.423	1.640	1.762	2.014	2.038	2.172	1.424

Kaynak: IMF

Bu arada tablodaki verilerden 2005-2019 yılları arasında Birleşik Krallık (812 Dolar) ve Yunanistan’da (2.650 dolar) kişi başına düşen gelirin gerilediği görülmektedir. Birleşik Krallık’daki gelişme daha çok AB’den ayrılma süreciyle (Brexit) ile ilgiliyken, Yunanistan’daki durum; aşırı dış borçlanma ve bu borçların doğru kullanılmaması sonunda yaşanan borç krizi ile ilgilidir.

1.2.2. KÜRESEL TİCARETTE GELİŞMELER

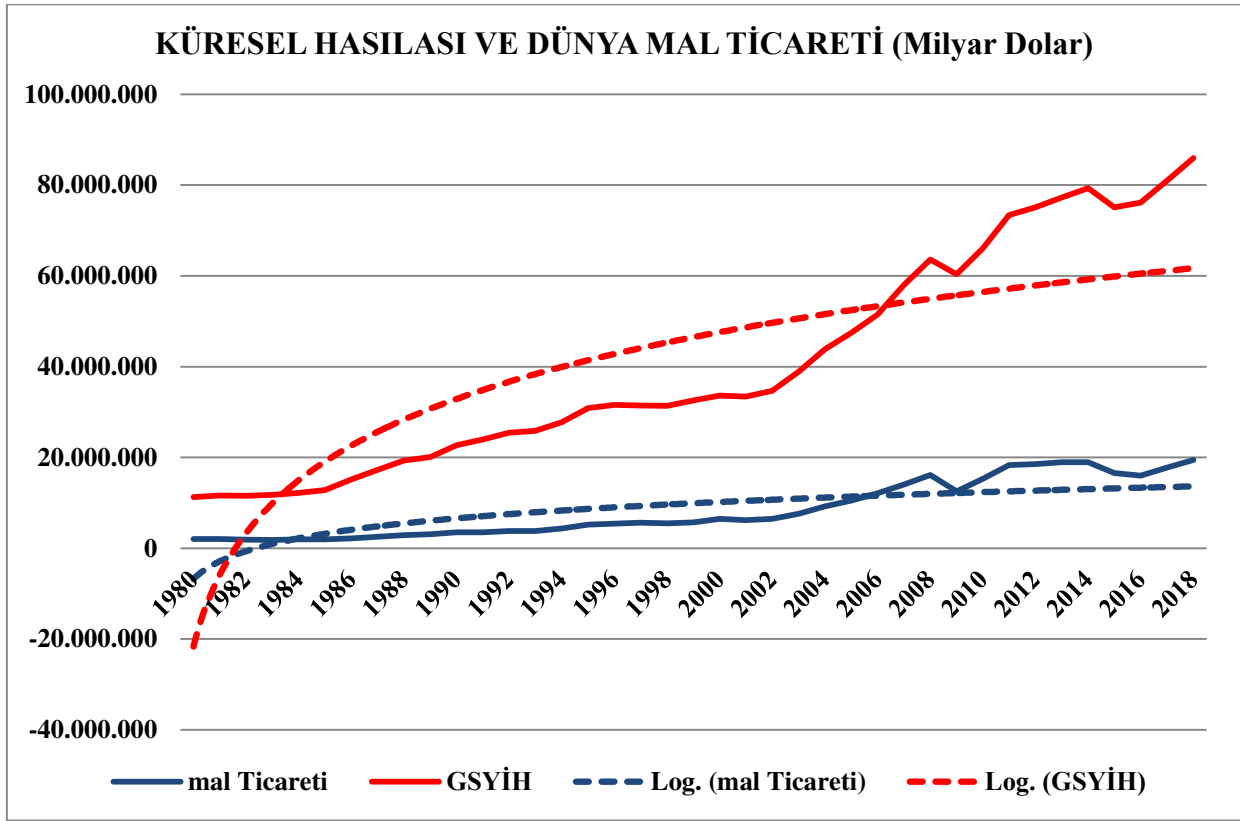
Dünya ekonomisinin; ilki coğrafi keşiflerin yaşandığı 15. yüzyıl, ikincisi sanayi devriminin yaşandığı 18. yüzyıl ve üçüncüsü de iletişim devriminin yaşandığı 1990'larda olmak üzere üç farklı küreselleşme dönemi yaşadığı ifade edilebilir. 1990'larda yaşanan küreselleşme süreci adeta birikimli bir süreçte gerçekleşmiş, hem iletişim, hem bilişim hem de ulaşım alanındaki gelişmelerin tümünden faydalanmıştır. Bu nedenle de uluslararası ticaret alanında çok hızlı gelişmeler yaşanmıştır.

TABLO 1.7: KÜRESEL TİCARETTE GELİŞMELER (Dolar)

YIL	Mal İhracatı	Küresel Hasıla	Pay %	Yıl	Mal İhracatı	Küresel Hasıla	Pay %
1980	2.036	11.243	18,1	2000	6.455	33.588	19,2
1981	2.014	11.640	17,3	2001	6.193	33.396	18,5
1982	1.886	11.530	16,4	2002	6.498	34.674	18,7
1983	1.846	11.763	15,7	2003	7.586	38.902	19,5
1984	1.956	12.197	16,0	2004	9.221	43.817	21,0
1985	1.953	12.811	15,2	2005	10.508	47.457	22,1
1986	2.139	15.139	14,1	2006	12.128	51.448	23,6
1987	2.516	17.225	14,6	2007	14.026	57.968	24,2
1988	2.869	19.270	14,9	2008	16.165	63.612	25,4
1989	3.099	20.114	15,4	2009	12.561	60.334	20,8
1990	3.490	22.656	15,4	2010	15.301	66.051	23,2
1991	3.511	23.981	14,6	2011	18.338	73.393	25,0
1992	3.779	25.464	14,8	2012	18.511	75.085	24,7
1993	3.795	25.870	14,7	2013	18.951	77.236	24,5
1994	4.328	27.775	15,6	2014	18.985	79.333	23,9
1995	5.168	30.871	16,7	2015	16.537	75.049	22,0
1996	5.406	31.555	17,1	2016	16.020	76.164	21,0
1997	5.592	31.440	17,8	2017	17.729	80.951	21,9
1998	5.503	31.378	17,5	2018	19.451	85.910	22,6
1999	5.719	32.543	17,6				

Kaynak: UNCTAD

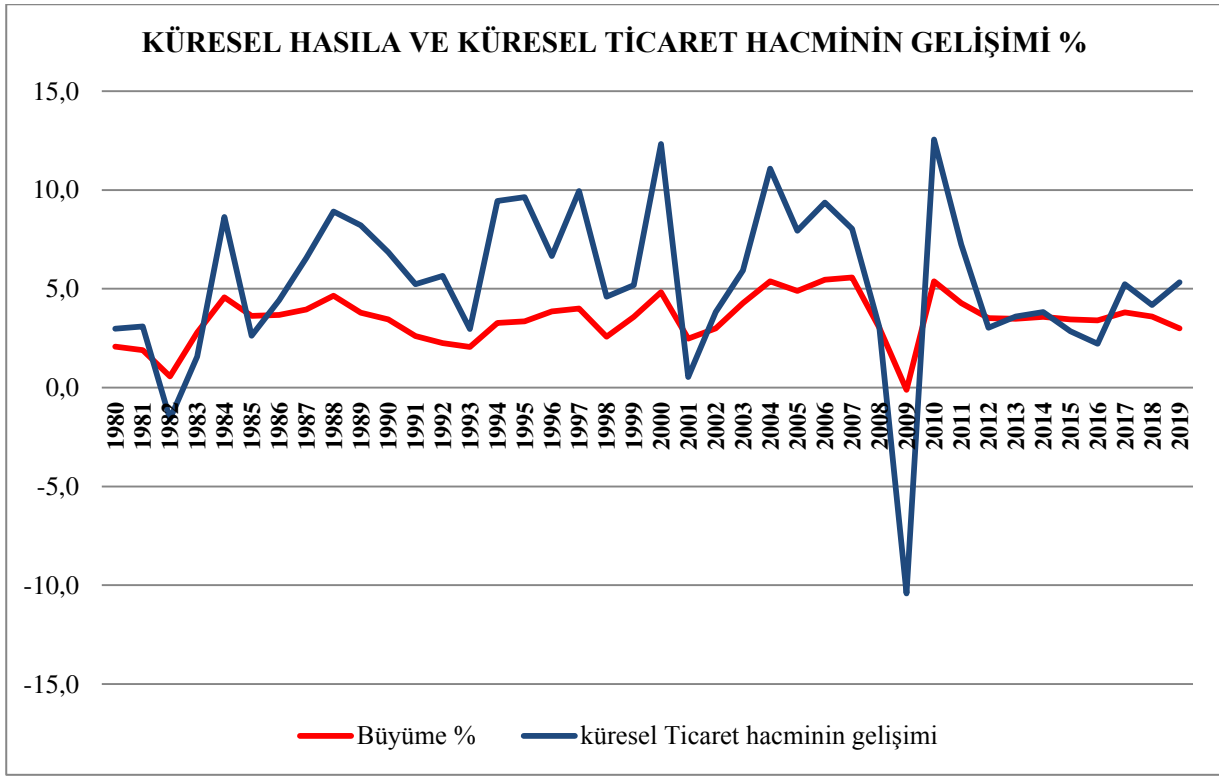
Tablo 1.7'den görülebileceği gibi 1990 yılında 3,4 trilyon dolar olan dünya mal ihracatı 2018 yılı sonunda 19,4 trilyon dolara ulaşmıştır. Yine aynı dönemde mal ihracatının küresel hasılaya oranında da önemli artışlar görülmüştür. Nitekim, 1990 yılında mal ihracatının küresel hasılaya oranı yüzde 15,4 iken 2008 yılında yüzde 25,4'e yükselmiştir. Bu oran 1980-2018 döneminin kapsadığı 39 yılın en yüksek değeri olmuştur. Ancak, izleyen yıllarda önce küresel finans krizi, ardından da ticaret savaşlarına bağlı olarak bu oranda gerileme yaşanmıştır. Bu verilere ilişkin olarak aşağıda verilen grafikte yer alan eğrisel (logaritmik) trend çizgileri de hem küresel hasıla hem de küresel mal ticareti hacmindeki artışın yavaşladığını ortaya koymaktadır.

2019 yılında küresel ticarete yaşanan gelişmelere ilişkin veriler Tablo 1.8’de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2019 yılı sonunda hem dünya mal hem de mal ve hizmet ihracatında gerileme beklenmektedir. Kuşkusuz bu beklentinin gerçekleşmesi durumunda küresel ticaret savaşlarının yansıması da belirginleşmiş olacaktır.

Ancak, küreselleşme sürecinin gerilediği de aşikardır. Nitekim, aşağıdaki grafik incelendiğinde, 1990-2008 döneminde dünya ticaret hacminin küresel hasıladan (üretim) çok daha hızlı büyüdüğü, daha sonra ise bu hızın oldukça yavaşladığı görülmektedir.

Küreselleşme sürecinde yaşanan tıkanıklıkta ise ABD ile Çin ve komşuları arasındaki ticaret savaşları kadar aşırı borçlu duruma gelen gelişmekte olan ülkelerin dış taleplerini (ithalat) azaltmak zorunda kalmalarının da rolü bulunmaktadır.

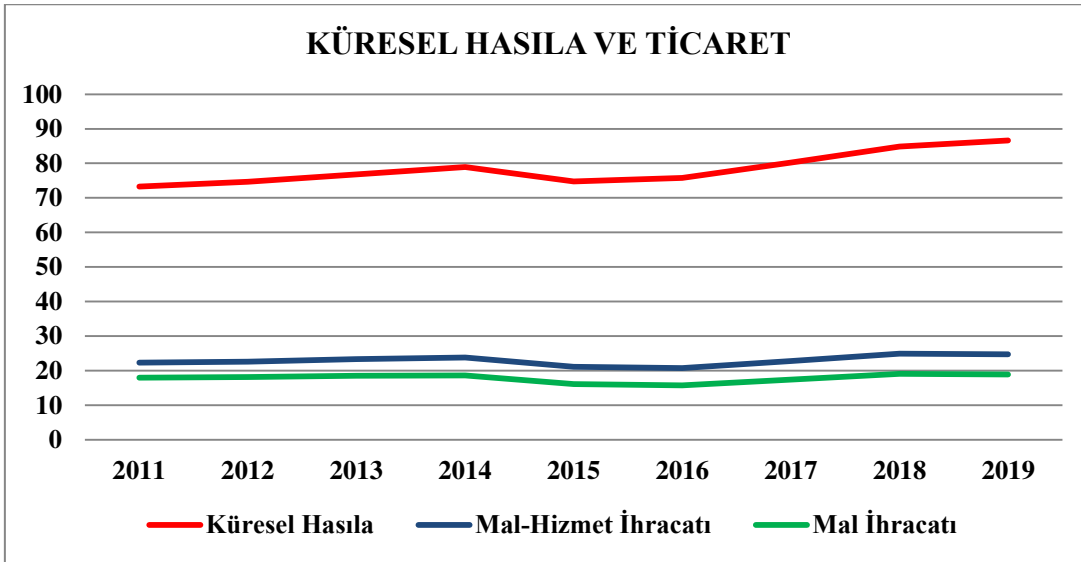
TABLO 1.8: KÜRESEL TİCARETTE GELİŞMELER (Dolar)

GÖSTERGE	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	73,3	74,7	76,8	78,9	74,8	75,8	80,2	84,9	86,6
Mal-Hizmet İhracatı (Trilyon Dolar)	22,3	22,6	23,3	23,8	21,1	20,7	22,8	24,9	24,7
Mal İhracatı (Trilyon Dolar)	17,9	18,1	18,5	18,6	16,1	15,7	17,4	19,1	18,9
İthalat									
Gelişmiş ülkeler	6,0	1,1	2,3	3,4	3,8	2,2	5,0	3,5	1,0
Gelişmekte olan ülkeler	11,4	5,2	4,7	2,7	-0,7	2,2	7,8	5,0	0,4
İhracat									
Gelişmiş ülkeler	6,2	2,9	3,2	4,0	3,8	1,8	4,7	3,1	0,9
Gelişmekte olan ülkeler	87,9	3,5	4,7	3,3	1,4	3,0	7,3	3,9	1,0
Petrol Dışı Mal fiyatlarının Değişimi(%)	18,1	-10,2	-1,5	-3,9	-17,6	-1,5	6,4	1,6	0,9
Petrol fiyatları (Varil/Dolar)	104,1	105,0	104,1	96,3	50,8	42,8	52,8	68,3	61,8
Petrol fiyatlarında değişim (%)	31,7	0,9	-0,9	-7,5	-47,2	-15,7	23,3	29,4	-9,6

Kaynak: IMF

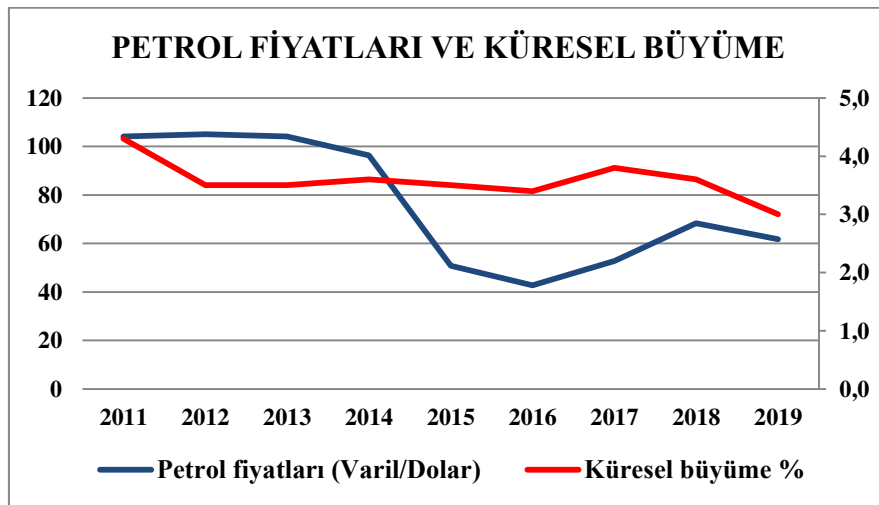
Diğer taraftan, genellikle 4-6 trilyon dolar aralığında seyreden dünya hizmet ihracatı, büyük ölçüde mal ihracatından etkilenmektedir. Zira, taşımacılık, sigorta, lojistik başta olmak üzere bir çok hizmet küresel mal ticaretine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Takip eden grafik de mal ve hizmet ticareti arasındaki paralelliği açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla küresel ticaret savaşlarının devam etmesi halinde sadece mal değil aynı zamanda hizmet ticareti de bu gelişmeden olumsuz etkilenecektir.

IMF verilerine göre; 2019 yılında gelişmiş ülkelerin ihracatının binde dokuz, ithalatlarının ise yüzde bir oranında artması beklenmektedir. Bu yılda gelişmekte olan ülkelerin ithalatının binde dört, ihracatının ise yüzde bir artacağı öngörülmektedir. Küresel finans krizinin ardından en düşük dış ticaret artışlarından biriyle karşılaşıldığını ortaya koyan bu veriler, küreselleşme sürecinden tersine dönüşün olası sonuçlarını da ortaya koymaktadır.

Dünya ticaretini hem etkileyen hem de ticaretteki gelişmelerden etkilenen önemli bir değişken de petrol fiyatlarıdır. Küresel ticaret savaşlarının yoğun olarak yaşandığı 2019 yılında, yavaşlayan küresel büyüme ve ticaret hacminin de etkisiyle, petrol fiyatlarında yüzde 10'a yakın gerileme yaşanmıştır. Bu gelişme, başta Türkiye gibi enerjide dışa bağımlı ülkeler olmak üzere, birçok ülkede enflasyonla mücadelede katkı vermiştir. Diğer taraftan petrol fiyatları ile küresel büyüme ile arasındaki ilişkiyi gösteren grafik de küresel büyüme ile petrol fiyatları arasındaki paralelliği ortaya koymaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse; 2019 yılı gerek küresel büyüme gerekse de küresel ticaret açısından belirgin bir ivme kaybının yaşandığı yıl olmuştur. ABD ve Çin arasındaki görüşmeler ve yapılacak anlaşmalar 2020 yılında hem büyüme hem de ticaret açısından oldukça belirleyici rol oynayacaktır.

1.2.3. DIŞ DENGE, DÖVİZ KURLARI, BÜTÇE VE FAİZLER

Tablo 1.9’da dünya ekonomisi açısından önemli bazı ülkelere ait bazı göstergelere yer verilmiştir. Buradan 2019 yılı tahminleri itibariyle cari fazla veren başlıca ülkelerin; Almanya (%7,3), Rusya Federasyonu (%6,2), Japonya (%3,1), İtalya (% 2,9) ve Çin (% 1,5) olarak sıralanmaktadır. Euro Bölgesi ise toplamda bölge hasılasının yüzde 3,2’si oranında fazla verdiği görülmektedir. Türkiye de 2002 sonrasında ilk kez cari fazla veren ülkeler arasında yer almıştır. Cari açık oranına sahip ülkelere Arjantin 2018 yılına göre açığı azaltmış, İngiltere ise artırmıştır. Güney Afrika Cumhuriyeti de yüksek sayılabilecek cari açık oranına sahiptir.

**TABLO 1.9:SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN BAZI VERİLER
(2019 Tahmini)**

ÜLKE	Cari Denge/ GSYİH %*	Dolar kuru		Bütçe dengesi/ GSYİH*	10 yıllık tahvil faizi %
		31 Aralık 2019	Bir yıllık değişim %		
ABD	-2,4	-	-	-4,6	1,8
Japonya	3,1	109	1,0	-2,9	-
Çin	1,5	6,97	-1,4	-4,3	2,8
İngiltere	-4,3	0,75	5,3	-2,0	0,8
Almanya	7,3	0,89	-2,3	1,0	-0,2
Fransa	-0,9	0,89	-2,3	-3,2	0,1
İtalya	2,9	0,89	-2,3	-2,2	1,4
İspanya	1,0	0,89	-2,3	-2,3	0,4
Yunanistan	-2,3	0,89	-2,3	0,6	1,5
Euro Bölgesi	3,2	0,89	-2,3	-	-0,2
Rusya Fed.	6,2	62,1	-11,7	2,3	6,4
Arjantin	-1,6	59,9	59,9	-4,3	11,3
Brezilya	-1,7	4,02	-3,5	-5,8	4,6
Hindistan	-1,8	71,4	-2,2	-3,9	6,5
Endonezya	-2,3	13,883	3,6	-2,0	7,0
Güney Afrika	-3,9	14,0	2,9	-5,9	8,3
Türkiye	0,2	5,95	-10,6	-3,0	11,9

(*) 2019 gerçekleşme tahmini

Kaynak: The Economist.com ve IMF

Konuyu daha etkin ele alabilmek amacıyla seçilmiş ülkelere ilişkin mutlak veriler itibariyle cari denge istatistikleri Tablo 1.10’da verilmiştir. Buradan 2019 yılı tahminleri itibariyle; Almanya’nın 269 milyar dolar, Japonya’nın 172 milyar dolar, Çin’in 147 milyar dolar ve Rusya’nın yaklaşık 94 milyar dolar cari fazla verdiği görülmektedir.

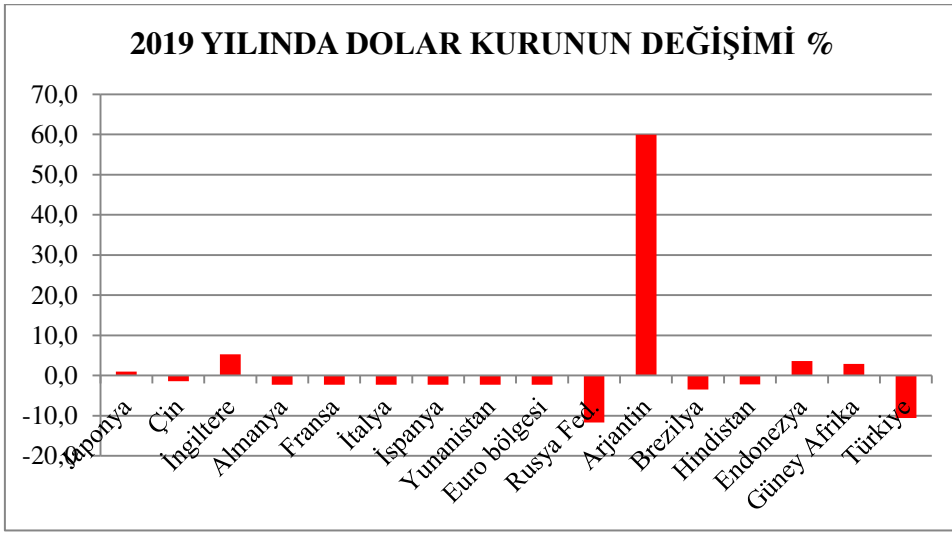
TABLO 1.10: BAŞLICA ÜLKELERDE CARİ DENGE(Milyon Dolar)

ÜLKE	1980	1990	2000	2010	2016	2017	2018	2019
Arjantin	-2.573	4.665	-9.144	-1.623	-15.105	-31.598	-27.479	-5.357
Brezilya	-12.807	-3.785	-24.794	-75.824	-24.230	-7.235	-14.511	-22.317
Çin	-	-	20.432	237.810	202.203	195.117	49.092	147.710
Fransa	-4.175	-9.869	36.072	-16.654	-11.500	-18.700	-16.200	-13.700
Almanya	-15.215	50.055	-34.209	192.253	293.800	295.800	289.500	269.100
Yunanistan	-2.192	-3.537	-7.836	-34.144	-3.261	-4.864	-7.699	-6.435
Hindistan	-2.799	-9.624	-2.666	-47.867	-12.114	-48.662	-57.183	-57.183
Endonezya	2.900	-3.200	7.990	5.303	-16.952	-16.196	-31.051	-31.752
İtalya	-16.950	-21.692	0.645	-72.636	47.500	50.700	52.000	57.000
Japonya	-10.750	44.709	130.651	220.986	197.900	202.000	175.300	172.100
Portekiz	-1.064	-0.181	-12.820	-24.232	2.252	993	-1.454	-1.400
Rusya	-	-	45.382	67.452	24.469	32.430	113.455	93.908
G. Afrika	3.287	1.545	-0.172	-5.633	-8.353	-8.878	-13.064	-11.239
İspanya	-5.300	-18.054	-26.273	-56.246	27.900	24.300	13.200	12.800
Türkiye	-3.090	-2.625	-9.920	-44.616	-33.139	-47.437	-27.158	-4.389
İngiltere	3.245	-36.666	-39.908	-82.933	-139.301	-88.100	-109.100	-94.700
ABD	2.316	-78.965	-403.451	-431.266	-428.300	-439.600	-491.000	-539.500

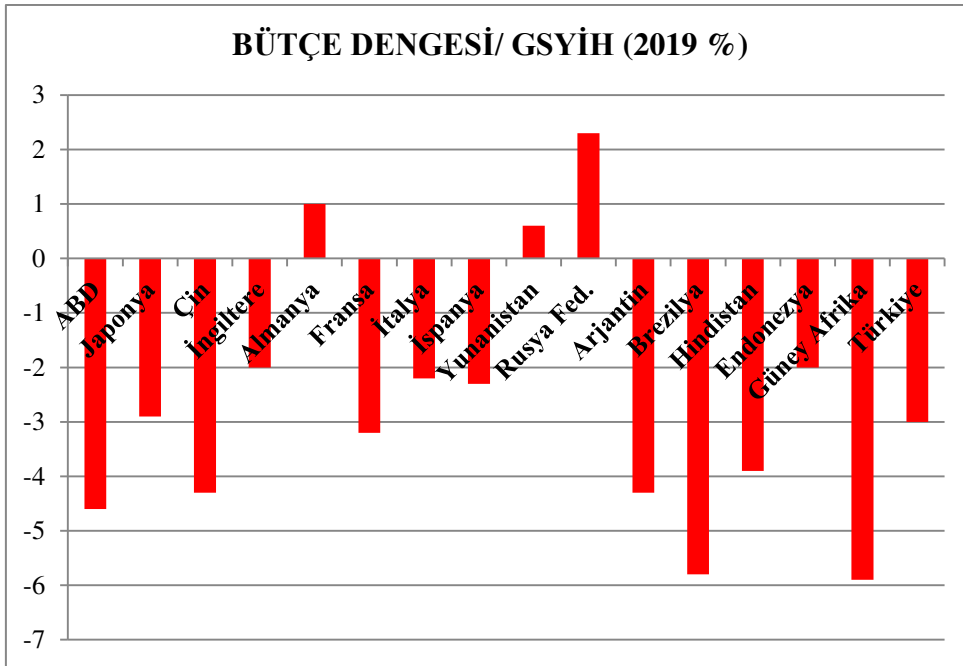
Kaynak: IMF

ABD, 539 milyar dolarla dünyanın en fazla cari açık veren ülkesi konumunu 2019 yılında da korumuştur. ABD'nin, daha doğru ifadesiyle Başkan D. Trump'ın birçok ülkeye karşı ticaret savaşları açmasının gerisindeki nedenlerden birinin bu olduğu söylenebilir. ABD dolarının 1944 yılında oluşturulan Altın-Döviz Standardı sayesinde "küresel döviz" niteliği kazanması, bu düzeyde açığın sürdürülmesine izin vermektedir. Ancak, bir taraftan ABD'nin bu egemenliğini kırmak isteyen ülkelerin dolar kullanım alanını daraltma çabaları, daha da önemlisi kripto paraların daha fazla kullanılmaya başlanması ABD'nin gelecekte cari açık ve finansmanı boyutunda önemli sorunlar yaşamasına neden olabilecek gibi görünmektedir.

2019 yılında döviz kurlarında yaşanan gelişmeler incelediğinde, Arjantin, İngiltere, Endonezya ve Güney Afrika Cumhuriyeti dışında kalan tüm ülke paralarının Dolar karşısında değer kazandığı görülmektedir. 2018 yılında, Japon Yeni'nin dışında tablodaki diğer tüm ülkelerin parasının ise Dolar karşısında değer kaybettiği dikkate alındığında, 2019 yılında bir düzeltmenin geldiği söylenebilir. Bu gelişmede 2019 yılında faiz artışından vazgeçen hatta faiz indirimine başlayan FED'in de önemli rolü olduğu unutulmamalıdır. FED'in bu rolü oynamasında ise, dış ticarete kur avantajından faydalanmak isteyen başkan Trump'ın faiz indirim baskısının da etkili olduğu söylenebilir.

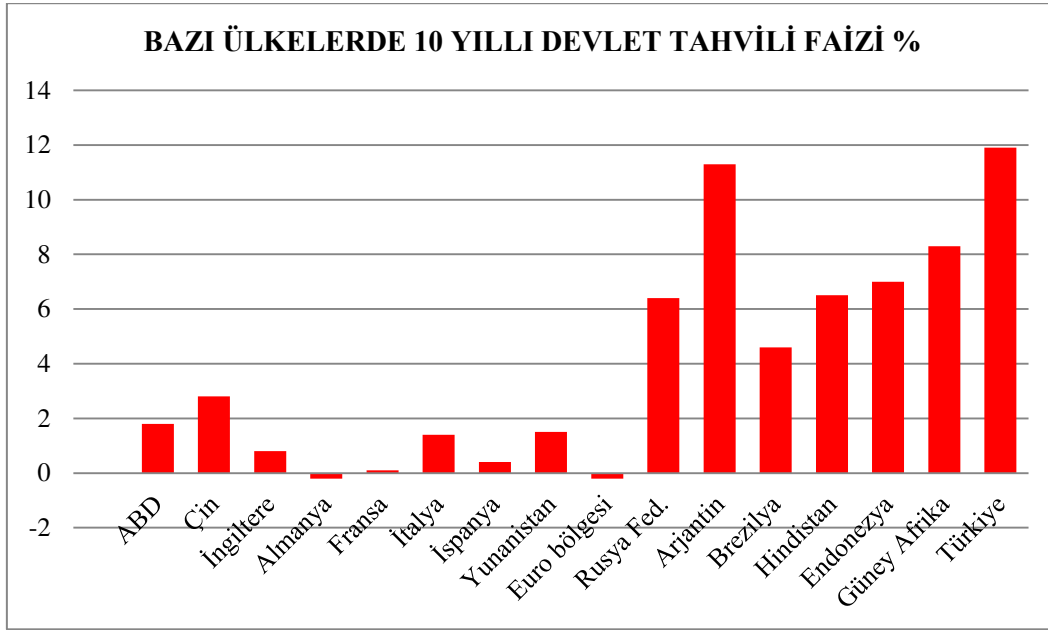
Dünya ekonomisini yeni bir borç krizinin beklediğine ilişkin söylemler artmaktadır. Zira, özellikle gelişmekte olan bazı ülkeler dışarıdan borçlanarak potansiyellerinin ötesinde tüketime yönelmiştir. Yunanistan, Portekiz, İspanya ve İtalya da borç sorunlarından tam olarak kurtulamamıştır. Aşağıdaki grafikte yer alan ve bütçe dengelerini gösteren grafik de kamu borçlarının artma eğilimini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

İlgili tablo ve grafikten görülebileceği gibi, incelenen başlıca ekonomiler içinde sadece Almanya, Rusya ve Yunanistan'da bütçenin fazla verdiği, diğer ülkelerin önemli oranda açık verdiği görülmektedir. Bütçe açığının GSYİH'ya oranı Güney Afrika Cumhuriyetinde yüzde 5,9, Brezilya'da yüzde 5,8, ABD'de yüzde 4,6, Çin ve Arjantin'de yüzde 4,3 düzeyinde bulunmaktadır.

Bu ülkelerden hem bütçe hem de cari açık veren Arjantin, Brezilya ve Güney Afrika Cumhuriyetinin 2020 yılında sık sık gündeme gelen ülkeler arasında yer alacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

2019 yılının sonu itibariyle bazı ülkelerin 10 yıllık tahviller için ödediği faiz oranlarını gösteren grafikte; yüksek faizle borçlananların başında Türkiye (%11,9), Arjantin (% 11,3), Güney Afrika (%8,3) ve Endonezya'nın (% 7) geldiği anlaşılmaktadır. Bu ülkelerin kırılğan beşli içinde yer alan ülkeler olması dikkati çekmektedir. Türkiye'nin cari fazla verdiği bir yılda bu düzeyde yüksek faizle borçlanması, bozulan bütçe dengeleri ve yüksek enflasyonun bir sonucudur.

Anlaşılmaktadır ki, 2019 yılında ABD doları değer kaybetmiş, yıllardır olduğu gibi bu yıl da bilinen belli ülkeler cari fazla, yine bilinen belli ülkeler hem cari açık hem de bütçe açığı vermiştir. Türkiye ise cari açığı fazlaya dönüştürürken bütçe açığını adeta sıçratmış, bunun sonucunda da yüksek faiz ödemek zorunda kalmıştır.

1.2.4. NÜFUS VE İSTİHDAMDA GELİŞMELER

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak insanın üretimdeki rolün azalırken, pazar yaratma boyutundaki önemi artmaktadır. Bu arada bir taraftan üretim diğer taraftan da işsiz sayısı artmaya devam etmektedir. Kapitalist düzenin en önemli yakıtının tüketim olması, ancak üretime paralel artmayan talep, bunun en önemli nedeni olan adaletsiz gelir paylaşımı ve halkın yüksek borçluluk düzeyi çözüm bekleyen sorunlar olarak karşımızda durmaktadır.

Diğer taraftan, gelişmiş ülkelerde nüfus yaşlanırken talep artışı da zayıflamakta, gelişmekte olan ülkelerde ise genç ve tüketim talebi yüksek ancak gelir düzeyi düşük bir nüfus kitlesi bulunmaktadır. Bu şekilde gelir ve tüketim dengesizliği sorunu yaşanmakta, 900 milyona yakın insan açlıkla mücadele ederken, milyonlarca insan da obezite sorununa kliniklerde çare aramaktadır. Dünya 21. yüzyılın ikinci 10 yılını da bu sorunları çözmeden geride bırakmaktadır.

2005-2019 dönemi itibarıyla seçilmiş ülkelerde nüfusun gelişimi Tablo 1.11’de verilmiştir. Buradan görüldüğü gibi Çin 1,4 milyar, Hindistan 1,35 milyar nüfus ile dünyanın açık ara en kalabalık ülkeleridir. Ayrıca, 2005-2019 döneminde Hindistan nüfusu yüzde 21,1, Çin nüfusu yüzde 7,1 oranında artış göstermiştir. Mevcut trendlerin devamı halinde Hindistan’ın, Çin’i geçmesi beklenmektedir.

TABLO 1.11: BAŞLICA ÜLKELERDE NÜFUS (Milyon Kişi)

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2019-1985 (%)
ARJANTİN	38,6	40,8	43,1	43,6	44,1	44,6	45,1	16,7
BREZİLYA	185,0	194,9	203,5	205,2	206,8	208,5	210,0	13,5
KANADA	32,2	34,0	35,7	36,1	36,5	37,0	37,5	16,3
ÇİN	1.307,6	1.340,9	1.374,6	1.382,7	1.390,1	1.395,4	1.400,2	7,1
FİNLANDİYA	5,2	5,4	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,4
FRANSA	61,0	62,8	64,3	64,5	64,6	64,7	64,8	6,3
ALMANYA	81,3	80,3	81,7	82,3	82,7	82,9	83,0	2,0
YUNANİSTAN	11,0	11,1	10,9	10,8	10,8	10,7	10,7	-2,3
HİNDİSTAN	1.116,3	1.200,7	1.282,9	1.299,8	1.316,9	1.334,2	1.351,8	21,1
ENDONEZYA	221,4	237,6	255,6	258,5	261,4	264,2	267,0	20,6
İTALYA	58,1	59,7	60,8	60,7	60,6	60,5	60,4	4,0
JAPONYA	127,8	127,6	127,0	127,0	126,7	126,5	126,2	-1,2
G. KORE	48,2	49,6	51,0	51,2	51,4	51,6	51,8	7,6
MEKSİKA	107,2	114,3	121,0	122,3	123,5	124,7	125,9	17,5
HOLLANDA	16,3	16,6	16,9	17,0	17,1	17,2	17,2	5,7
POLONYA	38,2	38,0	38,0	38,0	38,0	38,0	38,0	-0,5
PORTEKİZ	10,5	10,6	10,4	10,3	10,3	10,3	10,3	-2,3
RUSYA	143,2	142,9	146,5	146,8	146,9	146,8	146,7	2,5
G. AFRIKA	47,9	51,3	55,4	56,3	57,1	57,9	58,8	22,9
İSPANYA	43,7	46,6	46,4	46,4	46,4	46,4	46,7	6,9
İSVEÇ	9,0	9,4	9,9	10,0	10,1	10,2	10,3	14,1
İSVİÇRE	7,4	7,8	8,2	8,3	8,4	8,5	8,5	15,2
TÜRKİYE	68,9	73,7	78,7	79,8	80,8	82,0	83,0	20,6
B. KRALLIK	60,4	62,8	65,1	65,6	66,0	66,4	66,9	10,7
ABD	296,1	309,7	320,9	323,2	325,3	327,4	329,3	11,2

Kaynak: IMF

Bu ülkelerin dışında söz konusu dönemde nüfus artışı en yüksek ülkeler; G. Afrika (%22,9), Türkiye ve Endonezya (% 20,6), Meksika (%17,5) ve Arjantin (%16,7) olmuştur. Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de kalması durumunda nüfus artış hızı en yüksek ülkelerden biri Türkiye olacaktır. 2005-2019 döneminde; Japonya, Yunanistan, Portekiz, Polonya ise nüfusu azalan ülkeler olarak dikkati çekmektedir.

Güvenli veri elde edilebilen ülkelerde istihdamın gelişimi ise Tablo 1.12’de verilmiştir. Tabloda yer alan ülkelere, İsviçre dışındakilerin, tümünde 2019 yılında istihdam artışı yaşandığı görülmektedir.

TABLO 1.12: BAŞLICA ÜLKELERDE İSTİHDAM (Bin Kişi)

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
KANADA	16.127	16.970	17.950	18.083	18.419	18.658	19.008
FİNLANDİYA	2.401	2.447	2.437	2.448	2.473	2.540	2.564
FRANSA	23.831	24.496	24.963	25.123	25.346	25.526	25.606
ALMANYA	35.674	37.755	40.083	41.070	41.488	41.726	41.985
YUNANİSTAN	4.444	4.390	3.611	3.674	3.753	3.828	3.905
İTALYA	22.407	22.527	22.465	22.758	23.023	23.215	23.309
JAPONYA	63.566	62.984	64.021	64.655	65.311	66.641	67.418
G. KORE	22.831	24.033	26.178	26.409	26.725	26.822	26.912
HOLLANDA	7.818	8.278	8.294	8.403	8.579	8.775	8.885
PORTEKİZ	5.063	4.914	4.605	4.673	4.830	4.940	5.005
İSPANYA	19.207	18.724	17.866	18.342	18.825	19.328	19.751
İSVEÇ	4.348	4.524	4.837	4.910	5.022	5.113	5.125
İSVİÇRE	4.145	4.479	4.895	4.963	5.009	5.055	4.968
B. KRALLIK	28.850	29.229	31.285	31.744	32.057	32.439	32.832
ABD	141.710	139.077	148.847	151.443	153.338	155.764	156.921
TÜRKİYE	25.518	35.319	28.944	31.722	30.260	26.829	-

Kaynak: IMF ve TÜİK

Diğer taraftan istihdam kadar önemli bir gösterge de emek verimliliğidir. Bu boyutta bir değerlendirme yapabilmek amacıyla Tablo 1.13 ülkelerin dolar bazında GSYİH’larının çalışan sayısına (istihdam) bölünmesiyle elde edilen emek verimliliği rakamlarına yer verilmiştir. Buna göre, 2018 yılı itibarıyla, incelenen ülkeler içinde en yüksek emek verimliliği; 139 bin dolar ile İsviçre, 132 bin dolar ile ABD, 108 bin dolar ile Fransa ve İsveç, 107 bin dolar ile Finlandiya, 104 bin dolar ile Hollanda’dır.

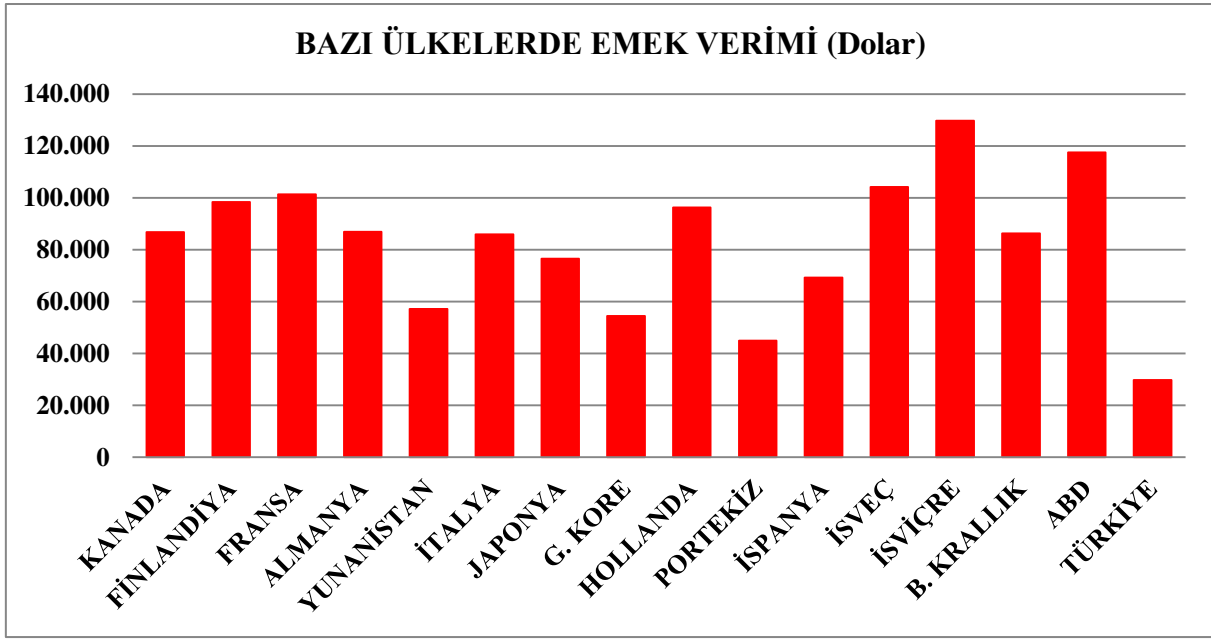
TABLO 1.13: BAŞLICA ÜLKELERDE EMEK VERİMİ (Dolar)

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	ORT.	TÜRKİYE’NİN ORANI
KANADA	72.735	95.286	86.741	84.610	89.581	91.757	86.785	34,3
FİNLANDİYA	85.381	101.349	95.609	97.631	102.305	107.874	98.358	30,3
FRANSA	92.233	108.058	97.705	98.396	102.265	108.909	101.261	29,4
ALMANYA	79.834	90.107	83.876	84.441	88.339	94.689	86.881	34,3
YUNANİSTAN	55.806	68.337	54.556	53.076	54.090	56.949	57.135	52,1
İTALYA	82.742	94.509	81.594	82.169	84.741	89.425	85.863	34,7
JAPONYA	74.804	90.499	68.556	76.204	74.413	74.609	76.514	38,9
G. KORE	40.953	47.601	56.001	56.799	60.767	64.126	54.375	54,7
HOLLANDA	87.746	102.440	92.356	93.300	97.214	104.274	96.222	30,9
PORTEKİZ	38.910	48.433	43.214	44.083	45.756	48.785	44.863	66,3
İSPANYA	60.291	76.586	67.167	67.495	69.960	73.882	69.230	43,0
İSVEÇ	89.696	109.416	104.197	105.092	107.726	108.742	104.145	28,6
İSVİÇRE	98.673	130.163	138.917	135.200	135.756	139.664	129.729	22,9
B. KRALLIK	87.626	83.992	92.600	84.079	82.353	87.210	86.310	34,5
ABD	91.998	107.796	122.441	123.578	127.294	132.123	117.538	25,3
TÜRKİYE	25.518	35.319	28.944	31.722	30.260	26.829	29.765	37,3

Kaynak: Tablo 1.3 ve 1.12’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

2018 yılı itibariyle Türkiye’de ise emek verimi 26,8 bin dolardır. Dönem ortalaması olarak bu rakam 29,7 bin dolardır. Bu rakam ise tabloda yer alan ülkelerin ortalamasının sadece yüzde 37,3’üne karşılık gelmektedir. Söz konusu veriler, ne kadar insana istihdam yaratıldığı kadar nerede istihdam yaratıldığıнын yani ne üretildiğinin de çok önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu verilerden Türkiye’nin hem eğitim sisteminde hem de üretim deseninde ciddi dönüşüm yapması gerektiği anlaşılmaktadır. Aksi halde Türkiye’nin ekonomik açıdan ilk 10 ülke arasında yer alması olası görünmemektedir.

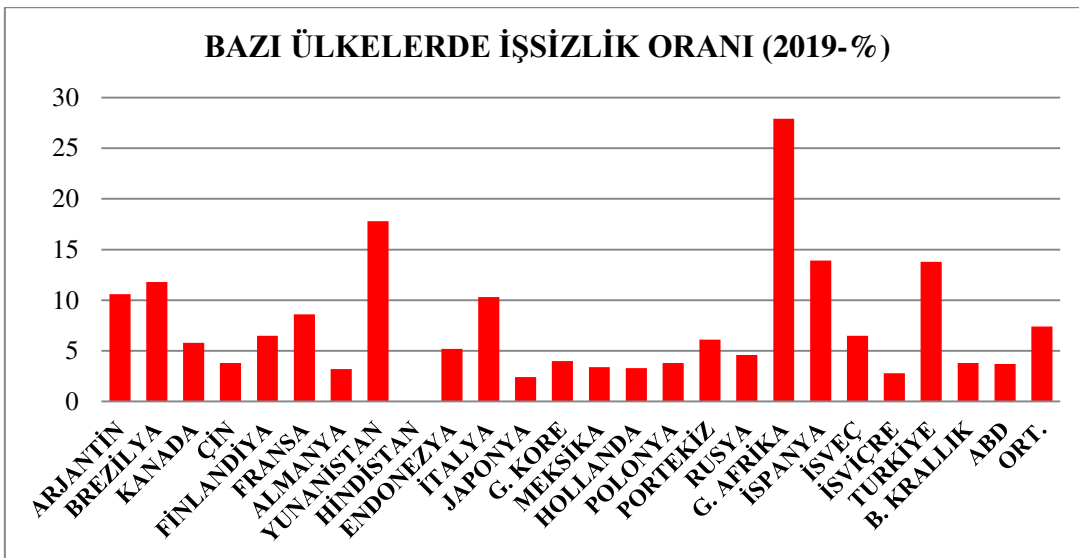
Dünya genelinde önemi ve yarattığı sorunlar her geçen gün daha da artan konu, işsizliktir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler hem istihdamı artırmak hem de emek verimini yükseltmeye imkan verecek yatırımları hayata geçirmek zorundadır. Ancak, küresel konjunktür, ülke içi sosyo-politik koşullar ve yönetsel nitelik düzeyi (kurumsallaşma) bunun gerçekleştirilmesine yeterince imkan vermemektedir. Bu nedenle, teknolojik gelişmelerin daha çok emek tasarruflu olmasının da katkısıyla, işsizlik büyük bir sorun olarak var olmaya devam etmektedir.

TABLO 1.14: BAŞLICA ÜLKELERDE İŞSİZLİK ORANLARI (%)

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019*
ARJANTİN	11,6	7,8	6,5	8,5	8,4	9,2	10,6
BREZİLYA	11,4	8,5	8,3	11,3	12,8	12,3	11,8
KANADA	6,8	8,0	6,9	7,0	6,3	5,8	5,8
ÇİN	4,2	4,1	4,1	4,0	3,9	3,8	3,8
FİNLANDIYA	8,5	8,5	9,4	8,8	8,6	7,4	6,5
FRANSA	8,9	9,3	10,4	10,1	9,4	9,1	8,6
ALMANYA	11,0	6,9	4,6	4,2	3,8	3,4	3,2
YUNANİSTAN	10,0	12,7	24,9	23,6	21,5	19,3	17,8
ENDONEZYA	11,2	7,1	6,2	5,6	5,5	5,3	5,2
İTALYA	7,7	8,4	11,9	11,7	11,3	10,6	10,3
JAPONYA	4,4	5,1	3,4	3,1	2,8	2,4	2,4
G. KORE	3,8	3,7	3,6	3,7	3,7	3,8	4,0
MEKSİKA	3,5	5,3	4,3	3,9	3,4	3,3	3,4
HOLLANDA	5,9	5,0	6,9	6,0	4,9	3,8	3,3
POLONYA	17,7	9,6	7,5	6,2	4,9	3,8	3,8
PORTEKİZ	7,6	10,8	12,4	11,1	8,9	7,0	6,1
RUSYA	7,2	7,4	5,6	5,5	5,2	4,8	4,6
G. AFRİKA	24,7	24,9	25,4	26,7	27,5	27,1	27,9
İSPANYA	9,2	19,9	22,1	19,6	17,2	15,3	13,9
İSVEÇ	7,6	8,6	7,4	7,0	6,7	6,3	6,5
İSVİÇRE	3,8	3,5	3,2	3,3	3,1	2,5	2,8
TÜRKİYE	9,5	11,1	10,3	10,9	10,9	11,0	13,8
B. KRALLIK	4,8	7,9	5,4	4,9	4,4	4,1	3,8
ABD	5,1	9,6	5,3	4,9	4,4	3,9	3,7
ORT.	8,2	8,5	8,6	8,5	8,0	7,4	7,4

Kaynak: IMF *2019 yılı tahmin verileridir.

Tablo 1.14'de 2019 yılında işsizliğin tahmini gelişimine ilişkin değerlendirme yapmaya imkan verecek veriler yer almaktadır. Buradan görülebileceği gibi, incelenen ülkeler arasında 2019 yılı itibariyle en yüksek işsizliğe sahip ülkeler Güney Afrika (%27,9), Yunanistan (%17,8), İspanya (%13,9) ve Türkiye (%13,8) olarak görünmektedir. Bu ülkelerden İspanya ve Yunanistan 2019 yılında işsizlik oranını azaltmayı başarırken G. Afrika ve Türkiye'de ise artmıştır. Türkiye, ayrıca, 2019 yılında işsizlik oranı en yüksek oranda artan ülke olarak dikkati çekmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, genel ekonomik yavaşlamaya rağmen 2019 yılında işsizlik konusunda, özellikle gelişmiş ülkelerde genel bir kötüleşmeden bahsetmek olası görünmemektedir. Bununla birlikte uzun yıllar boyunca hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin sürekli bir işsizlik baskısıyla karşılaşacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.2.5. ENFLASYON

Enflasyon için günümüzde “gelişmiş ülkelerin canlandırmaya, gelişmekte olan ülkelerin ise baş etmeye çalıştığı bir sorun” tanımlaması yapılabilir. Ayrıca, gelişmiş ülke deneyimlerinden yüzde 2-3 aralığındaki bir enflasyonun, daha yüksek olmamak kaydıyla, ekonominin canlılığı açısından faydalı olduğu da söylenebilir. Ancak, gelişmekte olan ülkeler, sadece ekonomik değil, politik ve sosyo-kültürel nedenlerle de enflasyonla mücadelede yeterince başarılı olamamaktadır. Dolayısıyla enflasyon olgusunu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler boyutundan ayrı ayrı değerlendirmek, olması gereken düzeyi ve çözüm yollarını farklı perspektiflerden ele almak gerekmektedir.

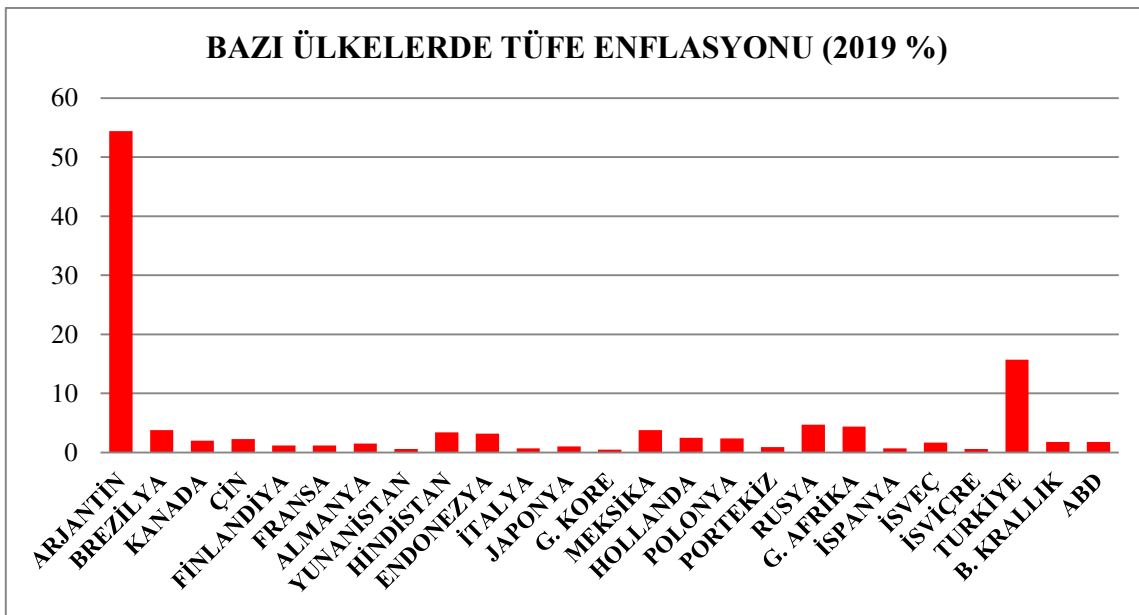
TABLO 1.15: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE ORTALAMA TÜKETİCİ ENFLASYONU

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
ARJANTİN	9,6	10,5	-	-	25,7	34,3	54,4
BREZİLYA	6,9	5,0	9,0	8,7	3,4	3,7	3,8
KANADA	2,2	1,8	1,1	1,4	1,6	2,2	2,0
ÇİN	1,8	3,3	1,4	2,0	1,6	2,1	2,3
FİNLANDİYA	0,8	1,7	-0,2	0,4	0,8	1,2	1,2
FRANSA	1,9	1,7	0,1	0,3	1,2	2,1	1,2
ALMANYA	1,9	1,1	0,7	0,4	1,7	1,9	1,5
YUNANİSTAN	3,5	4,7	-1,1	0,0	1,1	0,8	0,6
HİNDİSTAN	4,4	10,5	4,9	4,5	3,6	3,4	3,4
ENDONEZYA	10,5	5,1	6,4	3,5	3,8	3,2	3,2
İTALYA	2,2	1,6	0,1	-0,1	1,3	1,2	0,7
JAPONYA	-0,3	-0,7	0,8	-0,1	0,5	1,0	1,0
G. KORE	2,8	2,9	0,7	1,0	1,9	1,5	0,5
MEKSİKA	4,0	4,2	2,7	2,8	6,0	4,9	3,8
HOLLANDA	1,5	0,9	0,2	0,1	1,3	1,6	2,5
POLONYA	2,1	2,6	-0,9	-0,6	2,0	1,6	2,4
PORTEKİZ	2,1	1,4	0,5	0,6	1,6	1,2	0,9
RUSYA	12,7	6,8	15,5	7,0	3,7	2,9	4,7
G. AFRIKA	3,4	4,3	4,6	6,3	5,3	4,6	4,4
İSPANYA	3,4	1,8	-0,5	-0,2	2,0	1,7	0,7
İSVEÇ	0,8	1,9	0,7	1,1	1,9	2,0	1,7
İSVİÇRE	1,2	0,7	-1,1	-0,4	0,5	0,9	0,6
TÜRKİYE	8,2	8,6	7,7	7,8	11,1	16,3	15,7
B. KRALLIK	2,1	3,3	0,0	0,7	2,7	2,5	1,8
ABD	3,4	1,6	0,1	1,3	2,1	2,4	1,8

Kaynak: IMF

Tablo 1.15'te yer alan 2019 yılı tahminleri itibariyle bazı ülkelere ilişkin tüketici enflasyonu rakamları değerlendirildiğinde, Türkiye ve Arjantin'in tabloda en uyumsuz, bir başka deyişle enflasyonda en başarısız ülkeler olduğu görülmektedir. Nitekim, bu iki ülke dışında tabloda yer alan diğer ülkelerden hiçbirinde tüketici enflasyonu yüzde 5'i aşmamaktadır.

Arjantin'in bir kriz ortamında bulunduğu dikkate alınır, tabloda uyumsuz olarak geriye sadece Türkiye kalmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin, dünyaya uyum sağlayabilmek için, enflasyonu kalıcı bir şekilde yüzde 3-5 bandına düşürmekten başka çaresi bulunmamaktadır.

1.2.6. MENKUL KIYMET BORSALARI

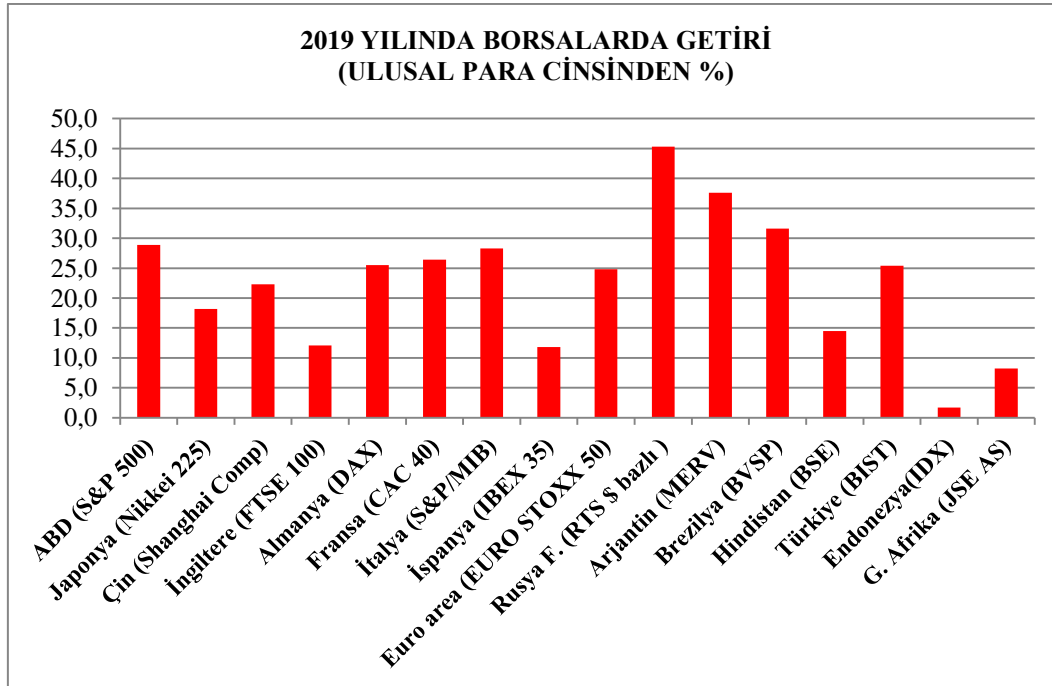
2018 yılında dünya genelinde menkul kıymet borsalarında ciddi kayıplar ile karşılaşılıyordu. FED'in faiz artırımına başlaması, gelişen piyasalardan (emerging market) sermaye çıkışları bu gelişmede etkili olan başlıca faktörler olarak ifade edilebilir. Ancak 2019 yılında borsalar 2018 yılı kayıplarını önemli ölçüde telafi etmişlerdir.

TABLO 1.16: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN BORSA VERİLERİ

ÜLKE	2019 GETİRİSİ	
	1 Ocak 2020	31 ARALIK 2018'e GÖRE DEĞİŞİM (%)
	BORSA ENDEKSİ	Ulusal Para ile
ABD (S&P 500)	3.230,9	28,9
Japonya (Nikkei 225)	23.656,6	18,2
Çin (Shanghai Comp)	3.050,1	22,3
İngiltere (FTSE 100)	7.542,4	12,1
Almanya (DAX)	13.249,0	25,5
Fransa (CAC 40)	5.978,1	26,4
İtalya (S&P/MIB)	23.506,4	28,3
İspanya (IBEX 35)	9.549,2	11,8
Euro area (EURO STOXX 50)	3.745,2	24,8
Rusya F. (RTS \$ bazlı)	1.548,9	45,3
Arjantin (MERV)	41.671,4	37,6
Brezilya (BVSP)	115.645,3	31,6
Hindistan (BSE)	41.306,0	14,5
Türkiye (BIST)	114.424,9	25,4
Endonezya (IDX)	6.299,5	1,7
G. Afrika (JSE AS)	57.084,1	8,2

Kaynak: The Economist.com

Tablo 1.16 incelendiğinde, 2018 yılı sonuna göre, 2019 yılı sonunda Endonezya ve G. Afrika dışındaki tüm ülke borsalarının çift haneli kazanç sağladığı görülmektedir. Ancak, 2019 yılında dolar bazlı Rusya borsa endeksi, yüzde 45,3 ile getirisi en yüksek borsa olarak dikkati çekmektedir. Rusya'yı yüzde 37,6 getiri ile Arjantin, yüzde 31 getiri ile de Brezilya borsası izlemiştir. Borsa İstanbul'da yüzde 25,4 ile 2019 yılının getirisi yüksek borsalar arasında yer almıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 2019 yılı borsa yatırımcıları açısından oldukça parlak geçmiştir. Ancak, bu durum, 2020 yılında borsa yatırımları konusunda daha dikkatli olunması gerektiği anlamına da gelmektedir. Zira, dünya ekonomisi yavaşlarken, hisse senetlerinin artması için oldukça sağlam gerekçelere ihtiyaç doğacaktır. Ayrıca, artan küresel politik sorunlar da bu ihtiyacın tam tersi durumların varlığına işaret etmektedir.

1.2.7. TASARRUFLAR VE YATIRIMLAR

Çalışmanın bu bölümünde ülkelerin ekonomik açıdan gelecekteki konumları ve koşullarının şekillenmesinde büyük rolü olan tasarruf ve yatırımların gelişimi değerlendirilecektir. Bu çerçevede Tablo 1.17’de seçilmiş bazı ülkelerin ulusal gelirlerinden tasarrufa ayrılan kısmı (tasarruflar/GSYİH) gösteren oranlara yer verilmiştir. Buna göre 2019 yılı itibariyle en yüksek tasarruf oranına; yüzde 44,5 ile Çin, yüzde 34,6 ile G. Kore ve yüzde 32,8 oranıyla İsviçre sahiptir.

TABLO 1.17: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN TASARRUF ORANLARI

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
ARJANTİN	21,4	17,3	14,3	16,3	13,8	15,7	17,3
BREZİLYA	18,7	18,3	14,4	13,6	14,7	14,6	14,5
KANADA	24,5	19,9	20,3	19,7	20,7	20,4	20,7
ÇİN	46,7	51,8	47,5	45,9	46,3	45,2	44,5
FİNLANDIYA	27,8	22,7	20,1	21,3	22,2	22,3	23,2
FRANSA	22,9	21,3	22,3	22,1	22,6	22,9	22,8
ALMANYA	24,2	25,8	28,6	28,7	28,8	29,1	28,8
YUNANİSTAN	14,8	7,1	8,7	9,1	10,1	9,6	10,8
HİNDİSTAN	33,5	33,7	31,1	29,6	29,1	29,2	29,3
ENDONEZYA	23,6	33,6	32,0	32,0	32,1	31,4	31,7
İTALYA	20,2	17,1	18,6	20,1	20,2	20,5	20,4
JAPONYA	28,3	25,2	27,1	27,4	28,1	28,0	27,9
G. KORE	33,8	35,0	36,7	36,7	36,9	35,8	34,6
MEKSİKA	20,8	22,3	20,6	21,5	21,2	21,2	20,5
HOLLANDA	27,5	27,2	28,8	28,5	31,4	31,5	31,0
POLONYA	17,3	15,9	19,9	19,1	19,9	20,1	20,2
PORTEKİZ	13,6	10,7	15,1	16,0	17,6	17,2	17,6
RUSYA	29,0	25,3	27,4	25,4	26,1	29,6	28,9
G. AFRİKA	15,2	18,0	16,3	16,3	16,3	14,4	14,5
İSPANYA	22,5	19,6	21,6	22,7	22,9	22,9	23,1
İSVEÇ	28,6	29,1	28,5	28,5	28,6	28,6	29,1
İSVİÇRE	37,4	38,5	34,3	32,5	30,2	32,9	32,8
TÜRKİYE	22,9	21,3	24,8	24,5	25,5	27,1	25,7
B. KRALLIK	15,4	12,4	12,3	12,0	13,9	13,3	13,0
ABD	18,1	15,4	20,2	18,6	18,6	18,4	18,5

Kaynak: IMF

Dün ve bugün isimleri sık sık krizler ve/veya kırılganlıklarla anılan Arjantin (%17,3), Brezilya (%14,5), G. Afrika (%14,5), Yunanistan'da (%10,8) tasarruf oranlarının düşüklüğü dikkati çekmektedir. Bu ülkelerle benzer konum/algıya sahip Türkiye'de ise 2016 yılında yapılan milli gelir revizyonu öncesi tasarruf oran yüzde 14'ün altına gerilemiş, revizyon sonrasında önemli oranda artış göstermiştir. Açıklanmaya ihtiyacı olan bu duruma rağmen Türkiye'nin yüzde 25,7 düzeyindeki tasarruf oranını daha da artırması gerekmektedir.

Ancak, adeta tüketim toplumuna dönüşmüş, marka bağımlılığı ve gösteriş tüketimini ön plana çıkaran, önemli oranda borçlanmış bir sosyolojik zeminde, tasarruf artışı sağlamak çok da kolay olmayacaktır. Bu nedenle var olan gelirlerden tasarrufu artırma çabalarının yanında, yastık altındaki altın ve dövizi ekonomiye yeniden kazandırmaya imkan verecek önlemlerin hayata geçirilmesi daha da önem kazanmaktadır.

Bir ülkenin gelişmesi, büyümesi için asli kaynaklar yurtiçi tasarruflardır. İç tasarrufların yetersiz olduğu durumlarda ise dış kaynaklara yönelinebilir. Ancak, dış kaynakların kullanımında çok dikkatli davranmak, doğru yatırımlar yapmak gerekmektedir. Aksi halde ülkeler dış borç sorunuyla karşılaşmakta, daha hızlı gelişme adına daha çok krizlerle karşılaşmaktadırlar.

Tablo 1.18'de ise seçilmiş ülkelerin yatırım oranları bulunmaktadır. Buradan tasarruf oranları yüksek ülkelerde yatırım oranlarının da yüksek olduğu, Çin, Endonezya, G. Kore ve Hindistan gibi son yıllarda çok hızlı büyüyen ülkelerin bunu "yatırım güdümlü" strateji ile gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

M. Porter'e göre ülkeler gelişme sürecinde; faktör güdümlü (emek, sermaye veya doğal kaynaklar), yatırım güdümlü (yatırım artışıyla) ve yenilik-inovasyon güdümlü strateji kullanırlar. Tablodaki veriler ile ülkelerin ihraç ürünleri dikkate alındığında, özellikle Güney Kore ve Çin'in adeta bir yatırım-inovasyon senteziyle büyüdüğü söylenebilir.

TABLO 1.18: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN YATIRIM ORANLARI

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
ARJANTİN	18,9	17,7	17,1	19,1	18,8	21,0	18,5
BREZİLYA	17,2	21,9	17,4	15,0	15,0	15,4	15,7
KANADA	22,6	23,5	23,8	22,9	23,5	23,0	22,6
ÇİN	41,0	47,9	44,7	44,1	44,6	44,8	43,4
FİNLANDİYA	24,6	21,6	20,9	22,0	23,0	23,9	23,8
FRANSA	22,5	21,9	22,7	22,6	23,4	23,5	23,3
ALMANYA	19,5	20,1	20,0	20,2	20,7	21,8	21,8
YUNANİSTAN	22,1	17,0	10,2	11,5	12,5	13,1	13,9
HİNDİSTAN	34,7	36,5	32,1	30,2	30,9	31,3	31,3
ENDONEZYA	28,6	32,9	34,1	33,9	33,7	34,5	34,5
İTALYA	21,1	20,5	17,3	17,6	17,6	18,0	17,6
JAPONYA	24,7	21,3	24,0	23,4	23,9	24,4	24,6
G. KORE	32,5	32,6	29,5	30,1	32,3	31,3	31,4
MEKSİKA	21,6	22,8	23,3	23,8	23,0	23,0	21,7
HOLLANDA	20,5	20,2	22,5	20,5	20,6	20,7	21,2
POLONYA	19,9	21,3	20,5	19,6	19,8	20,7	21,0
PORTEKİZ	23,4	21,1	15,9	15,8	17,2	18,1	18,6
RUSYA	18,6	21,2	22,4	23,5	24,1	22,7	23,1
G. AFRİKA	18,3	19,5	20,9	19,2	18,8	17,9	17,6
İSPANYA	30,0	23,5	20,4	20,4	21,1	21,9	22,2
İSVEÇ	22,5	23,2	24,4	24,7	25,8	26,9	26,2
İSVİÇRE	24,0	23,9	23,1	23,0	23,5	22,6	23,3
TÜRKİYE	27,0	27,0	28,4	28,2	31,0	29,6	25,6
B. KRALLIK	17,4	15,8	17,2	17,3	17,2	17,2	16,4
ABD	23,4	18,7	21,1	20,4	20,6	21,0	21,1

Kaynak: IMF

Türkiye ise, tasarruf oranları yanında yatırım oranları da düşük bir ülke olarak değerlendirilebilir. Büyüme modelini ise net olarak tanımlamak oldukça güçtür. Zira, tüketim ve inşaat çekişli, dış kaynak ve ithalata dayalı bir büyüme söz konusudur. Bu modelin de miadı büyük ölçüde dolmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin acilen sahip olduğu kaynakları daha etkin kullanarak yatırım-inovasyon çekişli büyümenin altyapısını, gerek makro ekonomik iklim gerekse eğitim boyutunda oluşturması gerekmektedir.

Tablo 1.19'da ise ulusal gelirden tasarrufa ayrılan pay ile yatırımlara ayrılan pay arasındaki farklar verilmiştir. Bu noktada teorik olarak bir ülkede tasarruflar ile yatırımlar arasındaki farkın cari işlemler dengesine eşit olacağını hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. Dolayısıyla cari dengesi fazla veren ülkelerde tasarruf fazlası (tasarruflar > yatırımlar), cari dengesi açık veren ülkelerde ise tasarruf açığı (yatırımlar > tasarruflar) söz konusu olacaktır. Tablodan en yüksek tasarruf fazlası oranına sahip ülkelerin; yüzde 9,8 ile gıda devi Hollanda, yüzde 9,6 ile dünyanın kasası konumundaki İsviçre, yüzde 7 ile ihracat şampiyonu Almanya, yüzde 5,7 ile doğal kaynak zengini Rusya ve yüzde 3,3 ile teknoloji ülkesi Japonya olduğu görülmektedir.

TABLO 1.19: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN TASARRUF-YATIRIM ORANLARI

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
ARJANTİN	2,5	-0,4	-2,7	-2,7	-4,9	-5,3	-1,2
BREZİLYA	1,5	-3,6	-3,0	-1,3	-0,4	-0,8	-1,2
KANADA	1,8	-3,6	-3,5	-3,2	-2,8	-2,6	-1,9
ÇİN	5,7	3,9	2,7	1,8	1,6	0,4	1,0
FINLANDİYA	3,2	1,1	-0,7	-0,7	-0,7	-1,6	-0,7
FRANSA	0,4	-0,6	-0,4	-0,5	-0,7	-0,6	-0,5
ALMANYA	4,7	5,7	8,6	8,5	8,1	7,3	7,0
YUNANİSTAN	-7,3	-10,0	-1,5	-2,3	-2,4	-3,5	-3,0
HİNDİSTAN	-1,2	-2,8	-1,1	-0,6	-1,8	-2,1	-2,0
ENDONEZYA	-5,0	0,7	-2,0	-1,8	-1,6	-3,0	-2,9
İTALYA	-0,9	-3,4	1,3	2,5	2,6	2,5	2,9
JAPONYA	3,6	3,9	3,1	4,0	4,2	3,5	3,3
G. KORE	1,3	2,4	7,2	6,5	4,6	4,4	3,2
MEKSİKA	-0,9	-0,5	-2,6	-2,2	-1,7	-1,8	-1,2
HOLLANDA	7,0	6,9	6,3	8,1	10,8	10,9	9,8
POLONYA	-2,6	-5,4	-0,6	-0,5	0,1	-0,6	-0,9
PORTEKİZ	-9,8	-10,4	-0,7	0,2	0,4	-0,9	-0,9
RUSYA	10,3	4,1	5,0	1,9	2,1	6,8	5,7
G. AFRİKA	-3,1	-1,5	-4,6	-2,9	-2,5	-3,5	-3,1
İSPANYA	-7,5	-3,9	1,2	2,3	1,8	0,9	0,9
İSVEÇ	6,0	5,9	4,1	3,8	2,8	1,7	2,9
İSVİÇRE	13,4	14,7	11,2	9,4	6,7	10,2	9,6
TÜRKİYE	-4,2	-5,6	-3,6	-3,8	-5,5	-2,5	0,1
B. KRALLIK	-2,0	-3,4	-4,9	-5,2	-3,3	-3,9	-3,5
ABD	-5,2	-3,3	-0,9	-1,8	-2,0	-2,5	-2,6

Kaynak: IMF

En fazla tasarruf açığı, yani harcama fazlası bulunan ülkeler ise, yüzde 3,5 ile Birleşik Krallık, yüzde 3,1 ile G. Afrika, yüzde 3 ile Yunanistan ve yüzde 2,9 ile Endonezya'dır. Türkiye uzun yıllardır tasarruf açığı veren ülkelerin başında gelmekle birlikte 2019 yılında çok az, binde bir fazla vermiştir. Bu gelişmenin yapısal değişimden değil de konjonktürel gelişmelerden kaynaklandığı da unutulmamalıdır. 2020 yılında, öngörülen büyüme hızlarının yakalanması halinde, yine tasarruf açığı ile karşılaşılacaktır.

Bu veriler, birçok ülke örneklerinden de anlaşılabilir gibi, ülkelerin dünya ekonomisindeki yerinin tasarruf ve yatırım düzeyleri ile yakından ilgili olduğunu, Türkiye'nin öngördüğü ekonomik gelişmişlik düzeyini tüketim ve inşaat ile değil, tasarruf ve üretken yatırım artışıyla yakalayabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, tasarruf açığı veren ülkelerin uzun dönemli ve üretken niteliği yüksek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını tercih etmesi gerekmektedir. Kısa vadeli spekülasyon yabancı sermaye ve dış borçlanmanın tasarruf açığı bulunan ülkelerin gelişmesine yapacağı katkı çok daha sınırlı olacaktır. Konu bağlamında bir değerlendirme yapabilmek amacıyla Tablo 1.20'de seçilmiş ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırım stoku rakamları verilmiştir.

**TABLO 1.20: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR
(Stok-Milyar Dolar)**

Sıra	ÜLKE	1980	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
1	ABD	83	540	2.783	2.818	3.422	5.731	6.586	7.844	7.465
2	HONGKONG	178	202	435	494	1.068	1.592	1.626	1.944	1.997
3	B. KRALLIK	63	204	439	788	1.068	1.531	1.476	1.806	1.890
4	HOLLANDA	24	72	244	479	588	1.370	1.394	1.688	1.674
5	ÇİN	1	21	193	272	588	1.221	1.355	1.489	1.628
6	SİNGAPUR	5	30	111	237	633	1.090	1.113	1.393	1.481
7	İSVİÇRE	-	34	102	192	648	887	1.082	1.155	1.063
8	ALMANYA	-	227	471	640	956	782	795	957	939
9	İRLANDA	35	38	127	164	286	890	841	893	910
10	KANADA	54	113	325	639	984	806	966	1.073	894
11	FRANSA	32	104	184	379	631	687	695	818	825
13	BREZİLYA	17	37		178	640	430	564	623	684
14	AVUSTURALYA	25	80	122	248	528	566	606	689	683
15	İSPANYA	5	66	156	385	628	538	554	645	659
19	İTALYA	9	60	123	237	328	341	353	428	431
20	RUSYA	-	-	30	179	464	263	394	441	407
21	HİNDİSTAN	0	2	16	43	206	283	318	377	386
25	G. KORE	1	5	44	105	135	180	189	229	231
27	ENDONEZYA	-	-	-	41	161	222	250	231	226
30	JAPONYA	3	10	50	101	215	174	197	200	214
41	PORTEKİZ	3	10	34	67	115	118	117	144	136
42	TÜRKİYE	9	11	19	71	188	159	150	196	135
43	G. AFRİKA	16	9	43	97	180	127	135	156	129

Kaynak: UNCTAD

Buradan, seçilmiş ülkeler itibariyle, en yüksek doğrudan yabancı yatırım stokuna sahip ülkenin 7,4 trilyon dolar ile açık ara ABD olduğu görülmektedir. Bu ülkeyi trilyon dolar büyüklüğünü aşmış olarak, Hong Kong, B. Krallık, Hollanda, Çin, Singapur ve İsviçre izlemektedir. Singapur (1,4 trilyon dolar), Hollanda (1,6 trilyon dolar), İrlanda (1910 milyar dolar) gibi çok küçük ülkelerin çektiği doğrudan yabancı yatırımlar ile karşılaştırıldığında Türkiye’de bulunan 135 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım stokunu yeterli görmek zorlaşmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin bu durumun arkasındaki faktörleri çok iyi analiz etmesi ve yeniden büyük miktarlarda doğrudan yabancı yatırım çeker hale gelmesi gerekmektedir.

1.2.8. KAMU VE EKONOMİDEKİ KONUMU

Dünya 1980’li yıllardan itibaren egemen olmaya başlayan anlayış çerçevesinde devletin ekonomideki rolünün azaltılması, piyasa ekonomisinin daha da etkinleştirilmesi ön plana çıkmıştır. Ancak, 2008 yılında yaşanan küresel finans krizi ve 2010’ların sonunda ise başlayan ticaret savaşları nedeniyle devletin rolünün yeniden tanımlanması yönündeki görüşler artmaya başlamıştır. Bu gelişmenin yansımalarını görebilmek amacıyla bazı verilere aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1.21’de seçilmiş ülkeler itibariyle kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payı verilmiştir. Buradan 2019 yılı itibariyle kamu gelirlerinin en yüksek paya sahip olduğu ülkeler, Finlandiya (%52,5), Fransa (%52,4), İsveç (48,8) ve Yunanistan (%47,7) olarak görülmektedir. Endonezya (%14,4) ve Hindistan (%19,8) ise kamu gelirlerinin payının en düşük olduğu ülkeler olarak dikkati çekmektedir.

TABLO 1.21: KAMU GELİRLERİ/GSYİH %

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	ORT.
ARJANTİN	27,8	32,0	35,4	34,9	34,5	33,7	33,6	33,1
BREZİLYA	36,3	36,1	28,2	30,7	30,6	31,3	30,8	32,0
KANADA	40,1	38,3	40,0	40,1	39,9	40,3	40,0	39,8
ÇİN	16,7	24,6	28,5	28,2	28,3	29,3	28,9	26,4
FİNLANDİYA	51,9	52,1	54,3	54,2	53,4	52,8	52,5	53,0
FRANSA	49,9	50,0	53,2	53,0	53,6	53,5	52,4	52,2
ALMANYA	43,5	43,8	45,0	45,5	45,7	46,4	46,3	45,2
YUNANİSTAN	39,4	41,3	47,8	49,5	48,4	47,7	47,7	46,0
HİNDİSTAN	19,1	18,8	19,9	20,2	19,8	19,8	19,6	19,6
ENDONEZYA	17,9	15,6	14,9	14,3	14,1	14,9	14,4	15,2
İTALYA	43,0	45,7	47,7	46,5	46,5	46,5	46,8	46,1
JAPONYA	29,6	29,0	34,2	34,3	34,3	33,9	34,0	32,8
G. KORE	19,7	20,1	20,3	21,1	21,8	23,0	22,9	21,3
MEKSİKA	20,6	23,7	23,5	24,6	24,7	23,5	22,9	23,4
HOLLANDA	41,0	41,8	41,8	42,8	43,7	43,5	44,0	42,7
POLONYA	40,4	38,5	39,0	38,9	39,7	41,2	41,3	39,9
PORTEKİZ	40,5	40,7	43,8	42,8	42,4	43,0	43,2	42,3
RUSYA	37,0	32,3	31,9	32,8	33,3	35,5	34,9	34,0
G. AFRİKA	28,1	26,4	28,2	28,6	28,3	29,0	29,1	28,2
İSPANYA	39,5	36,2	38,5	37,7	37,9	38,9	39,1	38,3
İSVEÇ	53,1	49,0	48,3	49,5	49,4	49,3	48,8	49,6
İSVİÇRE	32,2	32,4	33,5	33,3	34,1	33,7	33,6	33,3
TÜRKİYE	31,7	32,7	32,1	32,7	31,4	31,5	30,2	31,8
B. KRALLIK	35,0	35,2	35,5	36,0	36,6	36,9	37,0	36,0
ABD	30,9	28,9	31,6	31,2	30,8	29,5	30,6	30,5
ORT.	34,6	34,6	35,9	36,1	36,1	36,3	36,2	35,7

Kaynak: IMF

2005-2019 döneminde tüm ülkelerin ortalaması olarak kamu gelirlerinin GSYİH’ya oranı yüzde 35,7’dir. Türkiye için ise bu oran yüzde 31,8 düzeyindedir. Ayrıca, bu oran gelişmiş ülkelere göre genelde daha düşük, gelişmekte olan ülkelere ise yakındır.

Kamu harcamalarının GSYİH’ya oranlarını gösteren verilerin yer aldığı Tablo 1.22 incelendiğinde ise gelirlerin payı yüksek olan ülkelerin yine ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında tüm ülkeler için dönem ortalaması kamu harcamaları payının kamu gelirleri payından yüksek olması, yani devletlerin çoğunun açık vermesi dikkati çekmektedir.

TABLO 1.22: KAMU HARCAMALARI/GSYİH %

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	ORT.
ARJANTİN	24,4	33,4	41,4	41,5	41,2	38,9	37,6	36,9
BREZİLYA	39,8	39,9	38,5	39,7	38,5	38,5	38,3	39,0
KANADA	38,5	43,1	40,0	40,6	40,3	40,7	40,7	40,6
ÇİN	18,1	25,0	31,3	31,9	32,2	34,1	34,9	29,6
FİNLANDİYA	49,3	54,8	57,0	55,9	54,2	53,5	53,2	54,0
FRANSA	53,3	56,9	56,8	56,6	56,4	56,0	55,7	56,0
ALMANYA	46,8	48,1	44,0	44,3	44,4	44,6	45,2	45,3
YUNANİSTAN	45,6	52,5	50,6	48,9	47,3	46,7	48,0	48,5
HİNDİSTAN	26,4	27,4	27,1	27,3	26,8	26,2	27,1	26,9
ENDONEZYA	17,4	16,9	17,5	16,8	16,6	16,6	16,3	16,9
İTALYA	47,1	49,9	50,3	49,0	48,9	48,6	48,8	48,9
JAPONYA	34,6	38,5	38,0	37,9	37,4	37,1	37,0	37,2
G. KORE	18,9	18,6	19,7	19,5	19,6	20,4	22,1	19,8
MEKSİKA	22,1	27,7	27,5	27,4	25,7	25,7	25,7	26,0
HOLLANDA	41,4	47,0	43,8	42,8	42,4	42,1	42,8	43,2
POLONYA	44,4	45,8	41,7	41,1	41,2	41,5	42,8	42,6
PORTEKİZ	46,7	51,9	48,1	44,8	45,4	43,5	43,4	46,3
RUSYA	29,4	35,5	35,3	36,4	34,7	32,6	33,9	34,0
G. AFRIKA	28,2	31,4	32,9	32,7	32,6	33,4	35,3	32,4
İSPANYA	38,3	45,6	43,7	42,2	41,0	41,3	41,3	41,9
İSVEÇ	51,3	49,1	48,2	48,4	48,0	48,4	48,4	48,8
İSVİÇRE	32,9	32,0	32,9	32,9	32,9	32,4	32,5	32,6
TÜRKİYE	32,4	36,1	33,4	35,1	33,6	34,6	34,8	34,3
B. KRALLIK	38,2	44,5	39,7	38,9	38,4	38,3	38,4	39,5
ABD	33,9	39,9	35,2	35,5	35,2	35,1	36,2	35,9
ORT.	36,0	39,7	39,0	38,7	38,2	38,0	38,4	38,3

Kaynak: IMF

Gelirler boyutunda olduğu gibi harcamalar boyutunda da Türkiye genel ortalamasının altında bir orana sahiptir. Dolayısıyla, Türkiye’de devlet hem gelir toplamada hem de harcamada gelişmiş ülkelere oranla daha düşük kapasite ile çalışmaktadır.

Tablo 1.23’de ise seçilmiş ülkelere ait bütçe dengelerinin GSYİH’ya oranı verilmiştir. Buna göre, incelenen ülkeler, dönem ortalaması olarak yüzde 2,2 oranında bütçe açığı vermiştir. Türkiye için ise bu oran yüzde 3,1 olmuştur. İncelenen ülkeler Maastrich kriterine (%3) uyumlu davranırken, Türkiye binde bir oranında bu kriteri aşmıştır. Bu arada Hindistan, Brezilya ve ABD oldukça yüksek oranda bütçe açığı veren ülkeler olarak dikkat çekmektedir.

TABLO 1.23: BÜTÇE DENGESİ/GSYİH %

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	ORT.
ARJANTİN	4,4	-0,8	-6,5	-6,9	-7,0	-4,4	-2,3	-3,4
BREZİLYA	-2,9	-5,4	-9,8	-7,5	-6,5	-6,1	-6,3	-6,4
KANADA	1,0	-3,8	0,8	0,7	0,0	-0,2	-0,5	-0,3
ÇİN	-0,5	-0,4	-2,5	-3,6	-3,9	-4,8	-6,1	-3,1
FİNLANDİYA	2,0	-1,8	-0,2	-0,3	-0,7	-0,6	-0,7	-0,3
FRANSA	-3,7	-5,9	-3,0	-2,8	-2,6	-2,5	-2,4	-3,3
ALMANYA	-2,4	-2,7	1,2	1,3	1,1	1,4	0,9	0,1
YUNANİSTAN	-6,7	-8,9	2,9	5,5	4,7	3,8	1,7	0,4
HİNDİSTAN	-7,4	-9,0	-7,2	-7,3	-6,8	-6,6	-7,4	-7,4
ENDONEZYA	0,6	-1,5	-2,7	-2,5	-2,4	-1,7	-1,9	-1,7
İTALYA	-4,5	-3,7	-0,7	-1,4	-1,7	-1,8	-1,5	-2,2
JAPONYA	-5,5	-8,0	-4,3	-4,1	-3,4	-3,1	-2,9	-4,5
G. KORE	0,8	1,4	0,8	1,9	2,4	2,8	1,1	1,6
MEKSİKA	-0,5	-3,8	-4,4	-3,9	-2,3	-2,3	-2,8	-2,9
HOLLANDA	0,3	-4,8	-0,8	0,8	1,3	0,9	0,5	-0,3
POLONYA	-3,5	-7,0	-2,4	-2,2	-1,8	-1,5	-2,0	-2,9
PORTEKİZ	-5,8	-7,6	-0,4	-0,5	-0,5	-0,1	0,2	-2,1
RUSYA	7,8	-2,4	-3,1	-3,2	-1,0	2,9	1,0	0,3
G. AFRIKA	0,0	-3,7	-4,2	-3,8	-3,8	-3,8	-4,8	-3,4
İSPANYA	-0,8	-8,5	-2,4	-2,8	-2,5	-2,3	-2,3	-3,1
İSVEÇ	1,0	-0,1	-0,9	0,4	0,7	0,0	-0,1	0,1
İSVİÇRE	-0,3	0,4	0,7	0,4	1,2	1,1	1,0	0,6
TÜRKİYE	-1,9	-2,4	-2,0	-2,7	-3,3	-4,4	-4,9	-3,1
B. KRALLIK	-4,2	-7,2	-4,1	-2,9	-2,0	-1,5	-1,3	-3,3
ABD	-3,6	-9,6	-3,6	-4,4	-4,8	-6,0	-6,3	-5,5
ORT.	-1,5	-4,3	-2,4	-2,1	-1,8	-1,6	-2,0	-2,2

Kaynak: IMF

Bütçe açığı veren ülkelerin karşılaşıacağı başlıca sonuç kamu borçlarının artmasıdır.

Tablo 1.24'den görülebileceği gibi 2019 yılı itibariyle, incelenen ülkeler içinde kamu borcu en yüksek ülkeler; Japonya (% 237), Yunanistan (% 176), İtalya (% 133), Portekiz (% 117) ve ABD'dir (%106). Rusya (%16), Türkiye (% 30,1), Endonezya (%30,3) ise incelenen ülkeler içinde borç stoku en düşük ülkeler olarak dikkati çekmektedir.

TABLO 1.24: KAMU BORÇ STOKU/GSYİH %

ÜLKE	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	ORT.
ARJANTİN	80,3	43,5	52,6	53,1	57,1	86,1	93,3	66,6
BREZİLYA	68,7	63,1	72,6	78,3	84,1	87,9	91,6	78,0
KANADA	70,6	81,3	91,3	91,8	90,1	89,9	87,5	86,1
ÇİN	26,1	33,7	41,1	44,2	46,8	50,6	55,6	42,6
FİNLANDİYA	39,9	47,1	63,4	63,0	61,3	59,3	58,9	56,1
FRANSA	67,4	85,3	95,6	98,0	98,4	98,4	99,3	91,8
ALMANYA	67,4	82,3	72,0	69,1	65,2	61,7	58,6	68,0
YUNANİSTAN	107,4	146,3	177,8	181,1	179,3	184,9	176,6	164,8
HİNDİSTAN	80,9	66,0	68,8	67,7	67,8	68,1	69,0	69,8
ENDONEZYA	42,6	24,5	27,0	28,0	29,4	30,1	30,3	30,3
İTALYA	101,9	115,4	131,6	131,4	131,4	132,2	133,2	125,3
JAPONYA	176,8	207,9	231,6	236,3	235,0	237,1	237,7	223,2
G. KORE	25,9	29,5	37,3	37,6	37,7	37,9	40,1	35,1
MEKSİKA	38,5	42,0	52,8	56,8	54,1	53,6	53,8	50,2
HOLLANDA	48,5	59,4	64,6	61,9	56,9	52,4	49,2	56,1
POLONYA	46,4	53,1	51,3	54,2	50,6	48,9	47,8	50,3
PORTEKİZ	67,4	90,7	128,8	129,2	123,9	120,1	117,6	111,1
RUSYA	14,8	10,9	16,4	16,1	15,5	14,6	16,5	15,0
G. AFRİKA	33,2	34,7	49,3	51,5	53,0	56,7	59,9	48,3
İSPANYA	42,3	60,1	99,3	99,0	98,1	97,1	96,4	84,6
İSVEÇ	49,1	38,1	43,7	42,1	40,4	38,5	36,9	41,3
İSVİÇRE	56,1	42,6	43,0	41,8	42,6	40,5	38,6	43,6
TÜRKİYE	50,8	40,1	27,6	28,3	28,2	30,2	30,1	33,6
B. KRALLIK	39,8	75,2	87,9	87,9	87,1	86,8	85,6	78,6
ABD	65,4	95,4	104,7	106,8	106,0	104,3	106,2	98,4
ORT.	60,3	66,7	77,3	78,2	77,6	78,7	78,8	73,9

Kaynak: IMF

Bu tablo Türkiye için küresel boyutta en önemli çıpanın borç stokunun düşüklüğü olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, 2019 yılında kamu dengelerinin bozulması, bütçe açıklarının artması nedeniyle bu çıpa da önemli bir bozulmanın yaşanması olasılığı yüksektir. Bu nedenle bütçe açığı ve kamu borç artışının kontrol altına alınması ve bu tablodaki olumlu görüntünün korunması gerekmektedir.

1.2.9. KÜRESEL REKABET GÜCÜNDE GELİŞMELER

Ticaret savaşları rekabet anlayışına yeni bir boyut katmış, rekabet, daralan piyasa büyüklüğüne bağlı olarak daha da yoğunlaşmıştır. Bu nedenle de, yüksek rekabet gücüne sahip olmanın önemi daha da artmıştır. Bu konuda en iyi bilinen ve en çok kullanılan gösterge ise World Economic Forum tarafından hazırlanan ve açıklanan “Küresel Rekabetçilik Endeksi”dir. Dünya ekonomisinde ve alt boyutu olarak üretimde yaşanan teknolojik gelişmeler nedeniyle Dünya Ekonomik Forumu 2018 yılında Küresel rekabetçilik Raporu’nda yenilemeye gitmiş ve “Küresel Rekabetçilik Endeksi 4.0 (Global Competitiveness Index 4.0)” adıyla yeni bir endeks (KRE 4.0) yayınlamıştır. Adından da anlaşılacağı gibi yeni endeks 4. Sanayi Devrimi’nin rekabet gücü üzerine etkilerini içermeyi amaçlamaktadır.

Raporda yeni endeksin ayrıca Sanayi 4.0 ile birlikte anılan esneklik, çeviklik, inovasyon ve beşeri sermaye kavramlarını dikkate alarak 12 alt sütun ve bunların içerdiği 98 gösterge aracılığıyla ülkelerin rekabet endekslerinin ve sıralarının hesaplandığı ifade edilmektedir. Yeni endeksin hesaplanmasında kavramsal ve yöntem boyutuyla önemli farklılıklar bulunması nedeniyle yeni endeks verilerinin eski endeks verileriyle karşılaştırılması imkanı da kalmamıştır. Bununla birlikte yeni endeks 2017 yılı için de hesaplanmıştır. Tablo 1.25’de bu revizyonun ana hatları verilmiştir.

TABLO 1.25: YENİ KÜRESEL REKABET ENDEKSİNDE KATEGORİLER

Küresel Rekabetçilik Endeksi 4.0			Küresel Rekabetçilik Endeksi, Önceki Yıllar	
Kategori				
<i>Etkinleştirici Çevre</i>	Bileşen 1	Kurumsal Yapılanma	Bileşen 1	Kurumsal Yapılanma
	Bileşen 2	Altyapı	Bileşen 2	Altyapı
	Bileşen 3	Bilgi ve İletişim Teknolojileri	Bileşen 3	Makroekonomik Ortam
	Bileşen 4	Makroekonomik Ortam	Bileşen 4	Sağlık ve İlköğretim
<i>Beşeri Sermaye</i>	Bileşen 5	Sağlık	Bileşen 5	Yükseköğretim ve iş başında eğitimi
	Bileşen 6	Beceriler	Bileşen 6	Mal Piyasasının Etkinliği
<i>Piyasalar</i>	Bileşen 7	Mal Piyasası	Bileşen 7	İşgücü Piyasasının Etkinliği
	Bileşen 8	İşgücü Piyasası	Bileşen 8	Mali Piyasasının Gelişmişliği
	Bileşen 9	Mali Sistem	Bileşen 9	Teknolojik Hazırlık
	Bileşen 10	Pazar Büyüklüğü	Bileşen 10	Pazar Büyüklüğü
<i>Inovasyon Ekosistemi</i>	Bileşen 11	İş Dünyasının Dinamizmi	Bileşen 11	İş Dünyasının Yetkinliği
	Bileşen 12	Inovasyon Kabiliyeti	Bileşen 12	Inovasyon

Kaynak: <https://ref.sabanciuniv.edu/tr/content/d%3%BCnya-rekabet-forumu-k%3%BCresel-rekabet-raporu-2018>

Yeni endeks çerçevesinde ilk 10 sırada yer alan ülkeler ve Türkiye’nin sıralaması Tablo 1.26’da verilmiştir. Buna göre, 2019 yılı yeni küresel rekabet gücü sıralamasında ABD ilk sırada yer alırken, bu ülkeyi sırasıyla Singapur, Almanya, İsviçre ve Japonya izlemiştir.

TABLO 1.26: YENİ KÜRESEL REKABET ENDEKSİ SIRALAMASINDA İLK 10 ÜLKE

ÜLKE	2019 (141 ülke)	2018 (140 ülke)	2017 (140 ülke)
ABD	2	1	1
SİNGAPUR	1	2	2
ALMANYA	7	3	3
İSVİÇRE	5	4	4
JAPONYA	6	5	8
HOLLANDA	4	6	5
HONG KONG	3	7	7
İNGİLTERE	9	8	6
İSVEÇ	8	9	9
DANİMARKA	10	10	11
TÜRKİYE	61	61	58

Kaynak: WEF

Yeni endeks kapsamında Türkiye'nin konumuna bakıldığında 2017 yılında 58., 2018 yılında 61., ve 2019 yılında da yine 61. sırada bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla, KRE 4.0'a göre Türkiye'nin sırası daha da gerilemiştir. Tablo 1.27 incelendiğinde, 2019 yılı itibarıyla Türkiye'nin rekabet gücü sıralamasındaki yerinin geride olmasında makro ekonomik ortam (129) ile işgücü piyasası (109) koşullarındaki performansının önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır.

Yine, çağımızda gelişme ve rekabet gücü açısından en önemli dinamiklerin başında gelen bilgi ve enformasyon teknolojileri açısından Türkiye'nin bulunduğu 69. sıra ile 49. sırada bulunduğu inovasyon kabiliyeti, gelecek açısından ümitli olmayı güçleştirmektedir.

TABLO 1.27: KÜRESEL REKABETÇİLİK ENDEKSİ 4.0 VE TÜRKİYE

KATEGORİ	REKABETÇİLİK ENDEKSİ BİLEŞENİ	141 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2019)	140 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2018)	140 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2017)
ETKİNLEŞTİRİCİ ÇEVRE	Kurumsal yapılanma	71	71	76
	Altyapı	49	50	48
	Bilgi ve enformasyon teknolojileri	69	71	70
	Makro ekonomik ortam	129	116	104
BEŞERİ SERMAYE	Sağlık	42	48	48
	Beceriler	78	77	76
PİYASALAR	Mal piyasası	78	76	50
	İşgücü piyasası	109	111	114
	Mali sistem	68	65	60
	Pazar büyüklüğü	13	13	14
İNOVASYON EKOSİSTEMİ	İş dünyasının dinamizmi	75	76	85
	İnovasyon kabiliyeti	49	47	47
GENEL SIRA		61	61	58

Kaynak: WEF

Bu tabloda yer alan veriler çerçevesinde Türkiye'nin ülke içi yatırım ve üretim koşulları ile eğitim alanında ciddi reformlara ihtiyacı olduğu söylenebilir.

1.2.10. HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ ENDEKSİNDE GELİŞMELER

Ülkelerin dünya genelindeki algısını etkileyen ve özellikle de AB'ye üyelik süresinde gündeme gelen temel konular, demokrasinin gelişmişliği, hukukun üstünlüğü, özgürlükler, insan hakları ve piyasa ekonomisinin etkinliğidir. Dolayısıyla bir ülkenin gelişmişliği sadece ekonomik değil aynı zamanda politik, sosyal ve kültürel boyutlardaki gelişmelerle de yakından ilgilidir.

Bu bağlamda bir değerlendirme yapabilmek amacıyla World Justice Project tarafından yayınlanan “Hukukun Üstünlüğü Endeksi”nin 2019 yılı verileri Tablo 1.28’de sunulmuştur. Buna göre 126 ülke içinde genel olarak Türkiye 109. sırada yer almıştır. Bir başka ifadeyle hukukun üstünlüğü endeksinde Türkiye, sadece 17 ülkeyi geçebilmiştir.

TABLO 1.28: HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ ENDEKSİNDE TÜRKİYE

GENEL	Sıra	109
	Puan	0,42
Hükümet yetkileri üzerinde kısıtlamanın olması	Sıra	123
	Puan	0,29
Yolsuzluğun önlenmesi	Sıra	57
	Puan	0,48
Hükümetin şeffaflığı	Sıra	94
	Puan	0,42
Temel haklar	Sıra	122
	Puan	0,32
Düzen ve güvenlik	Sıra	96
	Puan	0,63
İdari yaptırımlar	Sıra	106
	Puan	0,42
Adil hukuk	Sıra	96
	Puan	0,45
Cezai adalet	Sıra	85
	Puan	0,38

Kaynak: <https://worldjusticeproject.org>

Endeksin alt bileşenleri açısından bakıldığında ise: hükümet yetkilileri üzerinde kısıtlama olması boyutundan 123., temel haklar boyutunda 122., idari yaptırımlar boyutunda 106. ve adil hukuk boyutunda ise 96. sırada bulunmaktadır. Diğer boyutlarda da Türkiye'nin konumu pek parlak görünmemektedir.

TABLO 1.29: HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ ENDEKSİNDE İLK ÜLKELER

SIRA	1	2	3	4	5
GENEL	DANİMARKA	NORVEÇ	FİNLANDİYA	İSVEÇ	HOLLANDA
	0,90	0,89	0,87	0,85	0,84
Hükümet yetkileri üzerinde kısıtlamanın olması	DANİMARKA	NORVEÇ	FİNLANDİYA	İSVEÇ	HOLLANDA
	0,95	0,94	0,92	0,87	0,86
Yolsuzluğun önlenmesi,	DANİMARKA	NORVEÇ	SİNGAPUR	İSVEÇ	FİNLANDİYA
	0,95	0,94	0,91	0,91	0,89
Hükümetin şeffaflığı	NORVEÇ	FİNLANDİYA	DANİMARKA	İSVEÇ	HOLLANDA
	0,88	0,87	0,86	0,86	0,82
Temel haklar	FİNLANDİYA	DANİMARKA	NORVEÇ	İSVEÇ	AVUSTURYA
	0,92	0,92	0,90	0,86	0,85
Düzen ve güvenlik	SİNGAPUR	DANİMARKA	NORVEÇ	HONGKONG	JAPONYA
	0,93	0,93	0,93	0,93	0,92
İdari yaptırımlar	DANİMARKA	NORVEÇ	SİNGAPUR	HOLLANDA	Y. ZELANDA
	0,90	0,87	0,87	0,86	0,85
Adil hukuk	DANİMARKA	HOLLANDA	ALMANYA	NORVEÇ	SİNGAPUR
	0,87	0,86	0,86	0,85	0,83
Cezai adalet	FİNLANDİYA	DANİMARKA	NORVEÇ	İSVEÇ	AVUSTURYA
	0,84	0,83	0,83	0,81	0,80

Kaynak: <https://worldjusticeproject.org/our-work/publications/rule-law-index-reports/wjp-rule-law-index-2019>

Hukukun üstünlüğü endeksinde ilk sıralarda yer alan ülkeler ise; Danimarka, Norveç, Finlandiya, Hollanda, Singapur gibi ülkelerdir. Endeksin bazı alt bileşenleri itibariyle de Almanya, Japonya, Avusturya, Y. Zelanda ve Hong Kong'da ilk sıralarda yer alabilmektedir.

Diğer taraftan, Freedom House tarafından yayınlanan "Küresel Özgürlük Endeksi" çerçevesinde 2018 yılında ele alınan 100 ülke içinde İsveç, Finlandiya, Kanada, Lüksemburg, Avustralya, İrlanda, Japonya gibi ülkeler ilk sıralarda yani en özgür ülkeler arasında yer alırken Türkiye ancak 69. sırada yer bulabilmektedir.

Yine Birleşmiş Milletler tarafından hesaplanan İnsani Gelişmişlik Endeksinde Türkiye 189 ülke içinde 59. sırada bulunmaktadır.

Bu göstergeler ve Türkiye'nin bulunduğu sıralar gelişmişliğin nicel değil, hatta daha çok nitel göstergeler ile ölçülmesi gereğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomik büyüme yanında politik ve sosyo-kültürel boyutlarda da gelişmeye katkı verecek düzenleme ve uygulamalara öncelik vermesi gerekmektedir.

II. BÖLÜM

2019 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

---

2. 2019 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Bu bölümde öncelikle Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelere ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak, ardından da istatistiki veriler yardımıyla detaylı analiz gerçekleştirilecektir.

2.1. GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye 2019 yılına, 2018 yılı Ağustos'unda başlayan ve izleyen aylarda da kısmen devam eden kur şoku mirasıyla girmiştir. Bu miras öncelikle 2018 yılının son çeyreğinde enflasyon ve faizlerde sıçrama yaratmış, ardından da ekonominin küçülmesine neden olmuştur. Bu olumsuzluk yanında önemli bir gelişme de tüm ekonomik birimlerin beklentilerinde oluşan karamsarlık idi. Kur artışları, yüksek enflasyon, yüksek faiz ve beklentilerde kötüleşme, kamunun genişletici maliye politikalarına rağmen, reel gelirlerin artmasını engellemiştir. Bunun sonucunda iç talep de gerilemiş, kur artışlarına rağmen bunu dış talep ile yeterince ikame etmek mümkün olamamıştır. Ekonominin 2019 yılının ilk iki çeyreğinde küçülmesi, üçüncü çeyrekte yeniden büyüme patikasına girilmesine rağmen, işsizliğin rekor düzeylere ulaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla 2018 yılında yaşanan kur şoku adeta sosyal krize dönüşmüştür. Dolayısıyla 2020 yılına yapacak çok iş kalmıştır.

2019 yılının ilk iki çeyreğindeki yüzde 2,3 ve yüzde 1,6'lık küçülmenin ardından üçüncü çeyrekte ekonomi binde 9 oranında büyümüştür. Böylece üç aylık toplamda ekonomi binde 9 küçülmüştür. Dördüncü çeyrekte ise, baz etkisinin de katkısıyla, ekonominin yüzde 4-5 aralığında büyümesi ve yılı da yüzde 0,5 dolaylarında büyüme ile kapatması olası görünmektedir. Bu rakamlar yılbaşındaki olumsuz beklentilere oranla oldukça iyi, ancak ihtiyaca oranla oldukça düşüktür. Yılın dokuz aylık bölümünde tarımda yüzde 3,7 oranında büyüme yaşanırken, sanayi yüzde 1,7, inşaat yüzde 9,8, hizmetler ise binde 9 oranında küçülmüştür. Tarımdaki büyüme sevindirici olmakla birlikte uzun yıllardır büyümenin lokomotifi yapılan ve aşırı öncelenen inşaat sektörü adeta çöküş yaşamıştır. Türkiye, böylesi bir sonun kaçınılmaz olduğunu adeta görmek istememiş ve sektörde yaklaşık 500 bin kişilik istihdam kaybı yaşanmıştır.

Büyümenin harcama yönünden kaynakları incelendiğinde ise yılın ilk dokuz aylık bölümünde; kamu tüketiminin yüzde 5,6, mal ve hizmet ihracatının yüzde 7,2 oranında büyürken, özel tüketimin yüzde 1,4, yatırımların yüzde 15,9, mal ve hizmet ithalatının ise yüzde 14 oranında gerilediği görülmektedir.

Bu veriler ekonomide yılın dokuz aylık bölümünde yaşanan binde 9'luk küçülmenin daha da derinleşmesini kamu harcamaları ile ihracattaki artışın engellediğini ortaya koymaktadır. Bu noktada turizm sektöründe 2019 yılında yaşanan olumlu gelişmelere de vurgu yapmak gerekmektedir.

Türkiye ekonomisinin uzun süredir kanayan yarası konumundaki işsizlik 2019 yılında bir üst platoya sıçramıştır. 2018 yılının 9 aylık bölümünde çalışan sayısı 28 milyon 874 binden 28 milyon 51 bine gerilemiştir. Yani 823 bin kişi işini kaybetmiştir. İşini kaybedenlerin yanında işgücü piyasasına yeni katılanlarla birlikte işsiz sayısı bir milyon 126 bin kişi artarak 4 milyon 512 bine yükselmiştir. Böylece 2018 yılının 9 aylık bölümünde yüzde 10,5 olan işsizlik oranı, 2019 yılının aynı döneminde ortalama olarak yüzde 13,9 düzeyine yükselmiştir. Söz konusu dönemde genç işsizlik oranı ise yüzde 19,2'den yüzde 25,6'ya yükselmiştir. Veriler Türkiye'nin oldukça ağır bir sosyo-ekonomik sorun ile karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sorunun uzun süre taşınması olası değildir. Dolayısıyla acilen "istihdam dostu sürdürülebilir yüksek büyüme" oranlarına izin verecek büyüme stratejisi geliştirmek gerekmektedir.

Türkiye 2018 yılında yaşanan kur şokunun ardından iç talep ve küresel ticaret hacmindeki yavaşlamaya bağlı olarak dış ticarete de önemli gelişmeler yaşamıştır. Nitekim 2019 yılının ilk 10 aylık bölümünde ihracat yüzde 2 oranında artarken, ithalat yüzde 12,8 oranında gerilemiş, bunlara bağlı olarak dış ticaret açığı yüzde 52,5 oranında gerileyerek 24,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Kurlardaki önemli artışa rağmen ihracatın sadece yüzde 2 artması, küresel yavaşlama kadar kurlardaki istikrarsızlıktan da beslenmiştir. İhracatın kur esnekliğinin (duyarlılığının) gerilemiş olması ise gelecekte ihracat politikaları açısından yeni arayışların gerekliliğini ortaya koymuştur.

Türkiye ekonomisi en son 2002 yılında cari fazla vermiştir. Bu tarihten sonra da cari açık ekonominin en önemli sorunlarının başında gelmiştir. Ekonomideki küçülme sonucunda dış ticaret açığının azalmasının ve turizm gelirlerindeki artışın sonucunda 2019 yılının ilk dokuz aylık bölümünde cari denge 3,6 milyar dolar fazla vermiştir. 2018 yılının aynı döneminde 29,2 milyar dolar olan cari açığın 3,6 milyar dolar fazlaya dönüşmesi, yapısal dönüşümden değil, kur artışları ve iç talepteki gerilemeden kaynaklanmıştır.

Türkiye'nin, sermaye girişinin yavaşladığını ve önceki yıllar düzeyine ulaşmasının da güç görüldüğünü dikkate alarak ithalat bağımlılığını azaltması, ihracatı artırması, turizm potansiyelini daha etkin kullanarak cari açığı kalıcı olarak makul düzeylere çekmesi gerekmektedir.

IMF ve AB çıpasının devre dışı kalmasının ardından Türkiye'nin en önemli çıpası uzun süredir sağlam görünen kamu dengeleri olmuştur. Kamu dengelerinin sağlıklı olmasında ise yüksek büyüme oranları ile büyük miktardaki ithalatın (sonuçta da yüksek cari açık) sağladığı vergi hasılatı artışının etkisi belirleyici olmuştur. Ancak 2019 yılının dokuz aylık bölümünde hem ekonominin küçülmesi hem de ithalatın gerilemesi, bu arada da yüksek politik konjonktür nedeniyle kamu harcamalarının hızla artması, kamu dengelerini sarsmıştır. Nitekim yılın ilk 10 aylık bölümünde bütçe açığı 100,7 milyar TL olmuştur. Bu açığı kapatabilmek için devlet 26 milyar TL'si dış, 100 milyar TL'si de içeriden olmak üzere toplam 126 milyar TL borçlanmıştır. Kur artışlarının dış borçlar üzerinde yarattığı etkiyle birlikte devletin toplam borç stoku yılın 10 ayı sonunda yaklaşık 194 milyar TL artmış ve 1,26 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Yüzde 10 gibi bir faiz ile bile çevrilmiş olsa gelecek yıllarda bütçeye borçların sadece artan kısmından 20 milyar TL civarında faiz yükü gelecektir.

Diğer taraftan kamu dengelerindeki bozulma; imar affı, bedelli askerlik, Merkez Bankası ihtiyat akçesinin kullanılması gibi tek seferlik ancak oldukça büyük gelirlere rağmen gerçekleşmiştir. Gelecek yıllarda böylesi gelir kaynaklarına ulaşmak, kamu bankalarının geriye kalan hisselerinin özelleştirilmesi dışında, olası görünmemektedir. Dolayısıyla 2019'dan 2020 yılına kalan önemli ve riskli miras kamu açıkları ve çevrilmesi gereken büyük miktardaki iç ve dış kamu borç stoku olacaktır.

1960 sonrası dönemde Türkiye'de deflatör enflasyonu ilk kez 1971 yılında çift haneye yükselmiş ve bir daha ancak 34 yıl sonra yani 2005 yılında tek haneye indirmek mümkün olabilmiştir. Daha sonra ise önce 2008 sonra da 2017 ve 2018 yıllarında yeniden çift haneler ile karşılaşmıştır. 2019 yılında, enflasyonla mücadelede önemli bir mesafe alınmış olmakla birlikte, enflasyon yine çift haneli olarak gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye enflasyon gibi konjonktürel bir sorunu yapısal hale getirebilmiş bir ülke konumuna gelmiştir. Oysa dünya genelinde, özellikle de gelişmiş ülkelerde enflasyon oranı yüzde 1-3 aralığında bulunmaktadır.

Türkiye'nin bir taraftan ticaret, diğer taraftan kur savaşlarının yaşandığı, küresel ticaret hacmindeki artışın yavaşladığı bir dönemde çift haneli enflasyon, buna bağlı olarak çift haneli finansman maliyetleri ve muhtemel düşük değerli kur ile rekabet gücünü koruması olası değildir. Bu nedenle enflasyonla yoğun bir mücadele, bunun için de gerekli para ve maliye politikalarının istikrarlı olarak uygulanması gerekmektedir.

Türkiye uzun yıllar boyunca dış kaynak girişi, kredi kullanımının katkı sağladığı iç tüketim artışı ile büyümüştür. Ancak 2019 yılında kredi büyümesi enflasyonun gerisinde kalmış, yani reel kredi hacmi daralmıştır. Nitekim yılın ilk 10 aylık bölümü itibariyle; toplam krediler 2018 yılında yüzde 24 oranında artarken 2019 yılında sadece yüzde 6,4 artabilmiştir. Bu artışın gerisinde de büyük ölçüde kamu bankalarının desteği bulunmaktadır. Zira, 10 aylık dönemde kamu bankalarının verdiği toplam kredi miktarı yüzde 17 oranında artarken, yerli özel bankaların yüzde 3, yabancı bankaların yüzde 1,5 oranında gerilemiştir. Diğer taraftan kredi kartı dışında kalan tüketici kredileri özel bankalarda yüzde 7,4, yabancı bankalarda yüzde 7,3 oranında ve toplamda yüzde 1,2 gerilerken, kamu bankalarında yüzde 7,9 oranında artmıştır. Bu veriler devletin kamu harcamaları yanında kamu bankaları aracılığıyla da ekonominin daha fazla yavaşlamasını engellediğini ortaya koymaktadır.

Kredi kartlarından kullanılan tutarın toplamda 13,8 oranında artması (kamu bankalarında yüzde 31,3, özel bankalarda yüzde 9,5, yabancı bankalarda yüzde 12,8) vatandaşların günü kurtarmak için kredi kartlarına yüklendiğini ortaya koymaktadır. Bankaların kredi kartlarını kullandırmada daha rahat davranmasının gerisinde ise yüksek faiz (%20-25) ve takibe düşme oranlarının düşüklüğünün (%5,4) bulunduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, 2019 yılının dokuz aylık bölümünde takibe düşen kredi tutarı, 2018 yılının dokuzuncu ayına göre yüzde 54 oranında artarak 132,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Takibe düşen kredilerde en yüksek oranlı artış ise tekstil ve konfeksiyon (%91,2) ve inşaat (%81,8) sektörlerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılının geri kalan bölümü ile 2020 yılının ilk yarısında takibe düşen kredilerin artması ihtimalinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

2019 yılının 9 aylık bölümünde Türkiye'ye doğrudan yatırım kanalından 6,2 milyar dolar, portföy yatırımı kanalından 4,5 milyar dolar, mevduat ve kredi kanalından ise 6 milyar olmak üzere toplam 16 milyar dolar tutarında dış kaynak girişi olmuştur. Ancak aynı dönemde aynı kanallardan Türkiye'den 18 milyar dolarlık çıkış yaşanmıştır.

Bunun sonucunda dışarıya 1,3 milyar dolarlık net kaynak çıkışı olmuştur. Dolayısıyla dokuz aylık dönem itibariyle bu kanallardan hem 2018 hem de 2019 yılında Türkiye'ye net dış kaynak girişi olmamıştır. Ancak dokuz aylık dönemde net hata ve noksan hesabından, 2018 yılında 17,7 milyar dolar, 2019 yılında 1,8 milyar dolarlık giriş olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan 2019 yılının ilk dokuz aylık bölümünde yabancılar; 2,3 milyar doları kar transferi, 4,3 milyar doları portföy yatırım kazancı ve 5,7 milyar doları da faiz olmak üzere Türkiye'den toplam 12,5 milyar dolarlık kaynak çıkarmışlardır. Bu tutar 2018 yılında 11,9 milyar düzeyinde kalmıştır. Özellikle kamunun artan dış borçları ve doğrudan yabancı sermaye stokunun büyümeye devam etmesi nedeniyle, gelecek yıllarda Türkiye'den yurtdışına daha büyük miktarlarda faiz ve kar transferi olacaktır. Dolayısıyla, kar ve faiz ödemeleri dış ticaret açığı yanında cari açığın bir diğer önemli kaynağı olmaya devam edecektir.

2019 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeleri değerlendirirken üzerinde önemle durulması gereken bir konu da yatırımlardaki gelişmelerdir. TÜİK verilerine göre Türkiye'de son beş çeyrekte yatırımlar azalmaktadır. 2018 yılının tamamında binde 6 gerileyen yatırımlar 2019 yılının dokuz aylık bölümünde yüzde 15,9 gibi oldukça yüksek bir oranda azalmıştır. Bu veriler gelecek yıllarda büyümenin hızlanmasına katkı yapacak üretim kapasitesinin artması konusunda ciddi sorun oluştuğunu, yatırımların artırılması konusuna özel önem verilmesi gereğine işaret etmektedir. Dolayısıyla 2020 yılında yeni bir yatırım seferberliği başlatılması, bunun için de makro ekonomik iklimin ve beklentilerin iyileştirilmesi, yatırım teşviklerinin daha etkin hale getirilmesi gerekmektedir.

Sanayi sektörü 2019 yılını; yavaş iç ve dış talep, yüksek faiz, istikrarsız döviz kurları, yüksek oranlarda artmış elektrik ve doğal fiyatları, daha da düşmüş kar marjları ikliminde geçirmiştir. Bunun sonucunda sanayi sektörü 2018 yılının dördüncü çeyreğinin ardından 2019 yılının ilk yarısında da küçülmüştür. Ancak, yılın üçüncü çeyreğinde yeniden büyümeye başlamıştır. Böylece yılın dokuz aylık bölümünde sektör kümülatif olarak yüzde 1,7 oranında küçülmüştür.

Diğer taraftan sanayi üretiminin izlenmesine imkan veren bir diğer gösterge ise sanayi üretim endeksidir. Bu endekse göre yılın dokuz aylık bölümünde üretim -2,7 oranında gerilemiştir. Aynı dönemde üretimde gerileme; ara mallarında yüzde 6,7, yatırım mallarında yüzde 2,9, dayanıklı tüketim mallarında yüzde 1,3 oranında gerçekleşmiştir.

Bu arada söz konusu dönemde enerji üretimi yüzde 4,1, dayanıksız mallar üretimi de yüzde 1,3 oranında artmıştır. Bu veriler 2019 yılının ilk üç çeyreğinde sadece zorunlu temel malların üretiminde, nüfus artış hızına paralel, bir artış olduğunu ortaya koymaktadır.

Sektördeki üretim gerilemesine bağlı olarak 2018 yılı ağustos ayında sanayide çalışan sayısı beş milyon 730 bin iken 2019 yılının aynı ayında 179 bin kişi azalarak 5 beş milyon 551 bine gerilemiştir. Bu gerilemede yavaşlayan talep yanında işgücü maliyetlerinde yaşanan artışların da etkisi olmuştur.

2019 yılının ilk 10 aylık bölümünde imalat sanayi ürünleri ihracatı, 2018 yılının aynı dönemine göre, yüzde 2,4 oranında artmış ve 130 milyar dolardan 133 milyar dolara yükselmiştir. Aynı dönemde imalat sanayi ithalatı ise yaklaşık yüzde 16 oranında gerilememiş ve 151 milyar dolardan 126 milyar dolara gelmiştir. Böylece sektörün dış ticaret dengesi 20,5 milyar dolar açıktan 7,6 milyar dolar fazlaya dönüşmüştür. Sektörde 2000 yılından sonraki dönemde ilk kez böyle bir durum ile karşılaşmıştır. Bu gelişmenin yapısal dönüşümden değil de daha çok iç talepteki daralmadan ve dış talepteki yavaşlamadan kaynaklandığı açıktır.

Diğer taraftan sanayi sektöründe işgücü verimi yılın dokuz aylık bölümünde çalışan başına binde 3, çalışılan saat başına yüzde 2,4 oranında artmıştır. Aynı dönemde sanayi sektöründe reel brüt işgücü ücretlerindeki artış yüzde 1,9 oranında gerçekleşmiştir. Bu veriler sanayiciler açısından çalışan başına reel maliyetin yüzde 1,6 arttığını, saat başına göre ise binde 5 oranında azaldığını ortaya koymaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse sanayi sektörü açısından 2019 yılı oldukça zorlu geçmiş, kayıp yıllar listesine bir yenisi daha eklenmiştir. Ayrıca makine teçhizat yatırımlarının beş çeyrekte geriliyor olması gelecek açısından sektörde ümitli olmayı zorlaştırmıştır.

Bu genel değerlendirmelerin ardından izleyen bölümde ekonominin farklı boyutlarına ilişkin detaylı analizler yapılacaktır.

2.2. MAKRO EKONOMİK GELİŞMELER

2019 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler; reel, finansal ve kamu kesimi boyutlarından incelenmiştir.

2.2.1. ÜRETİM VE BÜYÜME

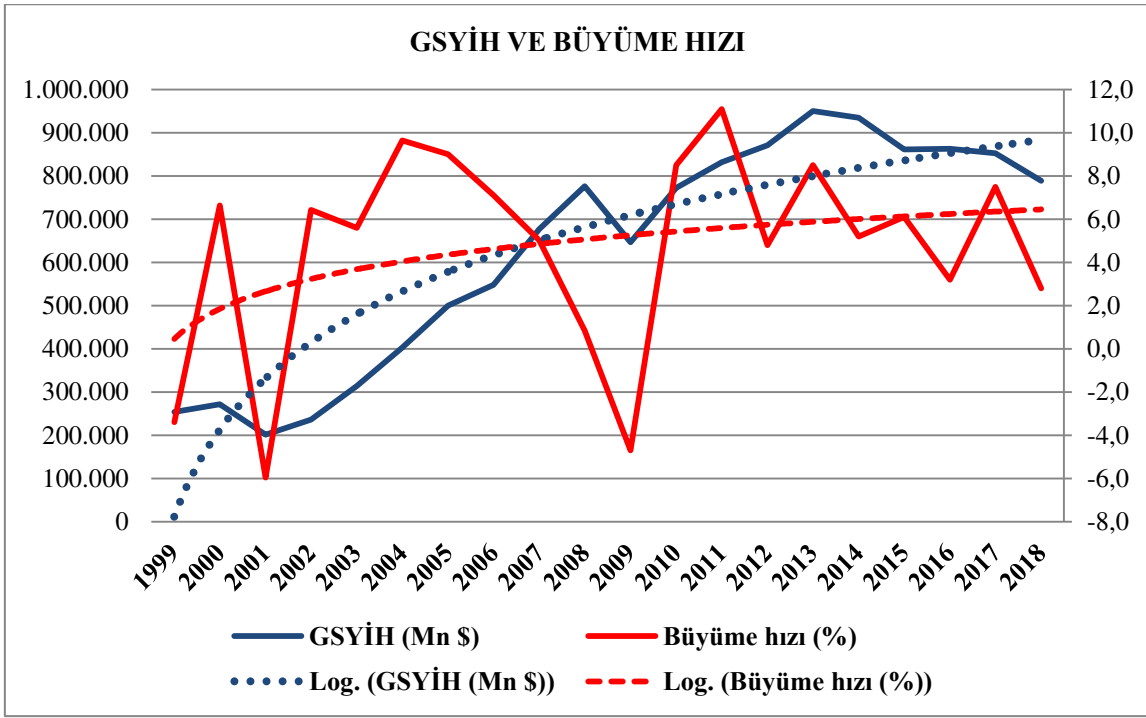
Türkiye ekonomisinin 2000 sonrası dönemde üretim ve büyüme boyutundan gösterdiği performansı değerlendirmek amacıyla ilgili istatistikler Tablo 2.1’de verilmiştir. Buna göre 2000 yılında 170,6 milyar TL olan cari Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) yani gerçekleştirilen üretimin parasal değeri 2018 yılı sonunda 3,7 trilyon TL’ye yükselmiştir. Aynı dönemde, dolar bazında GSYİH ise 271 milyar dolardan 789 milyar dolara yükselmiştir. Ancak, 2013 yılında 950 milyar dolara kadar yükselmiş olan GSYİH’nın izleyen yıllarda genelde gerilediği görülmektedir. Bu gelişme küresel likidite bolluğu döneminde düşük değerli kalan doların artmasıyla ilgilidir. Bir başka deyişle, ucuz dolarla yapay olarak artan GSYİH, pahalı dolarla da yapay olarak gerilemiştir.

TABLO 2.1: GSYİH’NİN GELİŞİMİ

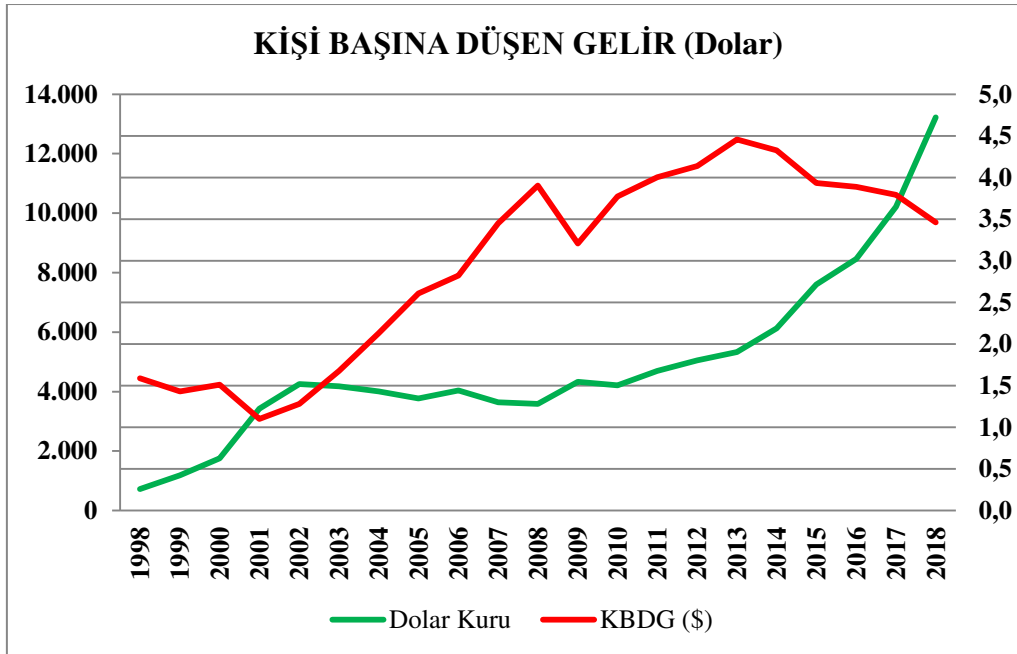
YIL	GSYH (Cari Milyon TL)	GSYH (Cari Milyon \$)	Büyüme Oranı %	Kişi Başı (\$)
2000	170.667	271.768	6,6	4.229
2005	673.703	499.874	9,0	7.304
2006	789.228	547.832	7,1	7.906
2007	880.461	677.438	5,0	9.656
2008	994.783	776.643	0,8	10.931
2009	999.192	646.893	-4,7	8.980
2010	1.160.014	772.365	8,5	10.560
2011	1.394.477	831.696	11,1	11.205
2012	1.569.672	871.125	4,8	11.588
2013	1.809.713	950.355	8,5	12.480
2014	2.044.466	934.857	5,2	12.112
2015	2.338.647	861.879	6,1	11.019
2016	2.608.526	862.746	3,2	10.883
2017	3.110.650	852.618	7,5	10.616
2018	3.724.388	789.043	2,8	9.693

Kaynak: TÜİK

Tabloda yer alan büyüme verileri ise Türkiye’nin önemli bir sorununa yani istikrarsız büyümeye işaret etmektedir. Diğer taraftan aşağıdaki grafikte yer alan trend eğrileri incelendiğinde Türkiye’nin hem GSYİH artışı hem de büyümede belirgin bir ivme kaydettiği görülmektedir. 2019 yılı verilerinin bu grafiğe eklenmesi sonrasında ise bu eğilim daha da belirgin hale gelecektir.

Benzer bir durum kişi başına düşen gelir açısından da geçerlidir. Nitekim, 2013 yılında 12.480 dolara kadar yükselen kişi başına gelir 2018 yılı sonunda 9.693 dolara kadar gerilemiş ve 2007 yılı düzeyine kadar düşmüştür. Ayrıca, bu geliri 4 milyona yakın Suriyeli ile paylaştığımız dikkate alındığında bu rakamın daha da gerilemesi söz konusu olacaktır.

Bu veriler ve değerlendirmeler Türkiye ekonomisinin yön bulması açısından 2019 yılının önemli bir yıl olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, Türkiye ekonomisi açısından 2019 yılı yönsüzlüğün daha da belirginleştiği bir yıl olarak geride kalmıştır.

Türkiye ekonomisinin 2019 yılı büyüme performansını değerlendirebilmek için Tablo 2.2'de çeyreklik dönemler itibariyle sektörel büyüme hızları verilmiştir. Buradan, 2018 yılının son çeyreğinde küçülmeye başlayan Türkiye ekonomisi 2019 yılının ilk iki çeyreğinde de bu rotayı sürdürdüğü, ilk çeyrekte yüzde 2,3, ikinci çeyrekte yüzde 1,6 oranında küçüldüğü görülmektedir. Yılın üçüncü çeyreğinde ise ekonomi toparlanmaya başlamış ve binde dokuz oranında büyümüştür.

TABLO 2.2: SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI (Çeyreklik-%)

SEKTÖR	2018					2019			
	I	II	III	IV	9 Aylık	I	II	III	9 Aylık
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	8,1	-0,9	2,4	0,3	2,4	2,7	4,2	3,8	3,7
Sanayi	7,7	4,5	1,1	-6,7	4,4	-3,9	-2,6	1,6	-1,7
İmalat Sanayii	8,1	4,4	1,2	-7,7	4,5	-4,2	-3,3	1,4	-2,0
İnşaat	6,8	1,5	-6,3	-7,8	-0,1	-9,2	-12,4	-7,8	-9,8
Hizmetler (*)	10,5	9,0	4,6	-1,0	7,8	-3,4	-0,1	0,6	-0,9
Bilgi ve iletişim	6,2	6,9	4,2	3,5	5,8	1,4	2,6	1,5	1,8
Finans ve sigorta faaliyetleri	2,9	9,6	7,3	-19,4	6,6	2,9	5,3	2,0	3,5
Gayrimenkul faaliyetleri	3,8	0,8	2,3	4,8	2,3	1,6	2,8	2,4	2,2
Mesleki, idari ve destek hizmet faal.	12,4	-1,7	-7,4	-10,8	0,6	-12,5	-4,2	0,7	-5,4
Kamu yön. eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	5,4	14,3	13,8	8,3	11,1	8,9	2,3	4,8	5,3
Diğer hizmet faaliyetleri	10,5	5,4	7,0	-1,4	7,6	-1,7	-2,8	1,6	-1,0
Sektörler Toplamı	7,6	5,8	2,6	-2,2	5,2	-1,8	-1,2	0,9	-0,6
Vergi-Sübvansiyon	5,9	4,2	0,0	-7,2	3,2	-6,9	-4,2	1,4	-3,1
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	7,4	5,6	2,3	-2,8	5,0	-2,3	-1,6	0,9	-0,9

Kaynak: TÜİK

Sektörel açıdan bakıldığında ise, benzer bir eğilimin sanayi ve hizmetler sektörlerinde de yaşandığını görülmektedir. Ancak, inşaat sektörü 2018 yılının son çeyreğiyle birlikte 2019 yılının ilk üç çeyreğinde de yüksek oranda küçülmüştür. Bu gelişme, bir dönem aşırı büyüyen, daha doğrusu büyümeye zorlanan sektörün, arz yönünden olmasa da talep yönünden desteklenemeyeceğini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Yılın son çeyreğinde konut talebini canlandırmak açısından getirilen; kamu bankalarının kredi faizlerini düşürmesi, vadelerin uzatılması gibi önlemler sektörün bir çeyrek daha küçülmeyi taşıyamayacak olmasıyla yakından ilgilidir.

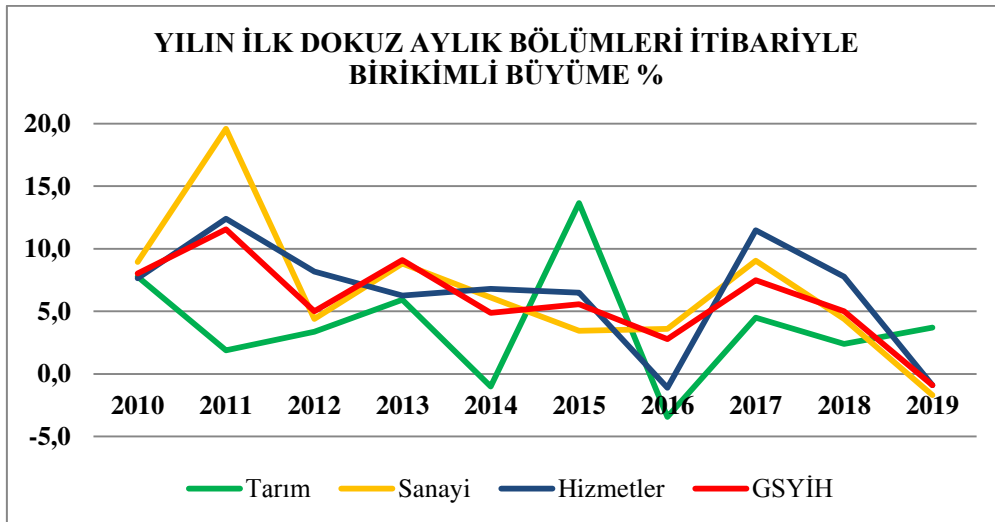
Diğer taraftan, Türkiye'nin en önemli potansiyel üretim alanlarından olan ve son yıllarda önemli oranda kan kaybeden tarım sektörü, son beş çeyrek büyümüş, bir anlamda toparlanma sürecine girmiştir. Ancak, bu gelişmeler Türkiye'nin gıda ve tarımsal hammaddeler yönünden kendine yeterlilik düzeyinin artırılması için tarıma yönelik uzun vadeli stratejilere ihtiyacı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

**TABLO 2.3: SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI
(Birikimli-Dokuz aylık-%)**

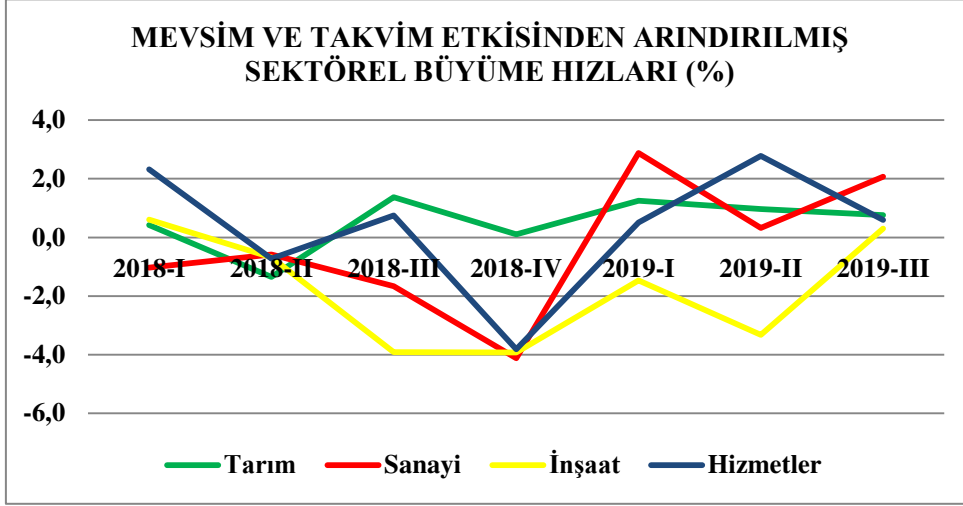
YIL	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYİH
2010	7,8	9,0	7,6	8,0
2011	1,9	19,6	12,4	11,6
2012	3,4	4,4	8,2	5,0
2013	5,9	8,8	6,3	9,1
2014	-1,0	6,1	6,8	4,9
2015	13,6	3,5	6,5	5,6
2016	-3,4	3,6	-1,1	2,8
2017	4,5	9,0	11,5	7,5
2018	0,7	4,1	7,8	4,5
2019	3,7	-1,7	-0,9	-0,9
Ort.	3,9	6,7	6,5	5,9

Kaynak: TÜİK

2019 yılını daha genel olarak değerlendirebilmek amacıyla yılın dokuz aylık bölümü bütününde bir değerlendirme yapıldığında; birikimli olarak hizmetler sektörünün binde dokuz, sanayi sektörünün yüzde 1,7 küçülürken, tarım sektörünün ise yüzde 3,7 oranında büyüdüğü anlaşılmaktadır. Sektörlerin performansına bağlı olarak ilk 9 ayda ekonomi de binde dokuz oranında küçülmüştür. Tablodaki verilerden 2019 yılındaki büyüme performansının, 2010 sonrası dönemin en kötü performansı olduğu anlaşılmaktadır. Kanımızca, bu durum bir tür "tıkanmışlığın" yansımasıdır.

Büyümenin rotasını görebilmek için takvim ve mevsim etkisinden arındırılmış veriler ve ilgili grafik değerlendirildiğinde de büyümedeki ivme kaybının inşaat ve sanayi sektöründe 3. çeyrekte tersine döndüğü, hizmetler sektöründe ise gerilediği görülmektedir. Yılın son çeyreğinde tüm sektörlerde, baz etkisinin de katkısıyla, yüksek oranlı büyüme ile karşılaşılacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu veriler, son çeyrekte yüzde 5’ler dolayında gelmesi beklenen büyümeyle birlikte, 2019 yılının çok düşük oranlı bir büyümeyle kapatılacağını söylemeye imkan vermektedir. Ancak, nüfusu yüzde 1,5 dolayında artan, 4,5 milyona yakın sayıda işsiz bulunan bir ekonomi için 2019 yılının “kayıp yıl” olarak tanımlanmasını engelleyememektedir.

2.2.2. HARCAMALAR VE BÜYÜME

Bir ekonomide gerçekleştirilen üretim sonucunda üretim faktörleri; ücret, kar, faiz ve rant geliri elde etmekte ve bu gelirlerin vergiler sonrası kalan bölümünü tüketim için harcamakta ve/veya bir kısmını tasarruf etmektedir. Vatandaşların tasarruf ettiği ve finansal sisteme emanet ettiği tutarlar ise büyük oranda yatırım harcamalarına dönüşmektedir. Devlet ise topladığı doğrudan ve dolaylı vergiler ve borçlandığı (ve içeriden-dışarıdan) kaynaklar ile kamu harcamalarını gerçekleştirmektedir. Bunun yanında bir ülke vatandaşları ve devlet ithal mal ve hizmetlere yönelik harcamalarda da (ithalat) bulunmaktadır. Kuşkusuz, diğer ülke vatandaşlarının da bu ülkenin mal ve hizmetlerine talebi (ihracat) olmaktadır. Dolayısıyla bir ülkede harcamalar; özel tüketim, kamu, yatırım ve net dış ticaret harcamalarından oluşmaktadır.

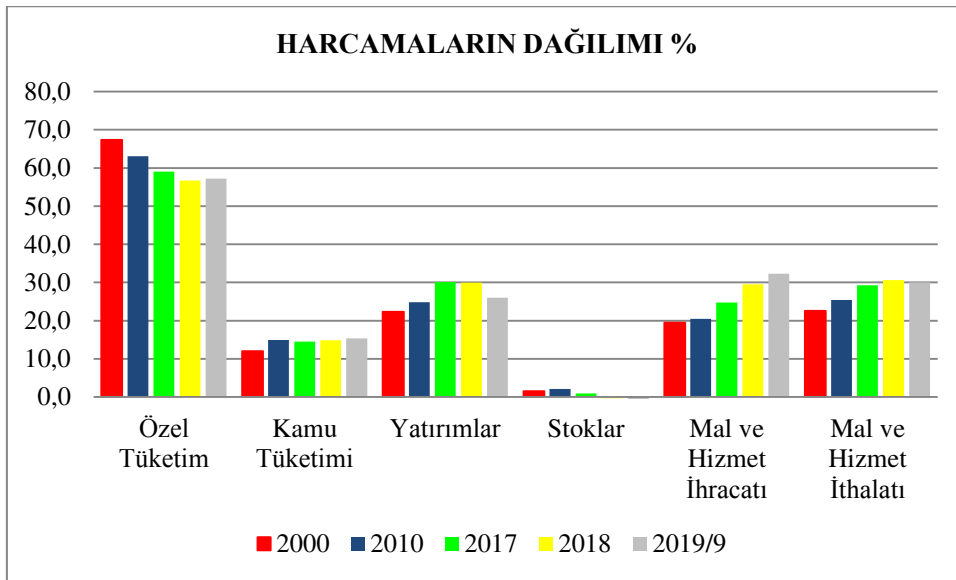
Tablo 2.4'de Türkiye'de harcamaların bileşimi/dağılımı verilmiştir. Buna göre, 2019 yılının dokuz aylık bölümünde 1,7 trilyon TL'lik özel tüketim, 473 milyar TL'lik kamu harcaması, 802 milyar TL'lik yatırım harcaması, 927 milyar TL'lik de ithalata yönelik harcama yapılmıştır. Diğer ülke vatandaşları ise Türkiye'de üretilen mal ve hizmetlere 998 milyar TL'lik harcama (ihracat) yapmışlardır. Bu arada stoklardaki 24 milyar TL'lik mal kullanılmıştır. 2018 yılının ilk dokuz aylık bölümüne göre 2019 yılının aynı döneminde mal ve hizmet ihracatı yüzde 28,6, kamu tüketim harcamaları yüzde 24,9, özel tüketim harcamaları ise yüzde 15,1 oranında artmıştır. İhracattaki artış kur artışlarından, kamu harcamalarının artışı ise kamunun ekonomideki küçülmeyi engellemek amacıyla harcamalarını artırmasından kaynaklanmıştır. Yılın ilk dokuz ayı sonunda yıllık ortalama TÜFE enflasyonunun yüzde 18,3 olduğu dikkate alındığında, aynı dönemde nüfusun da yüzde 1,5 oranında arttığı da dikkate alınır, tüketim harcamalarının reel olarak önemli oranda gerilediği söylenebilir.

TABLO 2.4: HARCAMALARIN GELİŞİMİ (Milyar TL)

HARCAMALAR	2000	2010	2017	2018	2018/9	2019/9	%
Yerleşik hanehalkı ve kar amacı olm. kuruluşların nihai tüketim har.	114,9	731,5	1.836,2	2.111,3	1536,3	1.768,0	15,1
Devletin Nihai Tüketim Har.	20,5	173,7	450,6	552,4	379,6	473,9	24,9
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	38,1	288,5	935,7	1.114,1	820,7	802,8	-2,2
Stok Değişimleri	2,6	24,4	28,4	-12,5	39,8	-24,2	-160,9
Mal ve Hizmet İhracatı	33,2	237,2	770,6	1.099,8	776,4	998,4	28,6
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	38,5	295,2	910,9	1.140,7	845,6	927,8	9,7
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	170,7	1.160,0	3.110,7	3.724,4	2707,2	3.091,0	14,2
PAY (%)							
Yerleşik hanehalkı ve kar amacı olm. kuruluşların nihai tüketim har.	67,3	63,1	59,0	56,7	56,7	57,2	0,8
Devletin Nihai Tüketim Har.	12,0	15,0	14,5	14,8	14,0	15,3	9,4
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	22,3	24,9	30,1	29,9	30,3	26,0	-14,3
Stok Değişimleri	1,5	2,1	0,9	-0,3	1,5	-0,8	-153,3
Mal ve Hizmet İhracatı	19,4	20,4	24,8	29,5	28,7	32,3	12,6
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	22,6	25,5	29,3	30,6	31,2	30,0	-3,9
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan tablodaki veriler ve ilgili grafikten, 2000-2018 döneminde özel tüketim için kullanılan harcamaların payının azaltıldığı, yatırım harcamaları ile ihracat ve ithalatın payının arttığı görülmektedir. Bu veriler ve arkasında var olduğu kabul edilecek eğilimlerin sorgulanması gerekmektedir. Zira, yaşam alanlarında yapılacak gözlemler Türkiye'de tüketim eğiliminin azalmak yerine arttığını ortaya koyacaktır.

Yine Türkiye’de yaratılan her 100’lük gelirin 26-30 TL’sinin yatırıma gittiğini söylemek de, ekonomik büyüme, kapasite kullanım oranları, istihdam gibi göstergeler dikkate alındığında, oldukça güçtür. Dolayısıyla 2009 bazlı yapılan GSYİH revizyonunun gözden geçirilmesinde fayda bulunmaktadır.

Tablo 2.5’de ise 2019 yılının ilk üç çeyreğinde harcamalarda gerçekleşen büyüme düzeylerine ilişkin veriler yer almaktadır. Buradan özel tüketim harcamalarının 2019 yılının ilk çeyreğinde yüzde 4,9, ikinci çeyreğinde yüzde 1 oranında gerilediği, üçüncü çeyrekte ise yüzde 1,5 oranında büyüdüğü görülmektedir. Bunun sonucunda 2019 yılının ilk dokuz aylık bölümünde tüketim harcamaları yüzde 1,4 oranında küçülmüştür.

TABLO 2.5: HARCAMALARDA BÜYÜME(%)

HARCAMA	2018					2019			
	I	II	III	IV	9 Aylık	I	II	III	9 Aylık
Özel Tüketim Har.	6,0	2,7	0,7	-7,7	3,0	-4,9	-1,0	1,5	-1,4
Devletin Nihai Tüketim Har.	4,9	9,5	6,9	5,3	7,1	6,6	3,4	7,0	5,6
Yatırım Har.	10,4	6,1	-4,4	-11,6	3,6	-12,1	-22,4	-12,6	-15,9
Mal ve Hizmet İhracatı	0,9	4,5	14,3	10,7	6,8	8,9	8,1	5,1	7,2
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	15,3	0,2	-16,3	-24,3	-1,1	-29,4	-17,0	7,6	-14,0
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	7,4	5,6	2,3	-2,8	5,0	-2,3	-1,6	0,9	-0,9

Kaynak: TÜİK

Devletin harcamaları ise 2019 yılının ilk çeyreğinde yüzde 6,6, ikinci çeyrekte yüzde 3,4 ve üçüncü çeyrekte ise yüzde 7 oranında artmıştır. Böylece yılın dokuz aylık bölümünde kamu tüketim harcamaları yüzde 5,6 oranında büyümüştür. Bu veriler 2019 yılında ekonominin küçülmesini büyük ölçüde kamu harcamalarının engellediğini ortaya koymaktadır. Ancak, bunun bütçe dengeleri üzerindeki etkileri oldukça sarsıcı olmuştur.

2019 yılında yatırım harcamaları ilk 3 çeyrekte de yüksek oranda gerilemiştir. Böylece yılın dokuz aylık bölümünde yatırım harcamaları yüzde 15,9 gibi oldukça yüksek düzeyde küçülmüştür. Büyük ölçüde ulusal ve küresel belirsizlikten beslenen bu gelişme 2020 yılı büyümesi için de yüksek oranlı beklentinin gerçekleşmesini güçleştirmektedir. Hem üretim kapasitesinin (yatırımların) yeterince artmaması hem kamunun 2019 yılında uyguladığı düzeyde 2020 yılında da genişletici maliye politikası uygulaması imkanının düşük olması, 2020 için yüzde 5 olarak öngörülen büyümeyi yakalamanın zorluğuna işaret etmektedir. Mal ve hizmet ihracatının ise 9 aylık büyüme oranı yüzde 7,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmenin yerli üreticilerin kurlardaki artış ve iç talepteki yavaşlamaya bağlı olarak daha fazla dışa yönelmesi ve turizmdeki olumlu gelişmelerden kaynaklandığı söylenebilir.

2018 yılının son çeyreğinde ekonominin küçülmeye başlaması ve 2019 yılının ilk yarısında da bunun devam etmesi nedeniyle mal ve hizmet ithalatı yılın 9 aylık bölümünde yüzde 14 oranında gerilemiştir.

Bir harcama kalemindeki büyüme oranı ile o harcama kaleminin toplam harcamalar içindeki payının çarpımıyla hesaplanan büyümeye katkılar Tablo 2.6'da verilmiştir. Buradan yılın dokuz aylık bölümünde ekonomide gerçekleşen binde dokuz oranındaki küçülmeye en büyük katkıyı yatırımlar (%4,7) ile özel tüketimin (binde 8) yaptığı görülmektedir. Yılın dokuz aylık bölümünde devletin harcamaları (binde 7), mal ve hizmet ihracatı (% 1,7) ile ithalattaki gerileme ise (% 3,1) ekonomik küçülmenin daha da artmasını engellemiştir.

TABLO 2.6: HARCAMALARIN BÜYÜMEYE KATKISI (%)

HARCAMA	Çeyreklik			Birikimli		
	I	II	III	3 Ay	6 Ay	9 Ay
Özel Tüketim Har.	-3,0	-0,6	0,9	-3,0	-1,8	-0,8
Devletin Nihai Tüketim Har.	0,9	0,5	0,9	0,9	0,7	0,7
Yatırım Har.	-3,6	-7,0	-3,4	-3,6	-5,4	-4,7
Mal ve Hizmet İhracatı	2,0	1,8	1,2	2,0	1,9	1,7
Mal ve Hizmet İthalatı (-)	-7,5	-3,9	1,4	-7,5	-5,6	-3,1
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	-2,3	-1,6	0,9	-2,3	-1,9	-0,9

Kaynak: TÜİK

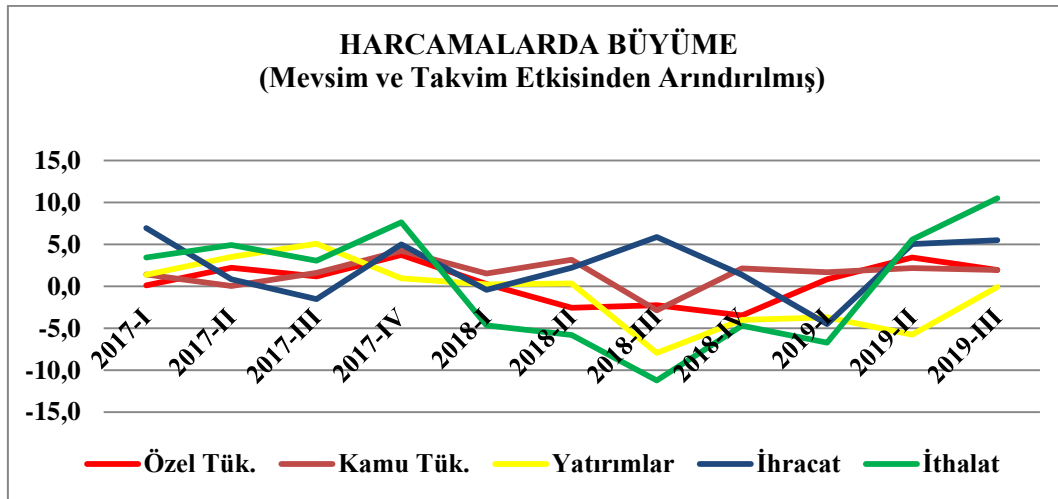
Bu verilerden 2019 yılı bütününde gerçekleşecek büyüme üzerinde kamu harcamalarıyla mal ve hizmet ihracatının belirleyici olacağı anlaşılmaktadır. Bu durum, özet olarak, kur artışlarının bir taraftan ekonomiyi genelde yavaşlattığını, ancak ihracat yoluyla, genişletici maliye politikalarının da desteğiyle, küçülmeyi de engellediğini ortaya koymaktadır.

TABLO 2.7: HARCAMALARDA BÜYÜME (%)
(Mevsim ve Takvim Etkisinden Arındırılmış)

DÖNEM	Özel Tüketim	Kamu Tüketimi	Yatırımlar	Mal ve Hizmet İhracatı	Mal ve Hizmet İthalatı	GSYİH
2016-I	1,3	-0,3	-0,5	0,5	3,1	0,5
2016-II	2,0	8,1	-0,9	-2,0	2,3	1,1
2016-III	-2,8	-3,8	0,9	-7,5	-1,7	-3,1
2016-IV	5,0	1,8	1,3	11,3	-0,6	5,8
2017-I	0,1	1,4	1,4	6,9	3,4	1,5
2017-II	2,2	0,0	3,5	0,8	4,9	1,7
2017-III	1,2	1,6	5,1	-1,5	3,1	1,8
2017-IV	3,7	4,2	0,9	5,0	7,6	2,4
2018-I	0,3	1,5	0,2	-0,4	-4,7	1,2
2018-II	-2,6	3,1	0,3	2,2	-5,8	-0,1
2018-III	-2,3	-2,9	-8,0	5,9	-11,2	-1,4
2018-IV	-3,5	2,1	-4,0	1,4	-4,7	-2,6
2019-I	0,8	1,7	-3,7	-4,5	-6,7	1,7
2019-II	3,4	2,2	-5,8	5,0	5,6	1,0
2019-III	1,9	1,9	-0,1	5,5	10,5	0,4

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan, Tablo 2.7’de yer alan ve harcamalardaki mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış reel değişimleri gösteren verilerden, baz etkisiyle, özel tüketimin yılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde kısmen canlandığı, son dört çeyrekte kamu harcamalarının büyümeyi beslediği, mal ve hizmet ihracatının 2019 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde atağa kalktığı, buna bağlı olarak ithalat artışının da devreye girdiği anlaşılmaktadır.

Bunların yanında, yatırımların son beş çeyrekte azaldığı, bu azalmanın 2019 yılının üçüncü çeyreğinde oldukça yavaşladığı görülmekte, yılın son çeyreğinde yatırımların artma eğilimine girebileceği izlenimi doğmaktadır. Türkiye'nin 2020 yılının ilk yarısında görülebilecek yüksek oranlı büyüme hızlarının baz etkisinin ötesine geçebilmesi ve sürdürülebilir hale gelebilmesi için yatırım artışının mutlaka devreye girmesi gerekmektedir.

2.2.3. YATIRIMLAR VE BÜYÜME

İzleyen bölümde 2019 yılında Türkiye ekonomisinde yatırımlar boyutunda yaşanan gelişmeler yerli ve yabancı yatırımlar boyutundan değerlendirilecektir.

2.2.3.1. YERLİ YATIRIMLAR

Türkiye'nin kalkınması için öncelikle iç tasarrufların ve de yerli yatırımların artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda ne yazık ki 2019 yılı "kayıp yıl" niteliği taşımaktadır. Nitekim, Tablo 2.8'den, toplam yatırımların 2019 yılının ilk çeyreğinde yüzde 12,1, ikinci çeyreğinde yüzde 22,4, üçüncü çeyreğinde ise yüzde 12,6 oranında gerilediği görülmektedir. Alt yatırım türlerine bakıldığında ise bu gerilemenin hem inşaat hem de makine-teçhizat yatırımları için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut eğilimin yılın dördüncü çeyreğinde de devam etmesi durumunda, büyüme açısından yatırımlar boyutundan 2020 yılına faydalı bir miras kalamayacağı söylenebilir.

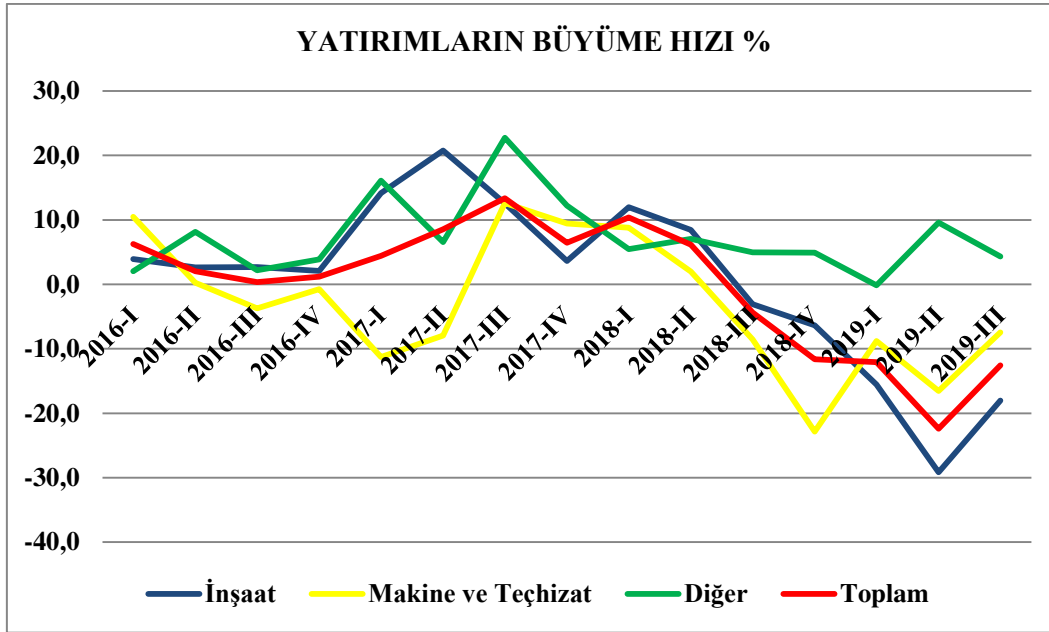
TABLO 2.8: YATIRIM HARCAMALARININ GELİŞİMİ(%)

ALAN	YIL	Tutar (Milyon TL)					Bir önceki yılın aynı çeyreğine göre değişim		
		Çeyrek					Çeyrek		
		I	II	III	IV	9 Aylık	I	II	III
İnşaat	2018	111,0	135,8	143,6	145,0	390,3	12,0	8,4	-3,1
	2019	141,2	172,5	167,5	-	481,2	-15,6	-29,1	-18,0
Makine-Teçhizat	2018	63,2	77,8	84,4	101,6	225,4	8,8	2,0	-8,6
	2019	78,4	93,2	99,5	-	271,2	-8,8	-16,6	-7,5
Diğer	2018	15,4	15,0	17,8	21,3	48,3	5,5	7,0	4,9
	2019	16,1	16,4	21,5	-	54,0	-0,1	9,6	4,3
TOPLAM	2018	189,6	228,6	245,7	267,8	664,0	10,4	6,1	-4,4
	2019	235,7	282,1	288,6	-	806,4	-12,1	-22,4	-12,6

Kaynak: TÜİK

Bu arada aşağıdaki grafikten Türkiye'de yatırım harcamalarının 2019 yılının üçüncü çeyreğinde küçülmeye devam ettiği ancak dipten dönüldüğü izlenimi alınmaktadır. Kurlarda görece istikrar, kredi faizlerinde düşüş ve iç talepte toparlanma olduğu dikkate alındığında yılın son çeyreğinde yatırımlarda pozitif büyüme olasılığı artmaktadır. Ancak, yatırımların niteliği gereği geleceğe ilişkin beklentiler de önem taşımaktadır.

Dolayısıyla 2019 yılının dördüncü çeyreğinde yatırımlarda ortaya çıkacak gelişmeler aynı zamanda girişimcilerin geleceğe, 2020 yılına ilişkin beklentilerinin de aynası olacaktır.

2019 yılında teşvik belgeli sabit sermaye yatırımlarının gelişimi Tablo 2.9'da verilmiştir. Buna göre, 2018 yılının 11 aylık döneminde 176,4 milyar dolar olan toplam teşvikli yatırım tutarı 2019 yılının aynı döneminde yüzde 34 oranında gerileyerek da 116 milyar TL'ye düşmüştür.

TABLO 2.9: TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Milyon TL) YIL	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	Genel Toplam
2001	1.484	4.065	6.667	79	71	12.366
2002	494	3.801	6.729	555	89	11.668
2003	444	5.172	5.659	324	81	11.680
2004	678	7.463	7.368	260	109	15.878
2005	1.409	6.846	7.083	647	72	16.057
2006	1.001	7.648	4.330	203	116	13.298
2007	4.835	8.461	6.200	321	122	19.939
2008	8.832	6.878	4.764	246	118	20.838
2009	6.591	7.502	8.509	859	215	23.676
2010	8.441	24.615	31.299	2.021	1.276	67.652
2011	13.435	15.405	18.978	792	1.191	49.801
2012	11.382	13.931	33.545	2.162	686	61.706
2013	31.488	19.065	35.353	8.871	829	95.606
2014	10.415	26.791	24.622	1.973	639	64.440
2015	37.766	34.674	23.489	2.411	750	99.090
2016	25.523	43.628	24.221	3.760	808	97.940
2017	101.709	32.900	42.061	2.314	1988	180.972
2018	21.833	64.865	64.285	3.785	2528	157.296
2018(Ocak-Kasım)	17.580	53.530	99.186	3.850	2.292	176.438
2019(Ocak-Kasım)	14.603	30.818	60.549	7.692	2.384	116.046
2018/2019 Değişim (%)	-16,9	-42,4	-39,0	99,8	4,0	-34,2

Kaynak: sanayi.gov.tr

2019 yılının 11 aylık bölümünde enerji yatırımları yüzde 16,9, imalat sanayi yatırımları yüzde 39, hizmet sektörü yatırımları ise yüzde 42,4 oranında gerilerken, tarım yatırımları yüzde 4, madencilik yatırımları yüzde 99,8 oranında artmıştır.

2019 yılı Ocak-Kasım döneminde gerçekleştirilen 116 milyar TL'lik teşvikli yatırım çerçevesinde yaklaşık 186 bin kişiye istihdam imkanı yaratılmıştır. Ancak bu rakam 2018 yılının aynı dönemine oranla yüzde 20 daha azdır. Yaratılan ilave istihdamın 125,5 bini imalat sanayi sektörü, 46,2 bini ise hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir.

TABLO 2.10: TEŞVİKLİ YATIRIMLARIN İSTİHDAM KAPASİTESİ

YIL	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	Genel Toplam
2001	1.034	31.698	68.056	2.215	2.703	105.706
2002	388	36.332	89.675	5.361	3.690	135.446
2003	1.872	43.933	81.666	13.588	2.320	143.379
2004	1.542	50.164	95.986	6.294	4.368	158.354
2005	726	55.950	83.674	4.874	2.298	147.522
2006	734	40.176	51.923	2.940	2.245	98.018
2007	2.167	30.324	63.641	2.293	1.839	100.264
2008	2.793	29.541	54.771	2.446	1.643	91.194
2009	1.317	25.419	46.942	3.085	1.829	78.592
2010	2.528	48.657	68.983	5.169	7.479	132.816
2011	3.732	43.875	63.137	3.416	5.698	119.858
2012	3.183	57.009	78.265	6.866	2.825	148.148
2013	4.310	74.398	97.882	10.125	3.004	189.719
2014	2.151	68.678	65.996	4.060	2.186	143.071
2015	4.194	69.098	63.626	2.111	2.677	141.706
2016	4.863	66.226	62.584	2.453	2.854	138.980
2017	7.284	107.010	101.779	3.961	6.639	226.673
2018	4.317	115.244	126.629	3.545	5.272	255.007
2018(Ocak-Kasım)	3.130	94.479	127.365	3.352	4.930	233.256
2019(Ocak-Kasım)	2.536	46.272	125.546	7.251	4.789	186.394
2018/2019 Değişim (%)	-19,0	-51,0	-1,4	116,3	-2,9	-20,1

Kaynak: sanayi.gov.tr

Diğer taraftan 2019 yılının 11 ayında teşvikli yatırımlar aracılığıyla yaratılan istihdam 2018'in aynı dönemine göre; imalat sanayinde yüzde 1,4, tarım sektöründe yüzde 2,9, hizmetler sektöründe ise yüzde 51, enerji sektöründe yüzde 19 oranında azalırken, madencilik sektöründe yüzde 116,3 oranında artmıştır.

Türkiye'de uzun süredir yatırımların daha büyük bir bölümü inşaat sektörüne yönelmiştir. Yüksek düzeydeki konut talebi ile arazi rantlarının realize edilmesi isteği bu gelişmenin piyasa, devlet tarafından teşvik edilmesi ise kamu boyutundan itici gücü olmuştur.

Bunun sonucunda sektör aşırı ve hızlı büyümüş, son yıllarda artan/satılmayan yeni konut stoku, takibe düşen inşaat kredileri ile karşı karşıya kalınmıştır. Dolayısıyla bir dönem büyümenin yukarı, şimdilerde ise aşağıya çekici gücü olarak inşaat yatırımlarının yakından takibi önem kazanmıştır.

Tablo 2.11'de inşaat ruhsatları ve konut satışlarına ilişkin veriler sunulmuştur. Buna göre, 2017 yılında inşaat ruhsatı alanı, daire sayısı ve konut satışlarında tarihi zirveye ulaşılmış, 2018 yılında başlayan bu zirveden dönüş, 2019 yılında da devam etmiştir. Nitekim 2019 yılının ilk dokuz aylık bölümünde 2018 yılının aynı dönemine göre toplamda; verilen inşaat ruhsatları (yüzde 58) ve izin verilen daire sayısı (yüzde 63,8) ve konut satışları (yüzde 13,7) gerilemiştir.

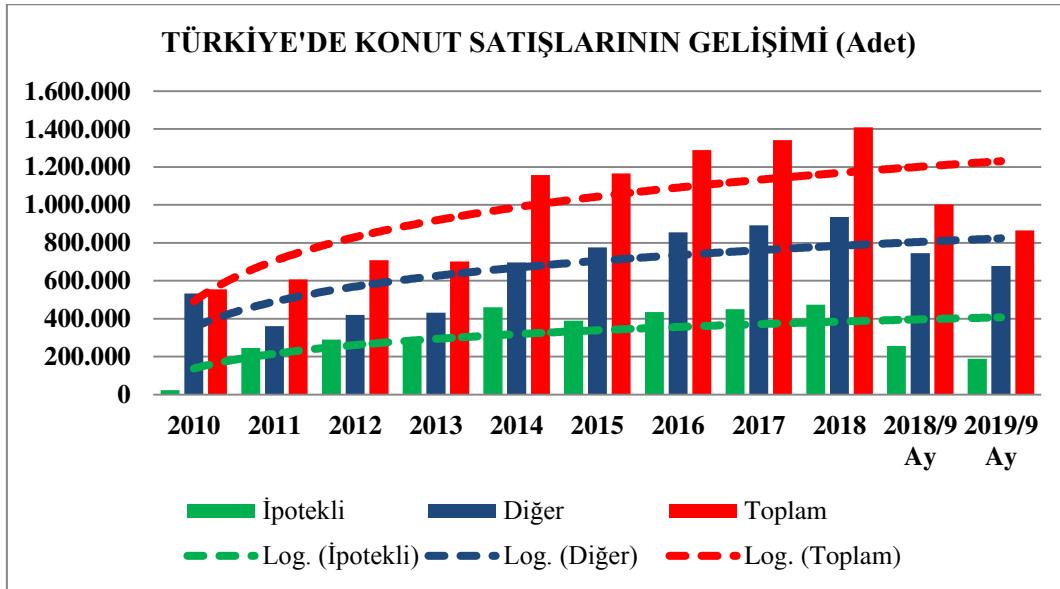
TABLO 2.11: İNŞAAT YATIRIMLARINA İLİŞKİN GELİŞMELER

YIL	Verilen İnşaat Ruhsatları						Konut Satışları		
	(Yüzölçüm, 1000 Metrekare)			Daire Sayısı			Adet		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	İpotekli	Diğer	Toplam
2010	20.518	155.912	176.429	80.912	826.539	907.451	246.741	360.357	607.098
2011	16.778	106.844	123.622	52.088	598.039	650.127	289.275	419.000	708.275
2012	27.467	131.283	158.750	73.737	698.141	771.878	270.136	431.485	701.621
2013	25.964	149.843	175.808	67.340	772.290	839.630	460.112	697.078	1.157.190
2014	26.034	194.620	220.654	51.115	980.639	1.031.754	389.689	775.692	1.165.381
2015	26.948	162.727	189.675	53.128	844.102	897.230	434.388	854.932	1.289.320
2016	29.977	176.994	206.972	67.300	939.350	1.006.650	449.508	891.945	1.341.453
2017	40.066	245.531	285.596	93.241	1.303.650	1.396.891	473.099	936.215	1.409.314
2018	26.919	121.006	147.926	50.276	611.605	661.881	276.820	1.098.578	1.375.398
2018-I	7.638	24.264	31.902	15.481	125.122	140.603	89.380	214.497	303.877
II	6.801	38.366	45.167	12.774	205.881	218.655	112.425	229.730	342.155
III	5.959	25.103	31.062	11.564	126.324	137.888	54.478	301.881	356.359
IV	6.520	33.274	39.794	10.457	154.278	164.735	20.537	352.470	373.007
2019-I	4.822	14.765	19.586	7.947	68.936	76.883	38.189	218.244	256.433
II	2.603	8.839	11.442	4.142	41.212	45.354	44.696	204.667	249.363
III	3.762	10.673	14.435	9.896	47.633	57.529	105.023	254.654	359.677
2018/9 Ay	20.399	87.733	108.131	39.819	457.327	497.146	256.283	746.108	1.002.391
2019/9 Ay	11.186	34.277	45.463	21.985	157.781	179.766	187.908	677.565	865.473
Değişim %	-45,2	-60,9	-58,0	-44,8	-65,5	-63,8	-26,7	-9,2	-13,7

Kaynak: TÜİK

2019 yılının son çeyreğinde, faizlerdeki gerileme, kamu bankalarının faiz ve vade yönünden cazip kredileri ile sektör canlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak, sektörün yeniden eski ivmesini kazanması ve büyümenin lokomotif olması zor görünmektedir. Nitekim, aşağıdaki grafikte yer alan eğilim çizgileri de, daha az konut üretilmesi gereğine işaret etmektedir.

Sektörde yaşanan olumsuz gelişmelerin bir yansıması da konut fiyatlarıdır. Tablo 2.12'den görülebileceği gibi 2010 yılı ile 2017 yılı arasında konut fiyatları reel olarak da artmıştır.

TABLO 2.12: KONUT FİYAT ENDEKSİNİN GELİŞİMİ

YIL	TÜFE	Yi-ÜFE	Türkiye Konut Fiyat Endeksi (TKFE)	Türkiye Yeni Konutlar Fiyat Endeksi (TYKFE)	Yeni Olmayan Konutlar Fiyat Endeksi (YOKFE)
2010	100	100	100	100	100
2011	110,5	113,3	107,0	106,5	107,4
2012	117,3	116,1	116,9	116,5	117,0
2013	125,9	124,2	129,9	130,1	129,8
2014	136,2	132,1	147,4	146,4	147,2
2015	148,2	139,6	171,1	169,7	171,0
2016	160,9	153,5	194,3	193,5	194,7
2017	180,0	177,3	214,5	216,0	214,4
2018	216,6	236,9	230,7	232,9	230,8
2018/10	225,5	261,1	242,2	241,9	242,8
2019/10	235,1	240,9	259,6	259,6	258,6
Değişim(%)	4,3	-7,7	7,2	7,3	6,5

Kaynak: TÜİK

2019 yılının ilk 10 aylık bölümünde ise Türkiye Konut Fiyat Endeksi yüzde 7,2, Yeni Konut Fiyat Endeksi yüzde 7,3, Yeni Olmayan Konut Fiyat Endeksi yüzde 6,5 oranında artmıştır. Aynı dönemde sanayicinin sattığı ürünlerin ortalama fiyatı (Yi-ÜFE) yüzde 7,7 oranında gerilerken, tüketicilerin satın aldığı mal ve hizmetlerin fiyatları ise yüzde 4,3 oranında artmıştır. Dolayısıyla, 2019 yılının Ekim ayı sonu itibarıyla konut fiyatlarında reel artış yaşanmıştır. Böylece konut almak isteyenler için konut kredilerinde sağlanan avantajların bir kısmı bu fiyat artışları tarafından eritilmiştir.

Yatırımlardaki gelişmelere ilişkin olarak değerlendirilebilecek bir gösterge de kurulan ve kapanan şirket sayılarıdır. Tablo 2.13'de yer alan verilere göre 2019 yılının ilk 11 aylık bölümünde 77.311 yeni şirket kurulmuş, 11.760 şirket ise kapanmıştır. Böylece 2019 yılı Ocak-Kasım döneminde kurulan net işletme sayısı 2018 yılının aynı dönemine göre yüzde 4,3 oranında azalmıştır.

TABLO 2.13: KURULAN VE KAPANAN ŞİRKETLERİN SAYILARI (Adet)

YIL	Kurulan	Kapanan	Kurulan-Kapanan
2006	52.699	9.471	43.228
2007	55.350	9.954	45.396
2008	49.003	9.578	39.425
2009	44.472	10.395	34.077
2010	51.968	13.442	38.526
2011	54.442	14.991	39.451
2012	39.764	16.062	23.702
2013	49.943	17.400	32.543
2014	58.715	15.822	42.893
2015	67.622	13.701	53.921
2016	64.481	12.328	52.153
2017	73.783	14.701	59.082
2018	86.349	13.593	72.756
2018/11	79.908	11.407	68.501
2019/11	77.311	11.760	65.551
2019-18 Değişim %	-3,2	3,1	-4,3

Kaynak: TÜİK

Bu veriler kurulan yeni şirketler boyutunun da yatırımlardaki azalmayı teyit ettiği anlamına gelmektedir. Türkiye'nin yeni bir yatırım hamlesi başlatması gereği, hemen hemen ilgili tüm göstergeler itibarıyla, belirginleşmektedir.

2.2.3.2. YABANCI YATIRIMLAR

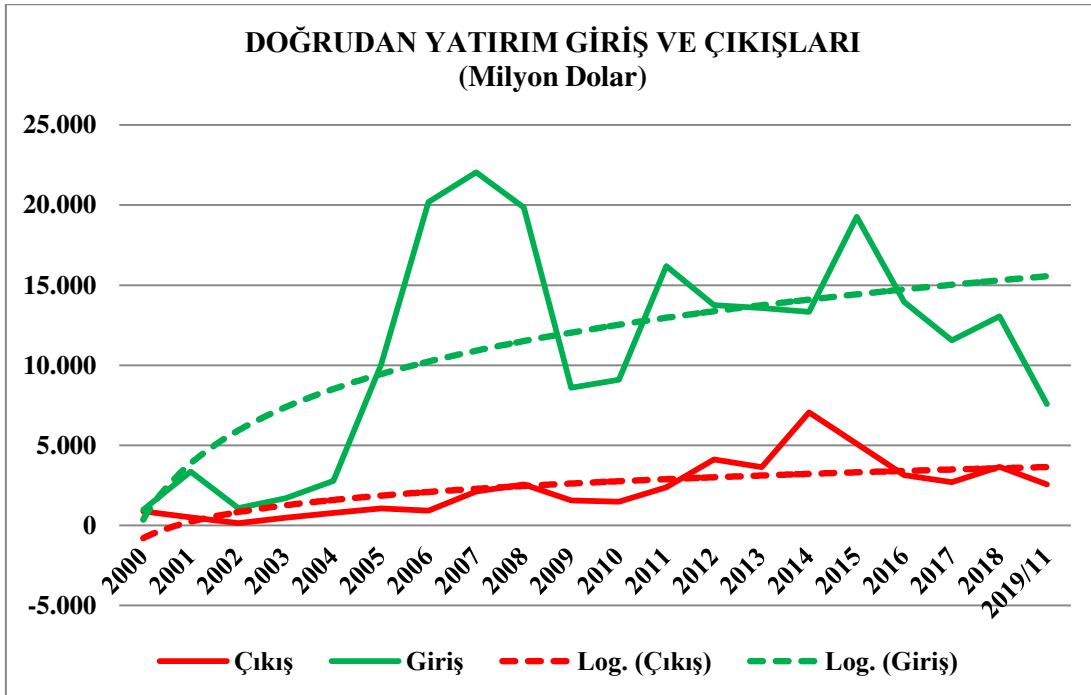
Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar ile Türkiye'den çıkan doğrudan yatırımların gelişimi Tablo 2.14'de verilmiştir. Buna göre 2000-2019/Kasım döneminde Türkiye'ye toplam 221,9 milyar dolar tutarında doğrudan yabancı yatırım girişi olmuştur. Bu tutarın 51,9 milyar dolarlık kısmı ise gayrimenkul (konut, arazi) alımı için gelmiştir. 2018 yılı sonrasında yabancıların Türkiye'den aldıkları gayrimenkul tutarındaki artış, vatandaşlık hakkı için alınması gereken konut bedelinin düşürülmesiyle yakından ilgilidir.

TABLO 2.14: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR (Milyon Dolar)

YIL	ÇIKIŞ	GİRİŞ	
		Toplam	Gayrimenkul
2000	870	982	-
2001	497	3.352	-
2002	143	1.082	-
2003	480	1.702	998
2004	780	2.785	1.343
2005	1.064	10.031	1.841
2006	924	20.185	2.922
2007	2.106	22.047	2.926
2008	2.549	19.851	2.937
2009	1.553	8.585	1.782
2010	1.482	9.099	2.494
2011	2.370	16.182	2.013
2012	4.106	13.744	2.636
2013	3.636	13.563	3.049
2014	7.050	13.337	4.321
2015	5.096	19.274	4.156
2016	3.138	13.950	3.890
2017	2.701	11.546	4.643
2018	3.649	13.061	5.915
Ocak-Kasım 2018	3.279	11.820	5.432
Ocak-Kasım 2019	2.557	7.579	4.095
Değişim	-22,0	-35,9	-24,6
TOPLAM (2000-2019)	46.751	221.937	51.961

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin veriler ve aşağıdaki grafiğin incelenmesinden bu yatırımların 2015 sonrası dönemde yavaşladığı görülmektedir. Bu gerilemenin ekonomi yönetimi tarafından iyi sorgulanması ve yeniden üretken yabancı yatırımların ülkeye çekilmesinin sağlanması gerekmektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte Türkiye’de, özellikle 2005 sonrası dönemde, doğrudan yatırım ihraç eden ülkeler arasına katılmıştır. 2000-2019/Kasım döneminde yerli yatırımcılarımız 46,7 milyar dolar tutarında doğrudan yatırımı diğer ülkelere yönlendirmiştir.

Türkiye’ye 2002-2019/Kasım döneminde gelen doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımı Tablo 2.15’da verilmiştir. Buradan görülebileceği 2002-18 döneminde Türkiye’ye gelen 154,8 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımın 95,7 milyar doları hizmetler, 58,5 milyar doları sanayi, 509 milyon doları ise tarım sektörüne gelmiştir. Alt sektör olarak en büyük giriş; finans ve sigorta (52,3 milyar dolar) ile imalat sektörüne (37,1 milyar dolar) gerçekleşmiştir.

TABLO 2.15: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Milyon Dolar) SEKTÖR	2002-2018	OCAK-KASIM		Değişim %
		2018	2019	
TARIM SEKTÖRÜ	509	34	23	-32,4
SINAI SEKTÖRLER	58.597	2.249	1.913	-14,9
Madencilik ve Taşocakçılığı	3.276	76	90	18,4
İmalat	37.198	1.494	1.767	18,3
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Ür. ve Dağıtım	18.047	675	56	-91,7
Su Temini, Kanalizasyon, Atık Yön. ve İyileştirme Faal.	76	4	0	-100,0
HİZMETLER SEKTÖRÜ	95.777	3.198	3.152	-1,4
İnşaat	4.830	200	451	125,5
Toptan ve Perakende Ticaret	9.904	761	848	11,4
Ulaştırma ve Depolama	7.099	508	287	-43,5
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	1.120	268	80	-70,1
Bilgi ve İletişim	12.645	194	207	6,7
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	52.356	947	794	-16,2
Gayrimenkul Faaliyetleri	3.037	59	211	257,6
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	878	58	69	19,0
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	732	10	70	600,0
Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik	0	0	0	-
Eğitim	161	0	0	-
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	2.231	83	88	6,0
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor	316	20	1	-95,0
Diğer Hizmet Faaliyetleri	466	89	46	-48,3
TOPLAM	154.883	5.481	5.088	-7,2

Kaynak: TCMB

2019 yılındaki gelişmeler değerlendirildiğinde ise doğrudan yabancı yatırım girişinin; tarımda yüzde 32,4, sanayide yüzde 14,9, hizmetler sektöründe ise 1,4, toplamda da yüzde 7,2 oranında gerilediği görülmektedir.

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların ülkelere ve bölgelere göre dağılımı ise Tablo 2.16'da verilmiştir. Buna göre 2002 sonrasında dönemde Türkiye'ye gelen 154,8 milyar dolarlık yabancı yatırımın 113 milyar dolarlık kısmı (%73,5) Avrupa kaynaklı olmuştur. Avrupa'yı yüzde 17,3 ile Asya, yüzde 8,4 ile Amerika kıtası ülkeleri (ABD yüzde 7,6) izlemektedir.

TABLO 2.16: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BÖLGESEL DAĞILIMI

(Milyon Dolar)	2002-	Ocak-Kasım		Değişim
BÖLGE/ÜLKE	2018	2018	2019	%
AVRUPA	113.871	3.628	2.886	-20,5
Almanya	9.469	274	339	23,7
Avusturya	10.525	449	63	-86,0
Belçika	8.644	109	71	-34,9
Fransa	7.274	288	176	-38,9
Hollanda	24.657	622	663	6,6
İngiltere	10.337	427	790	85,0
İspanya	9.304	169	218	29,0
İtalya	3.618	507	89	-82,4
Lüksemburg	9.459	321	119	-62,9
Yunanistan	6.839	8	3	-62,5
EFTA ÜLKELERİ	3.612	231	277	19,9
DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	6.323	6	25	316,7
Rusya	6.214	5	15	200,0
AFRİKA	465	1	31	3.000,0
AMERİKA	13.080	389	438	12,6
KUZEY AMERİKA	12.302	355	325	-8,5
ABD	11.763	355	320	-9,9
ORTA AMERİKA	231	34	113	232,4
GÜNEY AMERİKA	547	0	0	0,0
ASYA	26.726	1.422	1.730	21,7
YAKIN VE ORTADOĞU ÜLKELERİ	19.040	843	1.248	48,0
KÖRFEZ ÜLKELERİ	10.541	331	668	101,8
Katar	2.003	175	569	225,1
D.YAKIN VE ORTADOĞU ÜLKELERİ	7.991	503	577	14,7
DİĞER ASYA ÜLKELERİ	7.686	579	482	-16,8
Çin	967	23	24	4,3
Güney Kore	824	213	51	-76,1
Japonya	2.605	85	308	262,4
OKYANUSYA VE KUTUPLAR	697	41	3	-92,7
SINIFLANDIRILAMAYAN	44	0	0	0,0
TOPLAM DÜNYA	154.883	5.481	5.088	-7,2

Kaynak: TCMB

2019 yılının ilk 11 aylık bölümünde ise, tekil ülkelerde farklı gelişmeler görülmekte birlikte, Amerika ve Asya dışındaki tüm ülke gruplarından gelen doğrudan yatırımlarda artış, Avrupa'dan gelenlerde ise gerileme yaşanmıştır. Diğer taraftan, Japonya, Katar, Rusya ve İngiltere'den gelen doğrudan yatırımlardaki yüksek oranlı artışlar dikkati çekmektedir.

Özetle 2019 yılı; gerek yerli gerekse yabancı yatırımlar açısından pek parlak geçmemiş, Türkiye'nin üretken kapasitesinde yeterince artış sağlanamamıştır.

2.2.4. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

Türkiye’de işsizlik her geçen gün daha da büyük bir sorun haline gelmektedir. Suriyeli sığınmacıların da artışıyla kısmen rol oynadığı işsizlik ile mücadele ve kalıcı çözümler için oldukça sistematik politikalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda eğitim-yatırım-üretim-talep zincirini dikkate alarak, ortak akıl ile kısa, orta ve uzun vadeli önlemlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. İşsizlik sorununun makul düzeylere çekilememesi durumunda sosyo-politik nitelikli sorunların da artması söz konusu olabilecektir.

Tablo 2.17’de istihdam ile ilgili veriler bulunmaktadır. Buradan 2019 yılı Ekim ayı itibarıyla çalışma çağındaki nüfusun yaklaşık olarak 61,7 milyon kişi olduğu görülmektedir. Bu nüfusun 32,7 milyonu çalışmak için işgücü piyasasına çıkmış, bunlardan 28,3 milyonu iş bulabilme şansına sahip olmuştur. Geriye kalan 4,3 milyon kişi yani iş arayan her yüz kişiden yüzde 13,4’ü ise işsiz kalmıştır. Bu veriler 2019 yılında işsizlik oranının kriz yılı olan 2009’u da aşarak rekor kıracağına işaret etmektedir.

Diğer taraftan, tarım dışı işsizlik bir başka ifadeyle kentsel işsizliğin geldiği düzey de oldukça endişe vericidir. Zira kırsal alanda işsizlik ile kentsel alandaki işsizliğin insanlar/aileler üzerindeki etkisi oldukça farklıdır. Kırsal alanda öz tüketim amaçlı üretim (yumurta, süt, sebze vb.) imkanlarının varlığı ve dayanışma kültürünün önemli ölçüde korunması işsizlik sorununun daha kolay geçiştirilmesine imkan verebilmektedir.

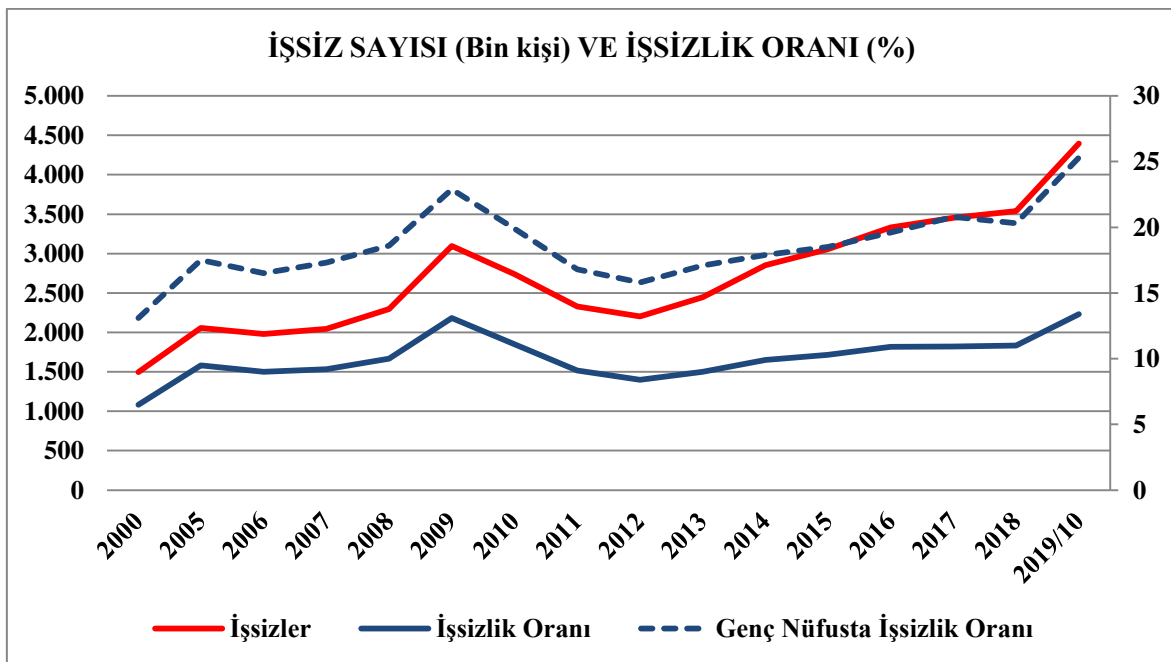
Ancak, her şeyin para ile alınabildiği, geniş kitlelerin zorlu bir yaşam mücadelesi verdiği kentlerde işsizlik oldukça zorlu koşullarla birlikte yaşanmaktadır. Dolayısıyla kentsel işsizlik çok çeşitli ekonomik sosyal ve politik sorunlara kaynaklık edebilmektedir. Bu nedenle işsizliğin çözümü, Türkiye için çok öncelikli bir konudur.

TABLO 2.17 İŞGÜCÜ PİYASASINDA GELİŞMELER

YIL	15 ve üzeri Yaşta ki Nüfus	İşgücü Arzı	İstihdam Edilenler	İşsizler	İşgücüne Katılma Oranı	İstihdam Oranı	Kayıt Dışı İstihdam	İşsizlik Oranı	Tarım Dışı İşsizlik Oranı	Genç Nüfusta İşsizlik Oranı	
	Bin Kişi				Yüzde (%)						
2000	46.211	23.078	21.581	1.497	49,9	46,7	50,6	6,5	9,3	13,1	
2005	48.356	21.691	19.633	2.058	44,9	40,6	48,2	9,5	12	17,5	
2006	49.275	21.913	19.933	1.980	44,5	40,5	47,0	9,0	11,1	16,5	
2007	50.177	22.253	20.209	2.044	44,3	40,3	45,4	9,2	11,2	17,3	
2008	50.982	22.899	20.604	2.295	44,9	40,4	43,5	10,0	12,3	18,6	
2009	51.833	23.710	20.615	3.095	45,7	39,8	43,8	13,1	16,0	22,9	
2010	52.904	24.594	21.858	2.737	46,5	41,3	43,3	11,1	13,7	19,9	
2011	53.985	25.594	23.266	2.328	47,4	43,1	42,1	9,1	11,3	16,8	
2012	54.961	26.141	23.937	2.204	47,6	43,6	39,0	8,4	10,3	15,8	
2013	55.983	27.047	24.601	2.445	48,3	43,9	36,7	9,0	10,9	17,1	
2014	56.986	28.786	25.933	2.853	50,5	45,5	35,0	9,9	12,0	17,9	
2015	57.854	29.678	26.621	3.057	51,3	46,0	33,6	10,3	12,4	18,5	
2016	58.720	30.535	27.205	3.330	52,0	46,3	33,5	10,9	13,0	19,6	
2017	59.894	31.643	28.189	3.454	52,8	47,1	34,0	10,9	13,0	20,8	
2018	60.654	32.274	28.738	3.537	53,2	47,4	33,4	11,0	12,9	20,3	
2018/10	60.841	32.658	28.870	3.788	53,7	47,5	33,7	11,6	13,6	22,3	
2019/10	61.756	32.740	28.343	4.396	53,0	45,9	34,9	13,4	15,7	25,3	
%	1,5	0,3	-1,8	16,1	-1,2	-3,3	3,6	15,8	15,4	13,5	

Kaynak: TÜİK

2019 yılında Türkiye'de kayıt dışı istihdam yüzde 35 ile 2014 yılı sonrasının en yüksek düzeyine ulaşmıştır. İstatistikler, ekonominin önce küçülmesi sonra da durgunluk düzeylerine yakın koşullarda bulunmasının kayıt dışı istihdamı körüklediğini ortaya koymaktadır. Bu durumun, artan işsizlik nedeniyle insanların daha düşük ücretle kayıt dışı çalışmaya razı olmasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Ancak, 21. yüzyılın sunduğu teknik imkanlara rağmen Türkiye'de bu düzeyde kayıt dışı istihdamın devam etmesi üzerinde durulması ve sorgulanması gereken bir durumdur.

Diğer taraftan tablodaki veriler ve bağlantılı grafik Türkiye'de işsizliğin, işgücüne katılım oranındaki binde 7'lik gerilemeye rağmen, 2019 yılında gerek işsiz sayısı gerekse işsizlik oranı boyutundan yeni bir ivme kazandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, işsizlik bütünsel önlemler gerektiren öncelikli sorun niteliğini korumaktadır.

2019 yılında istihdamın sektörel dağılımında meydana gelen gelişmeler ise Tablo 2.18'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2018 yılı Ekim ayı sonunda 5,3 milyon kişi olan tarımda çalışan sayısı 2019 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla yaklaşık 270 bin kişi azalarak 5 milyona gerilemiştir. Geçmişte ekonominin küçülme ve/veya kriz yaşadığı dönemlerde tarım sektöründe, işsiz kalanın köye dönebilmesi nedeniyle, istihdam artışı yaşanırken, bu kez istihdam kaybı yaşanmıştır. Bu durum tarım sektörünün gerçekten zorlandığını, insanların işsiz kalmayı göze alarak şehirlere yöneldiğini ortaya koymaktadır. Gelecek yıllarda kırsal alandaki gizli işsizlerin kentlerdeki açık işsizliğe dönüşmesi söz konusu olabilecek, bu da işsizliğin boyutlarını daha da büyütebilecektir.

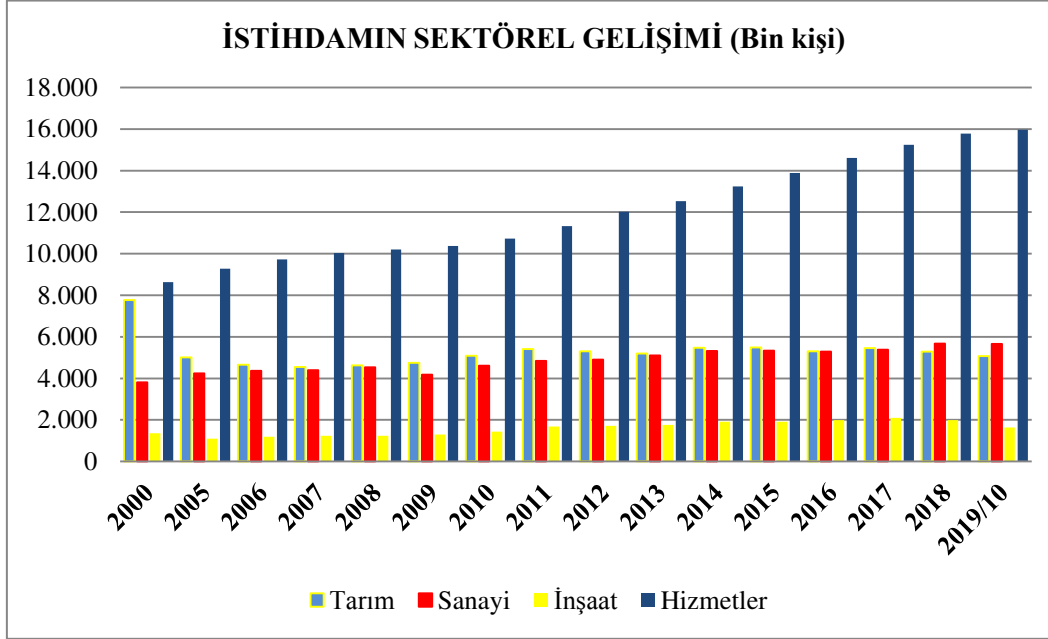
TABLO 2.18: İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI (Bin kişi)

YIL	Bin Kişi				Toplam İçindeki Payları (%)			
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2000	7.769	3.810	1.364	8.637	36,0	17,7	6,3	40,0
2005	5.015	4.241	1.097	9.281	25,5	21,6	5,6	47,3
2006	4.653	4.362	1.193	9.726	23,3	21,9	6,0	48,8
2007	4.546	4.403	1.231	10.029	22,5	21,8	6,1	49,6
2008	4.621	4.537	1.239	10.208	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	4.752	4.179	1.305	10.380	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	5.084	4.615	1.434	10.725	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	5.412	4.842	1.680	11.332	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	5.301	4.903	1.717	12.016	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	5.204	5.101	1.768	12.529	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	5.470	5.315	1.912	13.235	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	5.483	5.332	1.914	13.891	20,6	20,0	7,2	52,2
2016	5.305	5.296	1.987	14.617	19,5	19,5	7,3	53,7
2017	5.464	5.383	2.095	15.246	19,4	19,1	7,4	54,1
2018	5.297	5.675	1.992	15.777	18,4	19,7	6,9	54,9
2018-10	5.347	5.696	1.943	15.885	18,5	19,7	6,7	55,0
2019-10	5.077	5.666	1.638	15.963	17,9	20,0	5,8	56,3
Artış (Bin kişi)	-270	-30	-305	78	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan, 2019 yılı Ekim ayı sonunda istihdam; sanayi sektöründe 30 bin kişi, inşaat sektöründe ise 305 bin kişi azalmış, hizmetler sektöründe ise 78 bin kişi artmıştır. Bu farklı istihdam gelişmelerine bağlı olarak 2019 yılı Ekim ayı sonunda tarımın istihdam içindeki payı yüzde 17,9'a, inşaatın payı yüzde 5,8'e gerilerken, sanayinin payı yüzde 20'ye, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 56,3'e yükselmiştir. Dolayısıyla tarım ve inşaat sektöründe azalan istihdam hizmetler sektörüne kaymıştır.

Yukarıda yer alan veriler ve yapılan değerlendirmeler, 2019 yılının işsizlikle mücadele açısından kayıp bir yıl olduğunu, 2020 yılına oldukça kötü bir miras devredildiğini ortaya koymaktadır.

2.2.5. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

2019 yılında Türkiye oldukça yoğun bir dış politika gündemi ile karşı karşıya kalmıştır. Her ne kadar bu gündem siyasi içerikli gibi görünse de, arka planda genellikle ekonomik boyut da var ve önemli olmuştur. Zira, küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkiler adeta bir karışımından bileşiğe dönüşmüş, aralarındaki etkileşim ayrıştırılamayacak nitelik kazanmıştır. Böylesi bir süreci yaşayan ülkelerin başında da, gerek bulunduğu coğrafi konum gerek komşularının sayısının çokluğu gerekse de bloklar arası konumu nedeniyle, Türkiye gelmektedir. Böylesi bir zeminde 2019 yılında dış ticaret, ödemeler dengesi ve döviz kurları boyutlarında yaşanan gelişmeler izleyen bölümde incelenmiştir.

2.2.5.1. DIŞ TİCARET

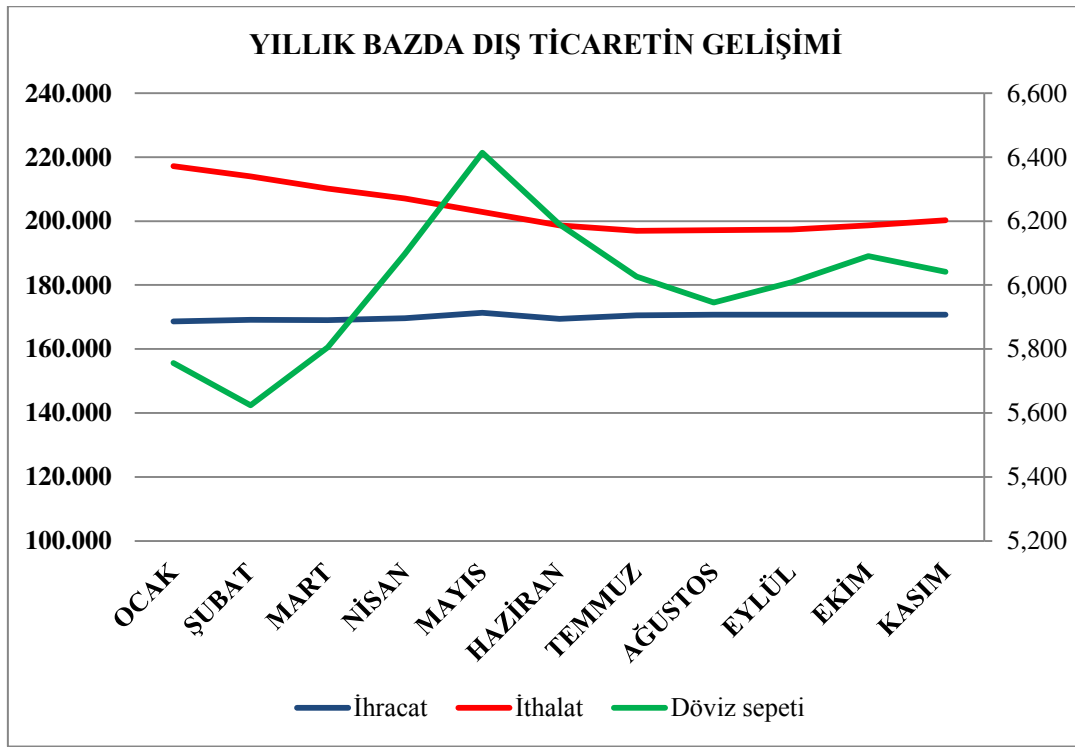
2019 yılında aylık bazda dış ticarete yaşanan gelişmeler Tablo 2.19’da verilmiştir. Buna göre 2018 yılının Ocak-Kasım döneminde 154,1 milyar dolar olan ihracat 2019 yılının aynı döneminde yüzde 1,8 oranında artarak 156,8 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde ithalat ise yüzde 11 oranında gerilemiş ve 183,6 milyar dolar olmuştur. İhracat ve ithalattaki bu gelişmelere bağlı olarak da dış ticaret açığı 52 milyar dolardan 26 milyar dolara gerilemiştir.

TABLO 2.19: DIŞ TİCARETTE 2019 YILI GELİŞMELERİ (Milyon Dolar)

AY	İHRACAT		İTHALAT		DENGE	
	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık
OCAK	13.180	168.666	15.671	217.195	-2.491	-48.529
ŞUBAT	13.572	169.090	15.728	213.987	-2.156	-44.897
MART	15.462	168.999	17.628	210.179	-2.165	-41.180
NİSAN	14.463	169.615	17.462	207.084	-2.999	-37.469
MAYIS	15.941	171.300	17.820	202.837	-1.878	-31.537
HAZİRAN	11.066	169.441	14.254	198.642	-3.188	-29.201
TEMMUZ	15.131	170.523	18.349	196.933	-3.218	-26.410
AĞUSTOS	12.504	170.695	15.077	197.206	-2.573	-26.512
EYLÜL	14.417	170.714	16.491	197.371	-2.074	-26.657
EKİM	15.648	170.685	17.471	198.667	-1.823	-27.983
KASIM	15.503	170.696	17.737	200.240	-2.234	-29.544
OCAK-KASIM 2018	-	154.110	-	206.493	-	-52.382
OCAK-KASIM 2019	-	156.886	-	183.686	-	-26.800
2019-2018 Değişim (%)	-	1,8	-	-11,0	-	-48,8

Kaynak: TÜİK

2019 yılında aylar itibariyle yıllık bazda ihracat ve ithalatın gelişimini ile yarım dolar ve yarım eurodan oluşan döviz sepetinin gelişimi aşağıdaki grafikte verilmiştir. Buradan döviz sepetinde Şubat-Mayıs döneminde yaşanan artışın ithalatı belirgin bir şekilde geriletmişti, Haziran sonrasında ise yılsonuna doğru az bir artış olsa da, ithalatın yatay bir seyir izlediği görülmektedir. Grafikte ilginç olan görüntü, döviz sepetindeki dalgalanmalara karşı ihracatın belirgin bir tepki vermemesidir. Bu durumun ihraç ürünlerinin fiyat esnekliğinin düşük olması ve/veya ihracat pazarlarının canlı olmamasıyla ilgili olduğu söylenebilir.

2019 yılında mal grubu bazında dış ticarete yaşanan gelişmelere ilişkin veriler Tablo 2.20'de verilmiştir. Buna göre 2018 yılı Ocak-Kasım dönemine oranla 2019 yılının aynı döneminde tüketim malları ithalatı yüzde 21,7, sermaye (yatırım) malları ithalatı yüzde 13,9, ara malları ithalatı yüzde 9,1 oranında gerilemiştir. Ekonominin durgunluk yaşadığı bir yılda bu gelişme sürpriz değildir.

TABLO 2.20: MAL GRUBU BAZINDA DIŞ TİCARET (Milyon Dolar)

MAL GRUBU	Ocak-Kasım				Değişim
	2018		2019		
İHRACAT					
TOPLAM	154.110	100,0	156.885	100,0	1,8
Sermaye (yatırım) malları	18 122	11,8	18 665	11,9	3,0
Ara (ham madde) malları	72 926	47,3	73 646	46,9	1,0
Tüketim malları	62 385	40,5	63 586	40,5	1,9
Diğerleri	676	0,4	986	0,6	45,9
İTHALAT					
TOPLAM	206.493	100,0	183.686	100,0	-11,0
Sermaye (yatırım) malları	26.779	13,9	23.057	13,0	-13,9
Ara (ham madde) malları	157.836	73,7	143.551	76,4	-9,1
Tüketim malları	21.141	12,2	16.557	10,2	-21,7
Diğerleri	737	0,3	521	0,4	-29,4
DENGE					
TOPLAM	- 52 383	-	- 26 801	-	-48,8
Sermaye (yatırım) malları	- 8 657	-	- 4 392	-	-49,3
Ara (ham madde) malları	- 84 910	-	- 69 905	-	-17,7
Tüketim malları	41 244	-	47 029	-	14,0
Diğerleri	- 61	-	465	-	-863,8

Kaynak: TÜİK

Aynı dönemde mal grubu bazındaki ihracatta yaşanan gelişmelere incelendiğinde, 2019 yılının Ocak-Kasım döneminde tüm mal gruplarında az da olsa bir yükseliş gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ancak, kurların önemli oranda arttığı, iç talebin daraldığı bir dönemde yaşanan bu artışları yeterli görmek mümkün değildir. Bu durumu küresel yavaşlamanın bir yansıması olarak da görmek gerekmektedir.

İthalat ve ihracattaki bu gelişmelere bağlı olarak 2019 yılının ilk 11 aylık bölümünde tüketim malları dış ticareti 47 milyar dolar fazla verirken, ara mallarında 69 milyar dolar, yatırım mallarında ise 4 milyar dolarlık açık ile karşılaşmıştır.

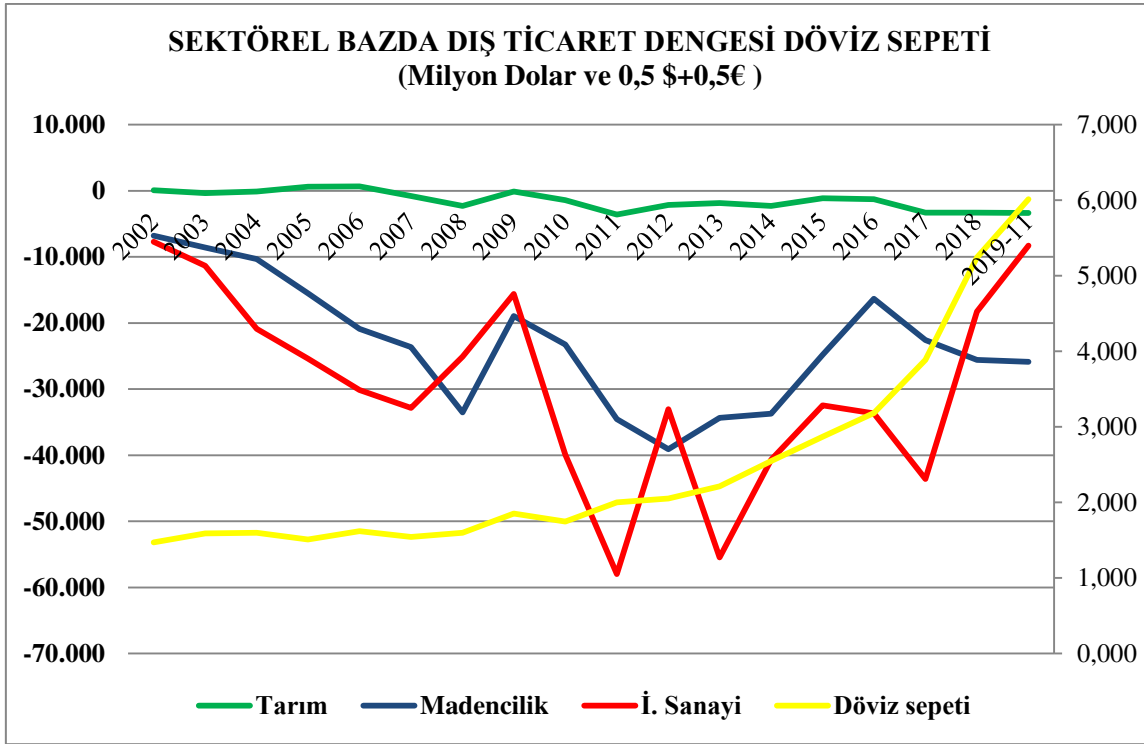
TABLO 2.21: SEKTÖREL BAZDA DIŞ TİCARET (Milyon Dolar)

YIL	TARIM			MADENCİLİK			İ. SANAYİ		
	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge
2000	1.684	2.125	-441	400	7.097	-6.696	25.518	44.200	-18.683
2001	2.006	1.410	596	349	6.577	-6.228	28.826	32.686	-3.860
2002	1.806	1.704	102	387	7.192	-6.805	33.702	41.383	-7.681
2003	2.201	2.538	-336	469	9.021	-8.551	44.378	55.690	-11.311
2004	2.645	2.765	-120	649	10.981	-10.332	59.579	80.447	-20.868
2005	3.468	2.826	643	810	16.321	-15.511	68.813	94.208	-25.395
2006	3.611	2.935	676	1.146	22.034	-20.887	80.246	110.379	-30.133
2007	3.883	4.672	-788	1.661	25.314	-23.653	101.082	133.938	-32.856
2008	4.177	6.433	-2.256	2.155	35.650	-33.495	125.188	150.252	-25.065
2009	4.536	4.625	-89	1.683	20.625	-18.942	95.449	111.031	-15.581
2010	5.091	6.490	-1.399	2.687	25.933	-23.245	105.467	145.367	-39.900
2011	5.353	8.944	-3.591	2.805	37.331	-34.526	125.963	183.930	-57.968
2012	5.379	7.503	-2.124	3.161	42.247	-39.086	143.194	176.235	-33.041
2013	5.912	7.776	-1.865	3.879	38.205	-34.326	141.358	196.823	-55.465
2014	6.376	8.658	-2.282	3.406	37.126	-33.720	147.059	187.742	-40.683
2015	6.125	7.265	-1.140	2.799	27.609	-24.810	134.390	166.821	-32.431
2016	5.811	7.097	-1.286	2.677	19.009	-16.332	133.596	167.243	-33.648
2017	5.738	9.045	-3.307	3.509	26.079	-22.569	147.138	190.748	-43.610
2018	6.042	9.335	-3.293	3.400	28.968	-25.568	157.705	175.979	-18.274
2018-11	5.407	8.775	-3.367	3.113	25.838	-22.725	144.877	163.768	-18.891
2019-11	5.325	8.678	-3.353	2.937	28.789	-25.853	147.997	139.692	-8.305
Değişim %	-1,5	-1,1	-0,4	-5,7	11,4	13,8	2,2	-14,7	-56,0

Kaynak: TÜİK

Dış ticaretin sektörel gelişimi ise Tablo 2.21'de verilmiştir. Buradan 2019 yılı Ocak-Kasım döneminde ihracatın 2018 yılının aynı dönemine göre; tarım ve ormancılık ürünlerinde yüzde 1,5, madencilik ve taş ocaklığı ürünlerinde ise yüzde 5,7 oranında gerileme yaşandığı, imalat sanayi ürünlerinde ise yüzde 2,2 oranında arttığı, görülmektedir.

Aynı döneme ilişkin sektörel ithalat verileri incelendiğinde; madencilikte yüzde 11,4 oranında artış yaşanırken, tarım ürünlerinde ise yüzde 1,1, imalat sanayinde yüzde 14,7 oranında düşüşle karşılaşılmaktadır.

2002-2019 dönemine ilişkin olarak sektörel bazda dış ticaret dengesi ile döviz sepeti arasındaki gelişimi yukarıdaki grafikte verilmiştir. Buradan 2000'li yıllarda tüm sektörlerde özellikle de madencilik ve imalat sanayide dış ticaret açığının hızla arttığı, 2011 yılından sonra artmaya başlayan döviz kurlarına bağlı olarak da kısmi iyileşme gerçekleştiği görülmektedir. Ancak, tarım sektöründe 2016'dan da sonra dış ticaret açığında kötüleşme gerçekleşmiştir. Dolayısıyla tarımda yaşanan olumsuz gelişmelerin, kur artışlarının yansımalarından, daha derinlikli olduğu söylenebilir. Bu veriler Türkiye'de kur düzeyinin yerli üretici ve ihracatçıyı olumsuz etkilemesine izin verilmemesinin önemini ortaya koymaktadır.

2.2.5.2. ÖDEMELER DENGESİ

2019 yılı Ocak-Kasım döneminde ödemeler bilançosunda yaşanan gelişmeler, 2018 yılının aynı dönemiyle karşılaştırmalı olarak, Tablo 2.22'de verilmiştir. 2018 yılı Ocak-Kasım döneminde 25,6 milyar dolar olan cari açık, 2019 yılının aynı döneminde yüzde 116,6 oranında değişerek 4,2 milyar dolar fazlaya dönüşmüştür. Böylece, 2002 yılından sonra Türkiye yeniden cari fazla ile tanışmıştır.

Bu dönemde mal dengesi yani dış ticaret açığı yaklaşık yüzde 62,3 oranında azalmıştır. Dış ticaret açığındaki iyileşmenin gerisinde ise iç talebin gerilemesi, ekonominin yavaşlaması ve kurlardaki artışın rolü bulunmaktadır.

Yılın 11 aylık döneminde hizmetler hesabındaki fazla yüzde 20,9 oranında artmıştır. Bu gelişmede yüzde 21,5 oranında artan net turizm gelirleri etkili olmuştur.

TABLO 2.22: ÖDEMELER DENGESİNDE GELİŞMELER (Milyon dolar)

	OCAK-KASIM		
	2018	2019	Değişim %
CARİ İŞLEMLER HESABI	-25.632	4.249	-116,6
İhracat	160.348	166.572	3,9
İthalat	200.494	181.709	-9,4
MAL DENGESİ	-40.146	-15.137	-62,3
Hizmet Gelirleri	45.655	50.016	9,6
Hizmet Giderleri	20.938	20.127	-3,9
HİZMET DENGESİ	24.717	29.889	20,9
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	5.516	5.507	-0,2
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	16.447	16.910	2,8
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	-10.931	-11.403	4,3
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	728	900	23,6
SERMAYE HESABI	63	21	-66,7
FİNANS HESABI	2.250	-1.906	-184,7
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	3.279	2.557	-22,0
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	11.820	7.579	-35,9
DOĞRUDAN YATIRIM DENGESİ	8.541	5.022	-41,2
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	2.312	3.307	43,0
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	1.142	3.066	168,5
Hisse Senetleri	-1.051	317	-130,2
Borç Senetleri	2.193	2.749	25,4
PORTFÖY YATIRIMI DENGESİ	-1.170	-241	-79,4
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	12.622	10.225	-19,0
Merkez Bankası	0	0	
Genel Hükümet	6	2	-66,7
Bankalar	9.463	5.540	-41,5
Diğer Sektörler	3.153	4.683	48,5
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	3.001	7.350	144,9
Merkez Bankası	4.864	542	-88,9
Genel Hükümet	-773	-1.038	34,3
Bankalar	-10.086	-2.007	-80,1
Diğer Sektörler	8.996	9.853	9,5
DİĞER YATIRIM DENGESİ	-9.621	-2.875	-70,1
CARİ SERMAYE VE FİNANS HESABI DENGESİ	-27.819	6.176	-122,2
NET HATA VE NOKSAN	16.582	687	-95,9
GENEL DENGİ	11.237	-6.863	-161,1
REZERV VARLIKLAR	-11.237	6.863	-161,1
Resmi Rezervler	-11.237	6.863	-161,1
Uluslararası Para Fonu Kredileri	0	0	

Kaynak: TCMB

Yurtdışına ödenen ve yurt dışından elde edilen faiz, kar, menkul kıymet kazançlarının bakiyesini gösteren birincil gelir dengesi 2018 yılının 11 aylık bölümünde 10,9 milyar dolar, 2019 yılının aynı döneminde ise 11,4 milyar dolar açık vermiştir. Böylece bu kanaldan yurtdışına aktarılan kaynak yüzde 4,3 oranında artmıştır.

Ödemeler dengesinin; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve mevduat-kredi-borçlanma kanallarından dışarıdan gelen kaynaklar ile dışarıya çıkan kaynakların gösterildiği sermaye-finans hesabındaki gelişmeler incelendiğinde; 2018 yılının 11 aylık döneminde Türkiye'den 2,2 milyar dolarlık kaynak dışarıya çıkarken 2019 yılının aynı döneminde 1,9 milyar dolarlık giriş gerçekleştiği (Türkiye'nin bu kadar dış yükümlülüğünün arttığı) görülmektedir. 2019 yılında gerçekleşen bu yabancı kaynak girişinin gerisinde daha çok 5 milyar dolarlık net doğrudan yabancı yatırım girişi bulunmaktadır. Zira, 2019 yılının 11 aylık bölümünde; 241 milyar dolarlık net sıcak para (portföy yatırımları) ve 2,8 milyar dolarlık net diğer yatırım çıkışı gerçekleşmiştir.

Yılın 11 aylık döneminde yaşanan bu gelişmeler sonucunda yani yaklaşık 4,2 milyar dolarlık cari fazla verilmesi, sermaye finans hesabından da 1,9 milyar dolarlık, net hata ve noksan hesabından 687 milyon dolarlık giriş olmasına bağlı olarak 6,8 milyar dolarlık rezerv artışı olmuştur. Böylece, 2018 yılında rezervlerde ortaya çıkan 11,2 milyar dolarlık azalma kısmen telafi edilmiştir.

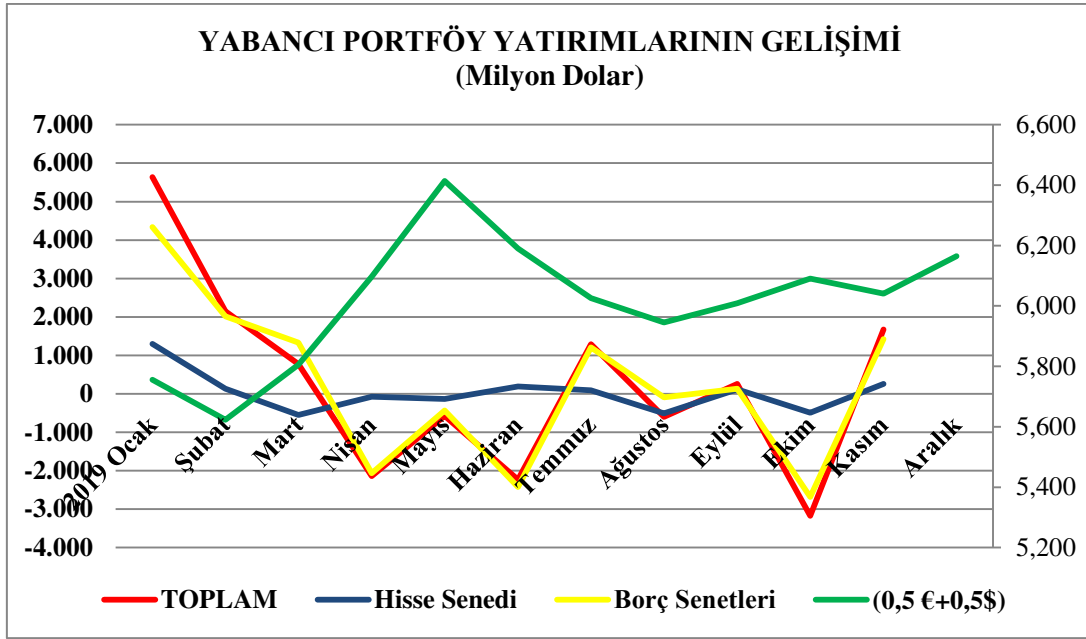
Türkiye'de sıcak paranın (yabancı portföy yatırımlarının) 2019 yılında aylık bazdaki gelişimi Tablo 2.23'de verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde yılın 11 aylık bölümü itibariyle 2018 yılında 1,1 milyar dolarlık, 2019 yılında ise 3 milyar dolarlık net sıcak para girişi yaşandığı görülmektedir. Diğer taraftan, 2019 yılının Nisan (2,1 milyar dolar), Haziran (2,2 milyar dolar) ve Ekim ayında (3,1 milyar dolar) sıcak para çıkışı yaşanmıştır. Bu aylarda döviz kurlarında önemli artışlar görülmüştür.

**TABLO 2.23: YABANCI PORTFÖY YATIRIMLARININ GELİŞİMİ
(Milyon Dolar)**

AY	TOPLAM	Hisse Senetleri	Borç Senetleri
2019 Ocak	5.639	1.300	4.339
Şubat	2.150	136	2.014
Mart	775	-554	1.329
Nisan	-2.143	-78	-2.065
Mayıs	-574	-138	-436
Haziran	-2.230	192	-2.422
Temmuz	1.293	88	1.205
Ağustos	-601	-512	-89
Eylül	256	120	136
Ekim	-3.176	-492	-2.684
Kasım	1.677	255	1.422
2018 Ocak-Kasım	1.142	-1.051	2.193
2019 Ocak-Kasım	3.066	317	2.749
Değişim (%)	168,5	-130,2	25,4

Kaynak: TCMB

Portföy yatırımlarının alt unsurlarından borç senetleri ve hisse senetlerindeki gelişmeler incelendiğinde, hisse senedi cephesinde önemli tutarda bir hareket olmadığı, daha çok borç senetlerine yönelik alım-satım işlemlerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, uzun yıllardır Türkiye ekonomisinin yumuşak karnı olan cari açığa 2019 yılında önemli bir iyileşme gerçekleşmiştir. Ancak, bu iyileşme yapısal sorunların çözülmesi ile değil, dış kaynak girişinin zayıflaması, ekonominin durgunluğa sürüklenmesi gibi konjonktürel nedenlerden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla, yeniden dış kaynak girişi olması ve ekonominin büyümeye başlamasıyla Türkiye yeniden cari açık ile karşılaşacaktır.

2.2.5.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

2018 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla Türkiye'nin yurtdışında yani dünya genelinde 247,7 milyar dolar düzeyinde varlığı, dünya geneline ise 588 milyar dolar yükümlülüğü (borcu) bulunmaktadır. Bunun sonucunda Türkiye'nin uluslararası yatırım pozisyonu 340 milyar dolar açık vermiştir. Bir başka ifadeyle, dünya Türkiye'den net 340 milyar dolar alacaktır. Söz konusu bu büyük tutardaki net alacak Türkiye ekonomisinin bir tür sigortası olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan bu açık 2018 yılı sonuna göre, 2019'un Ekim ayında, yaklaşık 30 milyar dolar azalmıştır.

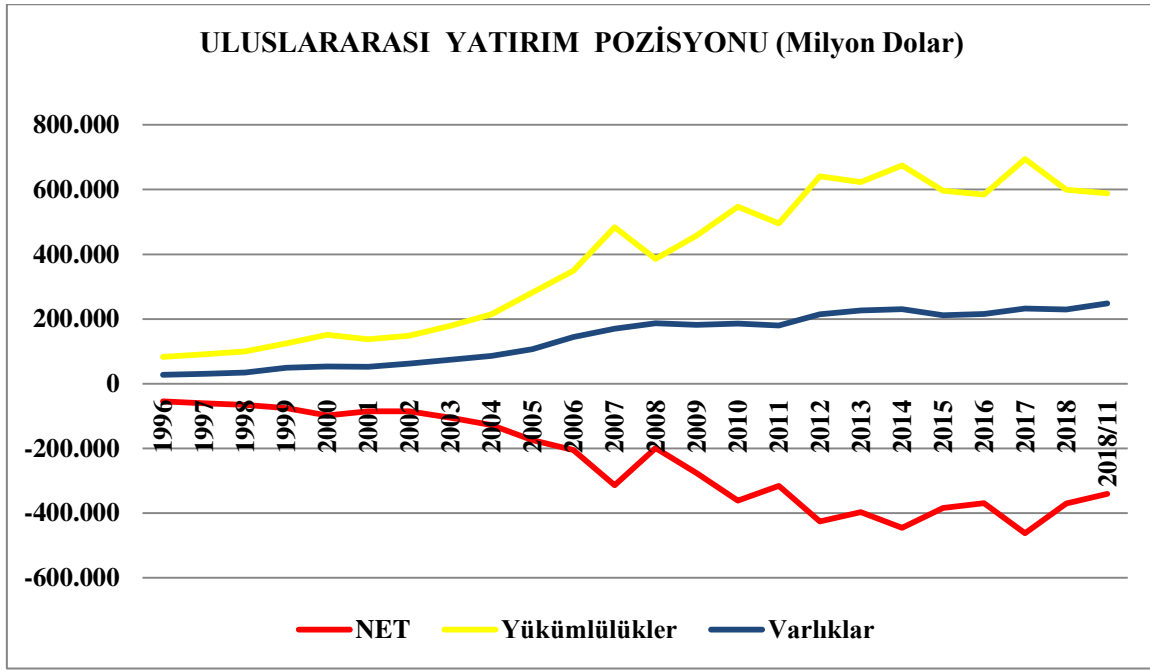
TABLO 2.24: ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

	(Milyon ABD Doları)	2000	2010	2018	2019Q1	2019Q2	2019Q3	Ekim 19
	Ulus. Yat. Pozisyonu, NET	-98.281	-361.311	-370.351	-341.036	-334.929	-347.397	-340.965
A.	Varlıklar	53.166	185.908	229.116	241.736	240.426	247.529	247.719
1.	Doğrudan Yatırımlar	3.668	23.962	46.188	46.683	47.672	48.191	48.507
2.	Portföy yatırımları	0	2.230	1.142	1.592	1.963	1.622	1.622
2.1	Hisse senetleri	0	372	380	510	570	519	519
2.2	Borç senetleri	0	1.858	762	1.082	1.393	1.103	1.103
3.	Diğer yatırımlar	26.173	73.732	88.758	97.194	94.465	96.603	92.997
3.1	Diğer Hisse Sen. ve Kat. Pay.	602	991	1.765	1.767	1.774	1.760	1.766
3.2	Efektif ve Mevduatlar	19.627	58.139	60.134	68.935	67.105	69.705	65.049
3.3	Krediler	2.063	2.557	6.853	6.787	6.539	6.523	6.678
3.4	Ticari Krediler	2.697	10.526	18.449	18.147	17.486	17.052	17.941
3.5	Diğer Varlıklar	1.184	1.519	1.557	1.558	1.561	1.563	1.563
4.	Rezerv varlıklar	23.325	85.984	93.028	96.267	96.326	101.113	104.593
B.	Yükümlülükler	151.447	547.219	599.467	582.772	575.355	594.926	588.684
1.	Doğrudan Yatırımlar	18.812	188.602	148.669	132.086	135.811	157.421	156.584
2.	Portföy yatırımları	35.862	118.195	139.950	142.934	135.162	137.978	131.837
2.1	Hisse senetleri	7.404	61.311	29.487	29.135	28.825	31.885	29.013
2.2	Borç senetleri	28.458	56.884	110.463	113.799	106.337	106.093	102.824
3.	Diğer yatırımlar	96.773	240.422	310.848	307.752	304.382	299.527	300.263
3.1	Efektif ve Mevduatlar	16.111	44.323	51.970	53.537	53.390	53.775	54.325
3.2	Krediler	72.799	171.240	212.190	205.319	201.569	194.636	193.274
3.3	Ticari Krediler	7.863	23.381	45.354	47.563	48.090	49.808	51.344
3.4	SDR Tahsisatları	0	1.478	1.334	1.333	1.333	1.308	1.320

Kaynak: TCMB

İzleyen grafikten görüldüğü gibi 1996-2002 döneminde uluslararası yatırım pozisyonu açığında önemli bir artış olmamış, ancak bu dönemin ardından dış yükümlülükler ve buna bağlı olarak yatırım pozisyonu açığı, kriz ve kur türbülansı dönemleri dışında, düzenli bir şekilde ve yüksek oranda artmıştır.

2009 yılında ciddi bir gerileme görülen bu süreç, gelişmiş ülkelerin uyguladığı likidite genişlemesinin ardından yeni, dalgalı ancak daha yüksek bir ivme kazanmıştır. 2018 yılında ise bu küresel likidite bolluğunun tersine dönmesinin etkilerinin görüldüğü söylenebilir.

Diğer taraftan, 2019 yılı Ekim sonu itibariyle Türkiye'de bulunan 588 milyar dolar tutarındaki yabancı varlıkların; 156 milyar doları doğrudan yabancı yatırım, 131 milyar doları portföy yatırımı, 300 milyar doları ise mevduat ve kredilerden oluşmaktadır.

Ekim ayı itibariyle Türkiye'nin uluslararası varlıklarının dağılımına bakıldığında ise; 48 milyar dolarının doğrudan yatırım, 1,6 milyar dolarının portföy yatırımı, 92 milyar dolarının mevduat ve krediler, 104 milyar dolarının ise rezerv varlıklar şeklinde bulunduğu görülmektedir. Bu arada 2018 yılı sonundan 2019 yılının Ekim ayı sonuna kadar Türkiye'nin döviz rezervlerinde 11 milyar dolarlık artış gerçekleşmiştir. Bu artış oldukça önemli ve olumlu bir gelişmedir.

2.2.5.4. DÖVİZ KURLARI

Döviz kurlarının, faiz oranlarıyla birlikte, Türkiye ekonomisinin en kritik göstergesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim, tüm ekonomik birimlerin yakından takip ettiği, beklentilerini oluşturmada önemle dikkate aldığı, kriz tanımına referans yaptığı değişken olması, yaklaşık 750 milyar dolarlık büyüklüğe sahip bir ekonomide 200 milyar dolar tutarında döviz mevduatı tutulması bu savı desteklemektedir.

Türkiye'de döviz kurlarına ilişkin yıllık bazda gelişmeler Tablo 2.25'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2019 yılının sonunda dolar yüzde 10, euro yüzde 7,3 ve yarım dolar ile yarım eurodan oluşan döviz sepeti yüzde 14,7 oranında artmıştır. Bu yıl içinde dolar da euro karşısında yüzde 4,9 oranında değer kazanmıştır.

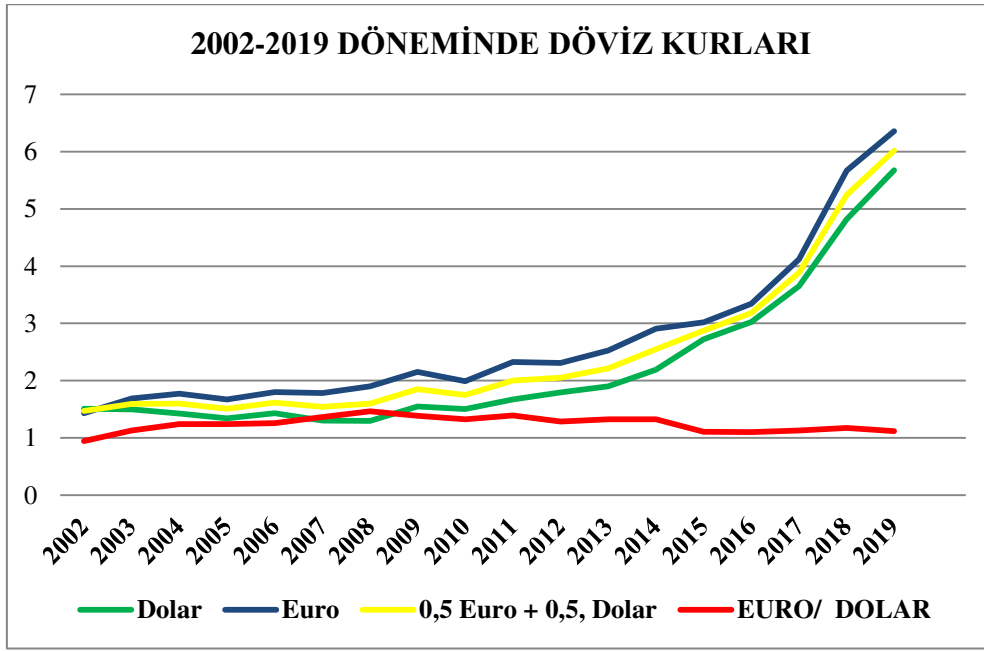
Dolar ve eurodaki artış TÜFE enflasyonun altında, döviz sepetindeki artış ise TÜFE enflasyonun üzerinde gerçekleşmiştir. Ancak, tablodan da görülebileceği gibi, 2018 yılında da TL karşısında; dolar yüzde 32, euro ise yüzde 37,7 oranında değer kazanmıştır. Böylece son iki yılda dolar kurunda yüzde 55, euro kurunda ise yüzde 54 oranında artış yaşanmıştır. İthalatta yaşanan gerilemede bu kümülatif artışın da etkisi bulunmaktadır.

TABLO 2.25: DÖVİZ KURLARINDA YILLIK GELİŞMELER

YIL	Dolar	Euro	0,5 Euro + 0,5 Dolar	EURO/ DOLAR
2002	1,509	1,433	1,471	0,949
2003	1,497	1,689	1,593	1,129
2004	1,426	1,772	1,599	1,243
2005	1,344	1,674	1,509	1,245
2006	1,435	1,804	1,619	1,258
2007	1,305	1,782	1,544	1,366
2008	1,296	1,900	1,598	1,466
2009	1,551	2,156	1,854	1,390
2010	1,504	1,994	1,749	1,326
2011	1,674	2,328	2,001	1,391
2012	1,797	2,310	2,053	1,286
2013	1,903	2,528	2,216	1,328
2014	2,190	2,909	2,549	1,328
2015	2,722	3,021	2,872	1,110
2016	3,024	3,343	3,183	1,105
2017	3,651	4,120	3,886	1,129
2018	4,818	5,668	5,243	1,176
2019	5,676	6,353	6,015	1,119
2019/18 (%)	10,0	7,3	14,7	-4,9
2018/17 (%)	32,0	37,6	34,9	4,2

Kaynak: TCMB

Diğer taraftan, 2002-2019 döneminde döviz kurlarını 2002-2008, 2009-2013 ve 2014 sonrası olmak üzere üç ayrı dönemde incelemek gerekmektedir. Birinci dönemde cari kurların yatay seyrettiği, ikinci dönemde yavaş artışa geçtiği, üçüncü dönemde ise artış ivmesinin daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Bu farklı nitelikteki gelişmeler hem iç-ulusal hem de küresel koşullardan etkilenmiştir.

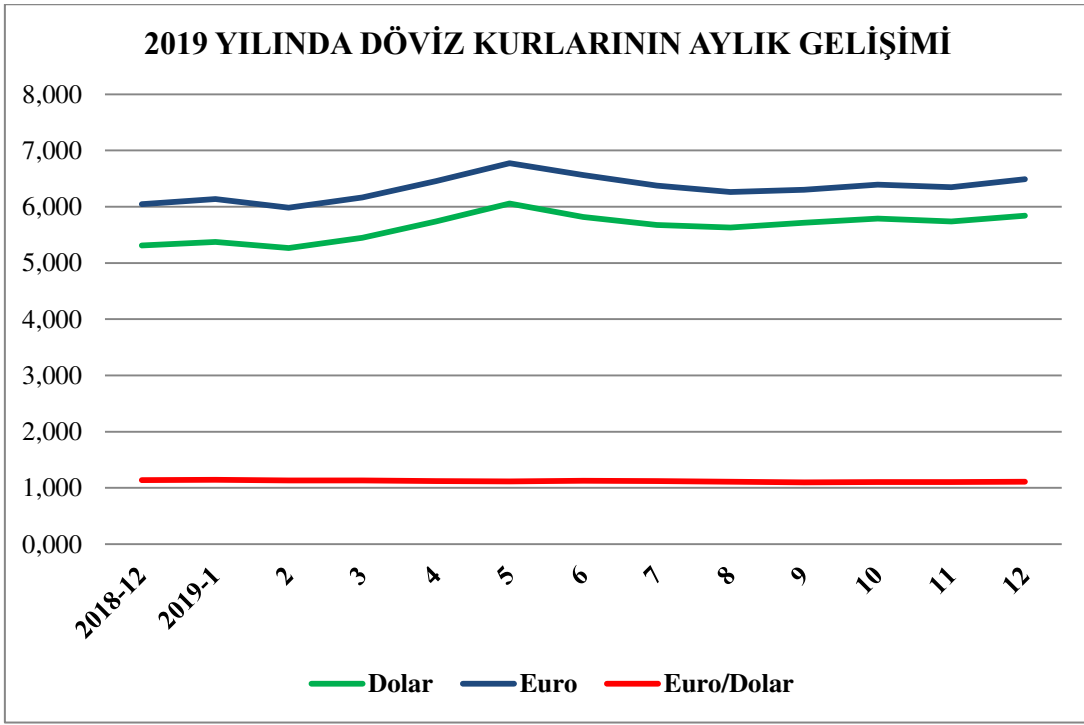
Döviz kurlarında 2019 yılı içinde aylık bazda yaşanan değişimler ise Tablo 2.26'da verilmiştir. Buradan, 2018 yılını 5,311 TL düzeyinde kapatan doların yıl sonunda yüzde 10 oranında artarak 5.843 TL'ye yükseldiği görülmektedir. Euro ise 2018 yılını 6,044 TL'den kapatmış, yılı yüzde 7,3'lük artış ile 6,487 TL düzeyinde tamamlamıştır.

TABLO 2.26: DÖVİZ KURLARINDA AYLIK GELİŞMELER

AY	DOLAR			EURO			€/ \$
	\$/TL	Aylık Değişim	Yıllık Değişim	€/TL	Aylık Değişim	Yıllık Değişim	
2018-12	5,311	-1,3	37,9	6,044	-1,1	32,6	1,138
2019-1	5,374	1,2	42,3	6,138	1,6	33,6	1,142
2	5,267	-2,0	39,3	5,980	-2,6	27,9	1,136
3	5,447	3,4	40,2	6,164	3,1	28,7	1,132
4	5,741	5,4	41,5	6,453	4,7	29,4	1,124
5	6,055	5,5	37,0	6,773	5,0	29,6	1,119
6	5,817	-3,9	25,6	6,563	-3,1	21,3	1,128
7	5,677	-2,4	19,5	6,375	-2,9	14,9	1,123
8	5,630	-0,8	-1,8	6,262	-1,8	-5,3	1,112
9	5,718	1,6	-10,3	6,299	0,6	-15,2	1,102
10	5,790	1,3	-1,3	6,392	1,5	-5,3	1,104
11	5,736	-0,9	6,7	6,346	-0,7	3,8	1,106
12	5,843	1,9	10,0	6,487	2,2	7,3	1,110

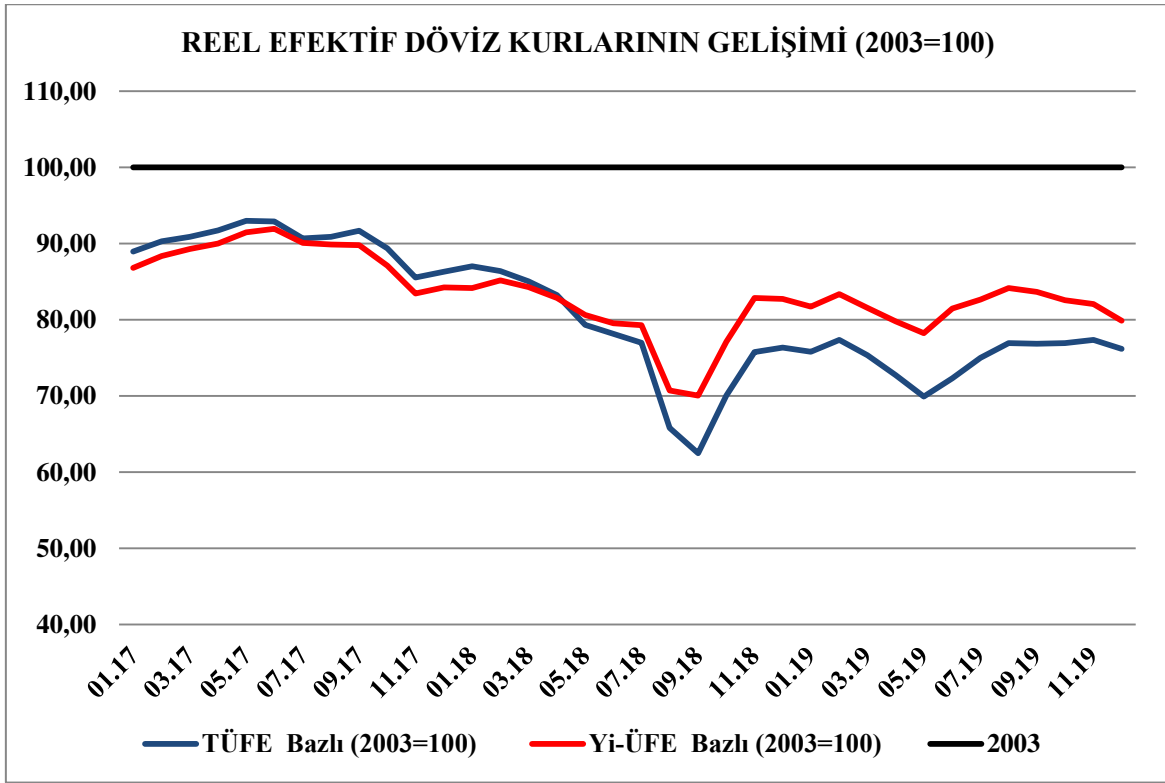
Kaynak: TCMB

2019 yılında döviz kurlarının gelişimine ilişkin grafik incelendiğinde yılın ilk aylarında gerileme, ardından Haziran ayına kadar artış, sonra kısmi gerileme ve yılsonuna doğru yeniden artış eğilimine girdiği görülmektedir. Bu süreçte; yerel seçimler ile FED'in para politikasındaki değişikliklerin belirleyici olduğu söylenebilir.

Döviz kurlarındaki gelişmeleri, özellikle dış ticaret açısından, daha detaylı-sağlıklı değerlendirmek için TCMB tarafından hesaplanan-açıklanan reel efektif döviz kuru (RER) endekslerine de bakmak faydalı olacaktır. Bu aşamada, reel efektif kurun artışı durumunda TL'nin reel olarak değer kazandığını, diğer bir anlatımla Türk mallarının yabancı mallar cinsinden fiyatının arttığını, düşmesi durumunda ise TL'nin reel olarak değer kaybettiğini hatırlatmakta fayda vardır. Yine reel sektör açısından özellikle Yi-ÜFE'ye dayalı RER endeksindeki gelişmelerin rekabet gücündeki değişimleri ortaya koyması açısından daha anlamlı olduğu vurgulanmalıdır.

Aşağıdaki grafikte TÜFE ve Yi-ÜFE bazlı reel efektif kur endekslerinin 2017-2019 yıllarındaki aylık bazlı değerleri verilmiştir. Buradan 2017 yılının ilk yarısında TL'nin değer kazandığı ardından gelen 15 aylık dönemde yani 2018 Eylül ayına kadar değer kaybettiği görülmektedir. Ağustos-Eylül 2018 döneminde yaşanan kur artışlarının ardından yüksek faiz politikasının devreye alınmasıyla TL kısmen değer kazanmıştır. Ancak 2019 yılı Şubat-Mayıs döneminde TL tekrar değer kaybetmiştir. Yerel seçim süreçlerinin geride kalmasına ve FED'in faiz artışı yerine düşürme stratejisine geçmesiyle de TL yeniden ve kısmen değer kazanmış, yılın son çeyreğinde ise bu eğilim yeniden tersine dönmüştür.

Diğer taraftan, grafikten 2017-2019 döneminin tamamında TL'nin değerinin, baz yılı olan 2003 yılının altında kaldığını, yani TL'nin düşük değerli kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, söz konusu dönemde dış ticaret ve cari açığa yaşanan olumlu gelişmelerin bir nedenini de ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 2019 yılında gerek nominal kurlar, gerekse reel kurlarda önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. FED'in faiz indirimine geçmesinin TL lehine sonuçlar ürettiği 2019 yılının geride kalmasının ardından 2020 yılında öncelikle ve daha çok iç-dış siyasi gelişmelerin, ardından da küresel sermaye hareketlerinin TL'nin değeri üzerinde belirleyici olacağı söylenebilir. Ancak, 2020 yılının da dövizde dalgalı bir yıl olacağını söylemek mümkündür.

2.2.5.5. DIŞ BORÇLAR

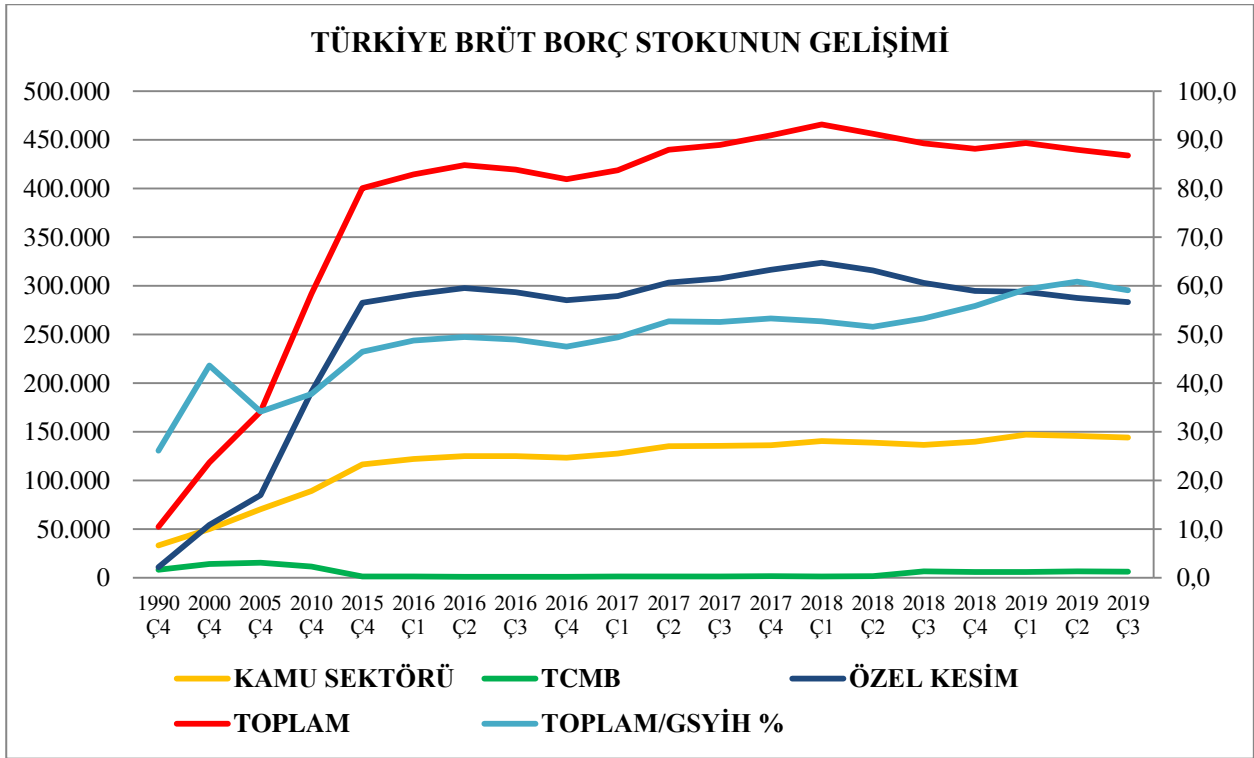
Türkiye'nin brüt dış stokuna ilişkin veriler Tablo 2.27'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 1990 yılı son çeyreğinde 52,3 milyar dolar olan brüt dış borç stoku 2018 yılının ilk çeyreğinde tarihi rekor düzeyi olan 465,7 milyara yükselmiş, 2019 yılı üçüncü çeyreği sonunda ise 433,9 milyara gerilemiştir. Böylece borç stokunun GSYİH'ya oranı da 1990'daki yüzde 26,1 düzeyinden 2019 yılı üçüncü çeyreğinde yüzde 59,1 düzeyine gelmiştir. 2019 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla 433 milyar dolarlık dış borcun 283 milyar doları özel sektöre, 144 milyar doları kamu sektörüne, 6,4 milyar doları da TCMB'ye aittir.

TABLO 2.27: TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU (Milyon Dolar)

DÖNEM	KAMU SEKTÖRÜ	TCMB	ÖZEL KESİM	TOPLAM	TOPLAM/ GSYİH %
1990 Ç4	33.268	8.342	10.770	52.381	26,1
2000 Ç4	50.081	14.090	54.431	118.602	43,6
2005 Ç4	70.411	15.425	84.945	170.781	34,2
2010 Ç4	89.109	11.565	191.086	291.760	37,8
2015 Ç4	116.638	1.327	282.479	400.445	46,5
2016 Ç1	122.148	1.304	290.995	414.447	48,7
2016 Ç2	124.906	1.167	297.829	423.902	49,5
2016 Ç3	125.179	964	293.395	419.539	48,9
2016 Ç4	123.325	1.110	285.221	409.655	47,5
2017 Ç1	127.825	1.390	289.539	418.755	49,4
2017 Ç2	135.144	1.398	303.290	439.833	52,7
2017 Ç3	135.613	1.306	307.716	444.636	52,6
2017 Ç4	136.174	1.761	316.560	454.495	53,3
2018 Ç1	140.529	1.446	323.750	465.725	52,7
2018 Ç2	138.820	1.834	315.674	456.328	51,6
2018 Ç3	136.566	6.714	303.142	446.422	53,3
2018 Ç4	139.860	5.922	294.899	440.681	55,9
2019 Ç1	147.102	5.906	293.681	446.689	59,3
2019 Ç2	145.607	6.500	287.581	439.688	60,9
2019 Ç3	144.160	6.405	283.324	433.889	59,1

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Brüt dış borçların 2019 yılındaki gelişimi incelendiğinde, Türkiye'nin en az dış borcu olan kurumu kimliğindeki Merkez Bankası'nın 2018 yılı üçüncü çeyreğinde bu niteliğini kaybettiği ve yaklaşık 5 milyar dolarlık dış borç (Katar'dan) kullandığı görülmektedir. Kamu ise yılın ilk çeyreğine oranla izleyen iki çeyrekte borcunu, az da olsa, azaltmıştır. Özel kesim ise 2002 sonrası dönemde girdiği hızlı ve yüksek oranlı dış borçlanma serüveninde 2018 yılının ilk çeyreğinde 323 milyar dolar ile zirve yapmış, izleyen dönemlerde dış borç stokunu düzenli olarak azaltmıştır. Bu gelişimde 2018 yılında yaşanan kur artışlarının getirdiği kur zararlarının yarattığı olumsuz etkinin rolü olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, toplam dış borç stoku azalmakla birlikte bu stokun GSYİH'ya oranı tehlikeli düzeylere gelmiştir. Bu oran, 1990 yılında yüzde 16, 2000 yılında yüzde 43, 2010 yılında yüzde 37 oranında iken 2019 yılının ikinci çeyreğinde ilk kez yüzde 60 oranını aşmış, bu yılın üçüncü çeyreğinde yüzde 59,1'e gerilemiştir. Dolayısıyla dış borç stoku açısından Türkiye oldukça tehlikeli sulara ulaşmıştır.

2.2.6. KAMU KESİMİ DENGESİ

Gelişmekte olan bir ülke olarak ekonomi üzerinde önemli etkileri olan kamu kesiminde 2019 yılında yaşanan gelişmeler izleyen bölümde incelenmiştir.

2.2.6. 1. BÜTÇE DENGESİ

Türkiye ekonomisini gerek içeriden gerekse küresel düzeyde izleyen kişi ve kurumların yakından takip ettiği göstergelerin başında bütçe dengesi gelmektedir. Yüksek miktarda iç ve dış borcunun olması ve yüksek oranlı borç çevirme zorunluluğu nedeniyle özellikle spekülâtörler burada ortaya çıkacak bozulmaya karşı son derece hassastır. Ancak, 2019 yılında bütçe dengelerinde oldukça ciddi bir bozulma gerçekleşmiştir. Bu bozulmayla hassasiyetin bileşkesinin olası sonuçları 2020 yılında görülecektir.

Merkezi yönetim bütçesinde 2019 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 2.28’de verilmiştir. Buradan görüleceği gibi, bu yıl toplam bütçe gelirleri yüzde 15,5, vergi gelirleri ise yüzde sadece 8,3 oranında artmıştır. Bu veriler toplam bütçe gelirleri hedefinin önemli ölçüde (% 99,5) yakalandığını ancak vergi gelirleri hedefinin oldukça gerisinde (%89) kaldığını ortaya koymaktadır. 2019 yılında ekonomi büyümese de yıllık ortalama TÜFE enflasyonunun yüzde 15 düzeyinde gerçekleştiği dikkate alındığında, yüzde 8,3 düzeyindeki vergi hasılatı artışının çok yetersiz olduğu ifade edilebilir. Bu durumun gerisinde ekonomide yaşanan sorunlar, sık sık çıkarılan vergi afları, zor dönemlerde artan kayıt dışına yönelimin olduğu söylenebilir.

TABLO 2.28: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ (Milyon TL)

(Milyon TL)	2018		2019		DEĞİŞİM 2019/2018
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	G. ORANI	
Bütçe Giderleri	830.809	960.976	999.489	104,0	20,3
Faiz Hariç Giderler	756.848	843.659	899.550	106,6	18,9
Personel Giderleri	200.903	247.303	249.877	101,0	24,4
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	34.379	43.375	43.037	99,2	25,2
Mal ve Hizmet Alımları	71.946	67.551	84.134	124,5	16,9
Cari Transferler	322.879	391.337	400.271	102,3	24,0
Sermaye Giderleri	88.324	54.432	80.476	147,8	-8,9
Sermaye Transferleri	16.746	10.046	16.316	162,4	-2,6
Borç Verme	21.672	21.749	25.438	117,0	17,4
Yedek Ödenekler	0	7.866	0	0,0	-
Faiz Harcamaları	73.961	117.317	99.940	85,2	35,1
Bütçe Gelirleri	757.996	880.359	875.796	99,5	15,5
Genel Bütçe Gelirleri	729.063	862.759	848.386	98,3	16,4
Vergi Gelirleri	621.536	756.495	673.315	89,0	8,3
Teşebbüs ve Mülkiyet Geliri	26.128	33.978	93.692	275,7	258,6
Özel Gelirler ile Bağışlar ve Yardımlar	1.190	3.431	9.702	282,8	715,1
Faizler, Paylar ve Cezalar	71.848	54.584	63.257	115,9	-12,0
Sermaye Gelirleri	7.809	13.513	6.895	51,0	-11,7
Alacaklardan Tahsilat	551	758	1.525	201,1	177,0
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	23.761	11.180	20.748	185,6	-12,7
Düzen. Ve Denet. Kurumların Gelirleri	5.173	6.420	6.663	103,8	28,8
Bütçe Dengesi	-72.813	-80.616	-123.693	153,4	-69,9
Faiz Dışı Denge (Maliye Tanımlı)	1.148	36.701	-23.754	-64,7	-2.168,7

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

2019 yılında bütçe harcamaları boyutunda yaşanan gelişmelere bakıldığında; faiz harcamalarının yüzde 35,1 oranında, faiz dışı harcamaların ise yüzde 18,9 oranında arttığı anlaşılmaktadır. Harcamaların dağılımına bakıldığında 400 milyar TL ile cari transferlerin ilk sırada geldiği, bunu 249 milyar TL ile personel harcamaları ve yaklaşık 99,9 milyar TL ile faiz harcamalarının izlediği görülmektedir. Bu yıl sermaye yani yatırım niteliğindeki harcamalara 87,9 milyar TL tutarında kaynak ayrılmıştır.

Bütçe gelirleri reel olarak azalırken harcamalar reel olarak artmış bunun sonucunda bütçe açığı rekor kırmıştır. Bu yıl bütçe açığı, 2018 yılına göre yaklaşık yüzde 70 oranında artarak 123,6 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Bu açığın; imar affı, bedelli askerlik, TCMB ihtiyat akçesinin kullanılması gibi kanallardan gelen çok büyük miktardaki bir seferlik gelirlere rağmen gerçekleşmiş olması ise üzerinde durulması gereken bir konudur. Bütçe açığının bu şekilde, adeta kontrolsüzce artmasına bağlı olarak da faiz dışı bütçe dengesi, uzun yıllar sonra fazla yerine 23,7 milyar TL açık vermiştir.

Bu gelişme daha yüksek oranda borçlanma, daha yüksek oranda borç çevirme zorunluluğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla gelecek yıllarda bütçeden faiz harcamalarına ayrılacak tutar da artacaktır.

Vergi gelirlerinin dağılımı ise Tablo 2.29'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2019 yılında toplam vergi gelirleri yüzde 8,3 oranında artarken, gelir vergisi hasılatı yüzde 17,1, kurumlar vergisi tahsilatı ise sadece binde iki oranında artmıştır. Dahilde alınan KDV tahsilatı, 2019 yılının ilk üç çeyreğinde reel tüketimin gerilemesi sonucunda yüzde 1,6 oranında azalmıştır. İthalattan alınan KDV tahsilatı da, ithalat gerileme nedeniyle ancak yüzde 2,1 oranında artabilmiştir.

Dolaylı vergi hasılatı içinde en büyük payı alan ÖTV tahsilâtı 2019 yılında yüzde 9,9 oranında artmıştır. Bu üç vergi için ortak görüntü; hedef düzeyinde vergi toplanamaması olmuştur. Nitekim, vergi hasılatı hedeflenenden; dahilde alınan KDV'de yüzde 21,5, ithalde alınan KDV'de yüzde 24,7, ÖTV'de yüzde 9,5 daha düşük kalmıştır. Bu vergilerde tahsilatın hedefin altında kalması yanında tahsilat artışının enflasyonun da gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ekonominin büyümediği, talebin gerilediği bir yılda vergi hasılatında da beklentiler karşılanamamıştır.

TABLO 2.29: VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI

(Milyon TL)	2017		2018		ARTIŞ %
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	GERÇ. %	
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ	757.996	880.359	875.796	99,5	15,5
VERGİ GELİRLERİ	621.536	756.495	673.315	89,0	8,3
GELİR, KAR VE SER. KAZANÇ. ÜZ. ALINAN GELİR VERGİSİ	217.666	246.073	241.522	98,2	11,0
-Beyana Dayanan Gelir Vergisi	7.115	6.275	7.962	126,9	11,9
-Basit Usulde Gelir Vergisi	206	221	201	90,8	-2,6
-Gelir Vergisi Tevkifatı	129.103	161.847	151.781	93,8	17,6
-Geçici Gelir Vergisi	2.569	3.539	2.751	77,7	7,1
KURUMLAR VERGİSİ	78.673	74.190	78.828	106,3	0,2
-Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	4.238	2.549	3.210	126,0	-24,3
-Kurumlar Vergisi Tevkifatı	259	272	159	58,5	-38,7
-Geçici Kurumlar Vergisi	74.176	71.370	75.458	105,7	1,7
MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERASET VE İNTİKAL VERGİSİ	13.766	17.039	15.605	91,6	13,4
MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ	12.844	16.031	14.502	90,5	12,9
D.ALINAN MAL VE HİZ. VERGİLERİ	213.038	257.400	230.939	89,7	8,4
DAHİLDE ALINAN KDV	56.354	70.665	55.449	78,5	-1,6
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	133.906	162.570	147.129	90,5	9,9
-Petrol ve Doğalgaz Ürünlerine İlişkin	55.593	67.444	60.997	90,4	9,7
-Motorlu Taşıt Araçlarına İlişkin	17.328	23.926	13.807	57,7	-20,3
-Kolalı Gazoz, Alkollü İç. ve Tüt. Mam.	55.986	61.880	66.095	106,8	18,1
Alkollü İç.	12.402	15.288	14.715	96,2	18,6
Tüt. Mamül	42.725	45.655	50.358	110,3	17,9
Kolalı Gazoz	859	937	1.022	109,1	19,0
-Dayanımlı Tüketim ve Diğer Mal. İlişkin	4.998	9.320	6.230	66,8	24,6
- 6111 S.K. Kap. Tahsil Olunan Özel Tük. Ver.	0	0	0	-	-100,0
- 6736 S.K. Kapsamında Tahsil Olunan ÖTV	0	0	0	-	-43,6
BANKA VE SİGORTA MUAM. VERGİSİ	18.184	19.000	22.669	119,3	24,7
ŞANS OYUNLARI VERGİSİ	1.155	1.398	1.681	120,2	45,5
ÖZEL İLETİŞİM VERGİSİ	3.440	3.767	4.014	106,6	16,7
DAHİLDE AL. D. MAL VE HİZMET VER.	-2	0	-3		-11,6
ULUSLARARASI TİC. VE MUAM. ALINAN GÜMRÜK VERGİLERİ	138.221	187.393	142.266	75,9	2,9
İTH. ALINAN KATMA DEĞER VERGİSİ	15.276	20.725	16.771	80,9	9,8
DİĞER DİŞ TİCARET GELİRLERİ	683	897	627	69,9	-8,2
DAMGA VERGİSİ	16.961	20.843	18.850	90,4	11,1
HARÇLAR	21.689	27.741	24.128	87,0	11,2
BAŞKA YERDE SNF.MAYAN D. VERGİLER	197	6	5	86,4	-97,2
DİĞER GELİRLER	136.460	123.865	202.482	163,5	48,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Türkiye'de devlet bütçesinin harcama kalemlerinin de detayları Tablo 2.30'da verilmiştir. Buradan, 2019 yılında gelir bütçesiyle harcama bütçesi arasındaki belirgin bir fark olduğu görülmekte; gelirlere hedeflerin altında kalınırken harcamalarda hedeflerin üzerine çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan, 2019 yılında merkezi yönetim harcamaları yüzde 20,3 oranında artarak 999,4 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Bu bütçe harcamalarından yaklaşık 294 milyar TL personel giderlerine (maaş + sigorta primi), 400 milyar TL cari transferlere, 80 milyar TL yatırımlara (sermaye giderleri) ve yaklaşık 100 milyar TL'de faizlere gitmiştir. Bu harcama yapısı, bir başka deyişle bütçe harcamalarının çok büyük bir bölümünün esnekliği olmayan harcamalardan oluşması bütçede de esnekliği sınırlandırmaktadır. Artan kamu borçları ve ödenmesi gereken faizlerdeki olası artışların gelecek yıllarda bu esneksizliği daha belirginleştirmesi söz konusu olabilecektir.

TABLO 2.30: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI

(MİLYON TL)	2018	2019			
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	GERÇ. %	ARTIŞ
Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (A+B)	830.809	960.976	999.489	104,0	20,3
A) Faiz Hariç Bütçe Giderleri	756.848	843.659	899.550	106,6	18,9
1. Personel Giderleri	200.903	247.303	249.877	101,0	24,4
2. SGK'ya Devlet Primi Giderleri	34.379	43.375	43.037	99,2	25,2
3. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	71.946	67.551	84.134	124,5	16,9
4. Cari Transferler	322.879	391.337	400.271	102,3	24,0
a) Görev Zararları	7.407	8.032	8.013	99,8	8,2
b) Hazine Yardımları	161.035	202.163	219.546	108,6	36,3
SGK'ya Hazine Yardımları	4.985	3.000	5.809	193,6	16,5
Sağlık, Emeklilik ve Sos.Yard. Gid.	148.388	185.160	197.065	106,4	32,8
Mahalli İdarelere Hazine Yardımları	1.740	1.728	1.691	97,8	-2,8
Diğer Hazine Yardımları	5.920	12.275	14.981	122,0	153,0
c) Kar Am. Gütmeyen Kur. Yap. Trans.	3.475	3.644	5.934	162,9	70,8
d) Hane Halkına Yapılan Transferler	7.257	7.041	6.639	94,3	-8,5
e) Tarımsal Destekleme Ödemeleri	14.552	16.072	16.965	105,6	16,6
f) Hane Halkına Yapılan Diğer Trans.	16.242	15.230	18.592	122,1	14,5
g) Sosyal Amaçlı Transferler	13.784	20.585	19.889	96,6	44,3
h) Yurtdışına Yapılan Transferler	3.261	4.226	4.087	96,7	25,3
i) Gelirden Ayrılan Paylar	95.866	114.344	100.606	88,0	4,9
5. Sermaye(Yatırım) Giderleri	88.324	54.432	80.476	147,8	-8,9
6. Sermaye Transferleri	16.746	10.046	16.316	162,4	-2,6
a) Yurtiçi Sermaye Transferleri	16.451	9.554	16.026	167,7	-2,6
b) Yurtdışı Sermaye Transferleri	294	492	290	59,1	-1,2
7. Borç Verme	21.672	21.749	25.438	117,0	17,4
a) Yurtiçi Borç Verme	20.879	20.286	24.564	121,1	17,6
b) Yurtdışı Borç Verme	793	1.463	875	59,8	10,3
8. Yedek Ödenekler	0	7.866	0	0,0	
B. Faiz Giderleri	73.961	117.317	99.940	85,2	35,1

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Kısaca ifade etmek gerekirse, 2019 yılında ekonominin adeta durgunluğa girmesi, reel tüketimin gerilemesi, çok sayıda firmanın zora düşmesi yanında yılın ilk yarısında yerel seçimler nedeniyle politik konjonktürün yüksek olması; bir taraftan devletin yeterli gelir toplamasını engellemiş, diğer taraftan da harcamaların aşırı artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bütçe cephesinden 2020 yılına imkandan çok kısıtlama miras kalmıştır.

2.2.6.2. BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI

Bütçe açığının artmasına bağlı olarak devletin finansman ihtiyacı da artmış, bu nedenle de hem iç hem de dış borçlanma kaynaklarına başvurulmak zorunda kalınmıştır. Bunun düzeyini görmeye imkan verecek istatistikler yani 2019 yılı bütçe nakit dengesi ve finansmanına ilişkin veriler Tablo 2.31’de yer almaktadır. Burada dikkati çeken ilk nokta 2019 yılında avans ve emanet hesaplarında bu yıl için herhangi bir verinin yazılmamış olması ve bunun sonucunda bütçe açığının nakit açığına eşit olmasıdır. Dikkat çeken ikinci nokta, önceki yıllarda iç borçlanmada kullanılmayan bir araç olan döviz cinsinden Hazine bonusu satışına bu yıl başvurulmuş olmasıdır.

Tabloda yer alan verilere göre; 2019 yılının 11 aylık döneminde bütçe nakit dengesi 92,9 milyar TL açık vermiştir. Böylece 2018 yılının aynı dönemine göre nakit açığı yüzde 51,7 oranında artmıştır. Aralık ayında avans ve emanet hesapların eklenmesiyle bu açığın daha da büyüme olasılığı bulunmaktadır.

TABLO 2.31: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FİNANSMANI

(Milyon TL)	2016	2017	2018	2018/11	2019/11	Değişim (%)
MER. YÖN. BÜTÇE DENGESİ	-29.932	-47.779	-72.615	-54.544	-92.938	70,4
BÜTÇE EMANETLERİ	-5.259	-4.469	-1.472	-888	0	-
DİĞER EMANETLER	-180	-395	450	1.162	0	-
AVANSLAR	-1.676	-2.196	-14.631	-7.006	0	-
MER. YÖN. BÜTÇE NAKİT DENGESİ	-37.047	-54.839	-88.267	-61.276	-92.938	51,7
MER. YÖN. BÜTÇE FİNANSMANI	37.047	54.839	88.267	61.276	92.938	51,7
A-BORÇLANMA (NET)	32.972	83.621	60.108	52.814	142.427	169,7
1-DIŞ BORÇLANMA (NET)	4.452	16.816	9.619	9.605	31.693	230,0
Kullanım	19.136	42.471	41.354	40.126	65.276	62,7
Ödeme	-14.684	-25.655	-31.735	-30.521	-33.583	10,0
2-İÇ BORÇLANMA (NET)	28.520	66.805	50.489	43.209	110.734	156,3
a-TL Cinsinden Hazine Bonusu	1.025	-50	4.521	5.490	1.916	-65,1
Satış	3.639	2.482	7.959	7.959	7.411	-6,9
Ödeme	-2.615	-2.533	-3.439	-2.469	-5.495	122,6
b-Döviz Cinsinden Hazine Bonusu	-	-	-	-	976	-
Satış	-	-	-	-	1.122	-
Ödeme	-	-	-	-	-146	-
c-TL Cinsinden Devlet Tahvili	27.495	66.856	41.309	37.496	63.945	70,5
Satış	88.428	124.766	111.400	107.421	135.723	26,3
Ödeme	-60.933	-57.910	-70.090	-69.925	-71.778	2,6
d-Döviz Cinsinden Devlet Tahvili	0	0	4.658	223	43.897	19.580,0
Satış	0	0	4.688	245	44.861	18.203,6
Ödeme	0	0	-30	-22	-964	4.272,5
B-NET BORÇ VERME (-)	-912	-247	-938	-807	-582	-27,9
BORÇ VERME	32	617	68	68	0	-100,0
GERİ ÖDEME (-)	943	863	1.006	876	582	-33,5
C-ÖZELLEŞTİRME GELİRİ	0	0	0	0	0	-
D-TMSF GELİR FAZLALARI	0	0	0	0	0	-
KASA/BANKA VE DİĞER İŞLEMLER	3.163	-29.029	27.221	7.655	-50.071	-754,1

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Nakit açığının finanse edilebileceği olası kaynaklar; mevcut nakit varlığı (kasa, banka), iç ve dış borçlanma, özelleştirme gelirleri ile TMSF'den aktarılan gelir fazlalarıdır. 2019 yılında nakit açığının finansmanı için devlet içeriden (net 110,7 milyar TL) ve dışarıdan (net 31,6 milyar TL) yaklaşık 142 milyar TL borçlanmıştır. Böylece devlet, tarihinde hiç olmadığı kadar arazi gelirler elde ettiği bir yılda, hiç olmadığı kadar yüksek miktarda borç kullanmıştır. 2019 yılında Devletin daha önce olmadık düzeyde dış borç kullanmış olması da dikkati çekmektedir. Bu gelişmenin, dış borçlanma yoluyla ülkeye döviz girişinin sağlanması, bu dövizlerin satışı yoluyla da kur artışlarının kontrol altında tutulmasıyla ilgili olduğu söylenebilir.

Önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da özelleştirme ve TMSF'den kaynak akışı olmamıştır. 2019 yılında devletin herhangi bir şekilde borç vermediği daha önce verdiği borçlardan 582 milyon TL tahsilat yaptığı görülmektedir. Bu finansman hareketlerine bağlı olarak devletin nakit mevcudu 50 milyar TL artmıştır. Bir başka deyişle 92 milyar TL düzeyindeki bütçe nakit açığı (bu yıla özgü olarak bütçe açığı) oluşmuşken, devlet 142 milyar TL yani bu açıktan 50 milyar TL daha fazla borçlanmıştır.

Diğer taraftan, 2019 yılında ekonomi yönetiminin tüm borçlanma kanallarını; dış borçlanma, iç borçlanma (hazine bonosu, tahvil, içeriden döviz cinsinden borçlanma) kullanmış olması dikkati çekmektedir. Tablo 2.32'den görülebileceği gibi 2006-2018 dönemini içeren tüm yıllarda iç borçlar için çevirme oranı yüzde 100'ün üzerinde, dönem ortalaması ise yüzde 132,6 olarak gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle devlet, içeriye ödediğinden yüzde 32,6 oranında daha fazla borçlanmıştır. Böylece dönem bütününde devlet tarafından 1,2 trilyon TL tutarında iç borç geri ödemesi yapılırken 1,5 trilyon TL yeniden borçlanmıştır.

2006-2018 döneminde dış borçlar için ortalama çevirme oranı ise yüzde 136,9 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla devlet ödediği her 100 TL dış borç karşılığında dışarıdan 136,9 TL yeniden borçlanmıştır. Böylece dönem bütününde 193,9 milyar TL'lik dış borç geri ödemesi yapılırken 259,6 milyar TL yeniden borçlanılmıştır. Net dış borç stokunun bu şekilde artışı bir taraftan kur riski alınması diğer taraftan da olası parasal genişlemeye bağlı olarak enflasyonist etkilerin belirginleşmesi anlamına gelebilecektir.

İç ve dış borç çevirme oranlarındaki gelişmelere bağlı olarak 2006-2018 döneminde toplam borçlarda çevirme oranı yüzde 130,9 olarak gerçekleşmiştir. Bunun anlamı ise 1,4 trilyon TL'lik toplam borç ödemesine karşı 1,8 trilyon TL yeniden borçlanma olmuştur. Dolayısıyla kamu toplam borç stoku son 12 yılda 403 milyar TL artmıştır.

TABLO 2.32: MERKEZİ YÖNETİM BORÇ ÇEVİRME ORANLARI

Milyon TL ve (%)	TOPLAM İÇ BORÇLAR İÇİN			TOPLAM DIŞ BORÇLAR İÇİN			TOPLAM		
	Borçlanma	Ödeme	ROR	Borçlanma	Ödeme	ROR	Borçlanma	Ödeme	ROR
2006	116.231	-111.769	104	18.069	-18.476	97,8	134.300	-130.245	103,1
2007	116.223	-107.307	108,3	13.060	-15.538	84,1	129.283	-122.845	105,2
2008	103.983	-90.124	115,4	14.597	-11.075	131,8	118.580	-101.199	117,2
2009	149.897	-95.126	157,6	14.395	-8.272	174	164.292	-103.398	158,9
2010	162.637	-139.308	116,7	18.436	-10.680	172,6	181.073	-149.988	120,7
2011	112.073	-97.074	115,5	13.990	-11.522	121,4	126.063	-108.595	116,1
2012	101.899	-84.018	121,3	16.581	-11.987	138,3	118.480	-96.006	123,4
2013	144.528	-128.062	112,9	16.469	-8.702	189,3	160.997	-136.765	117,7
2014	129.430	-117.788	109,9	20.645	-12.569	164,2	150.075	-130.358	115,1
2015	92.831	-67.355	137,8	10.403	-13.092	79,5	103.234	-80.448	128,3
2016	92.067	-63.547	144,9	19.136	-14.684	130,3	111.203	-78.231	142,1
2017	127.248	-60.443	210,5	42.471	-25.655	165,5	169.719	-86.098	197,1
2018	124.047	-73.558	168,6	41.354	-31.735	130,3	165.401	-105.293	157,1
TOP ve ORT.	1.573.093	-1.235.481	132,6	259.608	-193.988	136,9	1.832.701	-1.429.469	130,9
2019/11	189.116	-78.383	241,3	65.276	-33.583	194,4	254.392	-111.966	227,2

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

2006-2018 döneminde borçlanma hızla artarken ve borç çevirme oranları yükselirken, 2019 yılının 11 aylık bölümünde ise yeni rekorlar kırılmıştır. Nitekim, bu dönemde borç çevirme oranı; iç borçlar için yüzde 241, dış borçlar için yüzde 194, toplamda ise yüzde 227 olmuştur. Bunun anlamı devletin ödediği her 100 TL'lik borç karşılığında yeniden 227 TL borçlanmasıdır. Bu, daha önceki yıllarda görülmeyen bir orandır ve zamanla enflasyon, faizler ve kurlar üzerinde ciddi etkiler yaratabilecektir.

2.2.6.3. KAMU BORÇ STOKU

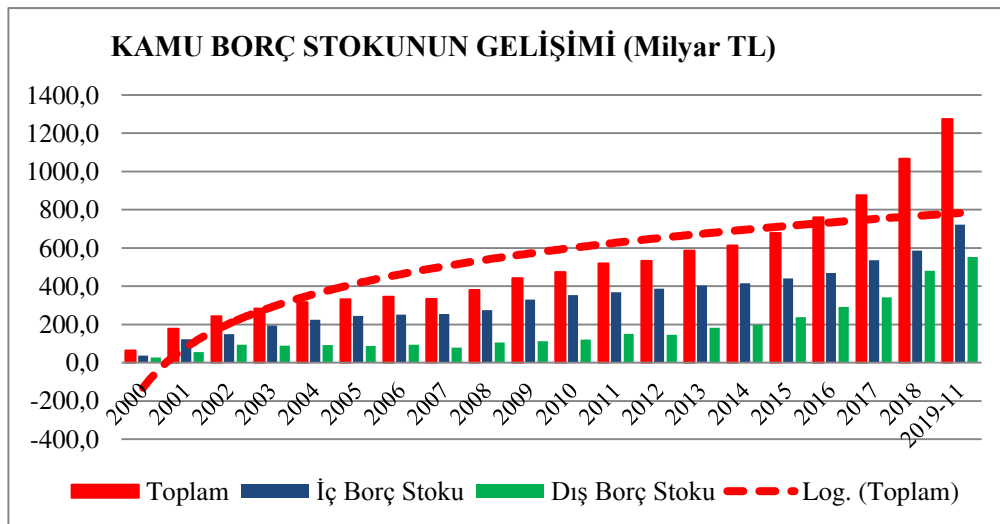
Merkezi yönetim bütçesi ve finansmanın kamu borç stokuna ve genel olarak da Türkiye'nin dış borçlarına yansımalarını değerlendirmek amacıyla Tablo 2.33'de ilgili veriler derlenmiştir. Buradan görülebileceği gibi sürekli açık veren bütçe nedeniyle devlet içeriden ve dışarıdan borçlanmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda da 2006'dan 2018 yılına; kamu iç borç stoku 251,5 milyar TL'den 586 milyar TL'ye, 94 milyar TL olan kamu dış borç stoku da 481 milyar TL'ye, toplam kamu borç stoku da 345,5 milyar TL'den 1,06 trilyon TL'ye yükselmiştir. Kamu dış borç stokunda 2018 yılında meydana gelen 140 milyar TL'lik artışın gerisinde daha çok kur artışlarının etkisi bulunmaktadır. Zira 2018 yılında kamu dış borç stokunda dolar bazındaki artış sadece 4 milyar dolar olmuştur.

TABLO 2.33: MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU

(Milyar TL)	2014	2015	2016	2017	2018	2018/11	2019/11	Değişim (%)
Toplam	612,5	678,2	760,0	876,5	1.067,1	1.049,2	1.274,2	21,4
İç Borç Stoku	414,6	440,1	468,6	535,4	586,1	578,8	722,2	24,8
Hazine Bonosu	0,0	0,0	1,0	1,0	5,5	6,5	17,6	172,9
Devlet Tahvili	414,6	440,1	467,6	534,5	580,6	572,3	704,6	23,1
Dış Borç Stoku	197,9	238,1	291,3	341,0	481,0	470,4	552,0	17,3
Uluslararası Tahvil	135,2	167,3	211,4	252,3	364,9	357,4	435,1	21,8
Kredi	62,7	70,8	79,9	88,7	116,1	113,0	116,9	3,4
Merkezi Yönetim İç Borç Stokunun Elinde Bulunduranlara Göre Dağılımı								
Toplam	459,8	458,5	496,8	574,1	633,4	622,6	845,2	35,8
Yurt İçi Yerleşikler	360,8	379,1	410,8	462,8	544,4	530,6	757,8	42,8
Bankacılık Kesimi	219,5	224,3	236,4	270,4	339,5	329,3	483,9	46,9
Kamu Bankaları	88,6	85,6	93,3	101,6	141,1	138,1	214,3	55,2
Özel Bankalar	102,3	108,9	90,2	108,5	120,7	118,9	155,9	31,1
Yabancı Bankalar	24,6	25,7	48,9	55,9	61,5	58,3	73,0	25,1
Kalkınma ve Yatırım Bank.	4,0	4,1	3,9	4,3	7,2	7,3	11,8	61,8
Katılım Bankaları	-	-	-	-	9,0	6,7	28,9	330,5
Banka Dışı Kesim	132,1	145,9	160,6	178,0	191,3	188,1	255,2	35,6
Gerçek Kişiler	1,8	1,5	0,9	1,3	3,5	2,6	5,3	103,4
Tüzel Kişiler	106,7	115,9	128,0	143,2	153,6	151,3	186,3	23,1
Menkul Kıy. Yat. Fonları	23,6	28,4	31,7	33,5	34,2	34,2	63,6	86,0
TCMB	9,2	9,0	13,9	14,5	13,6	13,1	18,7	42,5
Yurtdışı Yerleşikler	99,1	79,4	86,0	111,3	88,9	92,0	87,4	-5,0

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

2019 yılında da kamu borçları hızla artmaya devam etmiştir. Kamu iç borç stoku 2019 yılının ilk 11 ayı sonunda, 2018 yılının aynı dönemine göre yüzde 24,8 oranında artarak 578 milyar TL'den 722 milyar TL'ye yükselmiştir. Aynı dönemde kamunun dış borç stoku ise TL bazında yüzde 17,3 oranında artarak 552 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu gelişmeler sonucu kamunun TL bazında toplam borç stoku, yılın ilk 11 aylık bölümünde yüzde 21,4 oranında artarak bir trilyon TL'den 1,2 trilyon TL'ye yükselmiştir. Bir başka deyişle, 2019 yılı Ocak-Kasım döneminde kamu borç stoku yaklaşık 225 milyar TL artmıştır. Bu artışın gelecek yıllarda faiz ödemelerini önemli oranda artıracığı açıktır.

Merkezi yönetim iç borç stokunun elinde bulunduranlara göre dağılımı incelendiğinde, 2019 yılı Kasım ayı itibariyle, 757 milyar TL'lik bölümün yurtiçi yerleşikler, 87 milyar TL'lik bölümün ise yurtdışı yerleşiklerin elinde olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan son yıllarda devletin borç stokunda hızlı artış olduğu anlaşılmaktadır. Borçlardaki bu gelişmenin, Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllardaki durumunu akla getirerek ekonomik birimleri endişeye sevk etmesini önlemek amacıyla, kontrol altına alınması uygun olacaktır.

2.2.6.4. KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ

Tablo 2.34'de kamu iç borçlanma faizlerinin 2007-2019 dönemindeki aylık gelişimi verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi yıllık ortalama olarak Hazine borçlanma faizlerin 2013 yılında yüzde 7,9 ile inceleme döneminin en düşük düzeyine gerilemiş, sonraki yıllarda yatay seyrederken 2016 yılından itibaren yeniden artış eğilimine girmiştir.

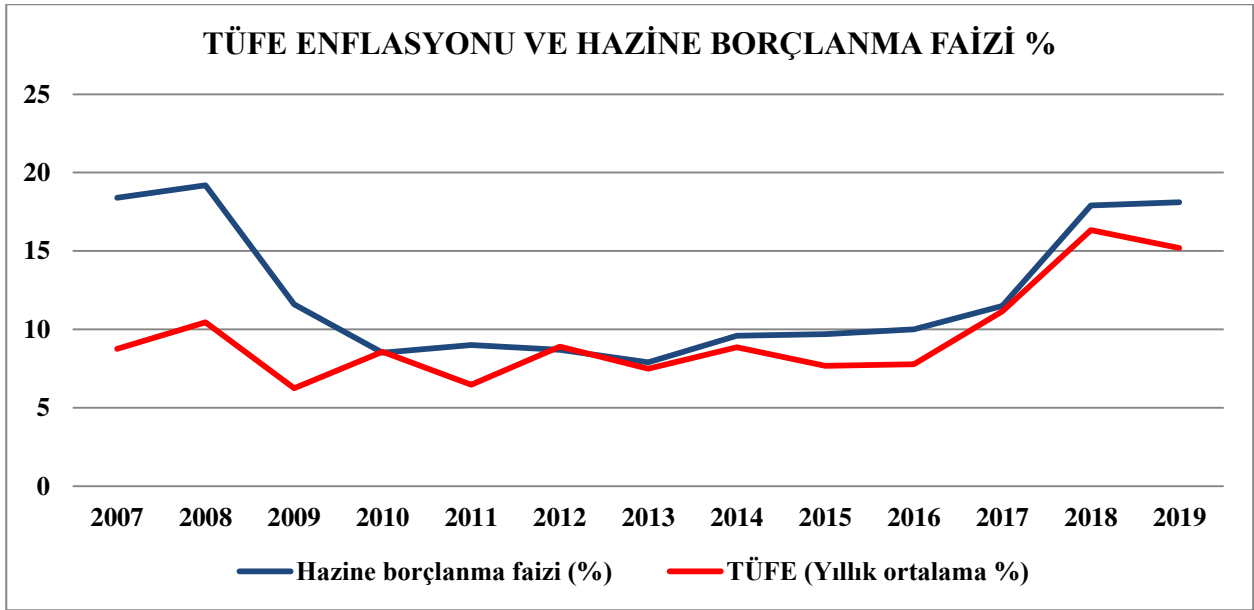
TABLO 2.34:HAZİNE İSKONTOLU İHALELERİ YILLIK BİLEŞİK FAİZ ORANLARI

AY	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ocak	20,4	16,2	16,2	8,8	7,7	10,5	6,5	10,8	7,8	11,1	11,3	12,8	18,6
Şubat	18,9	16,7	15,0	8,5	8,7	9,4	6,2	10,9	8,1	10,9	11,1	12,7	18,6
Mart	19,8	17,5	14,3	8,7	9,0	9,6	6,5	11,1	8,2	10,1	11,4	13,4	19,7
Nisan	19,1	18,3	13,4	9,1	9,0	9,6	6,6	10,4	9,7	9,6	10,9	13,4	22,2
Mayıs	18,8	19,6	11,6	9,7	8,8	9,5	5,7	9,2	9,6	9,6	11,2	16,3	25,8
Haziran	18,5	21,5	12,1	9,1	9,1	9,1	8,4	8,7	9,9	9,3	10,8	18,1	23,6
Temmuz	17,6	20,5	11,0	8,4	9,1	8,0	9,0	8,6	9,6	9,1	11,0	18,7	20,4
Ağustos	18,6	18,9	9,5	8,4	8,9	7,9	9,3	9,2	10,5	9,7	11,0	22,5	15,3
Eylül	18,3	18,8	9,1	8,1	8,1	7,9	9,8	9,4	11,3	9,2	11,1	25,3	15,3
Ekim	16,4	20,6	7,5	7,7	8,4	7,5	8,5	9,8	10,8	9,7	12,0	23,8	14,3
Kasım	16,2	21,4	8,5	7,9	10,5	7,2	8,9	8,3	10,3	10,7	13,2	18,7	12,3
Aralık	16,5	18,6	9,0	8,0	10,3	5,8	9,2	8,8	10,9	11,4	13,0	18,6	11,7
Ortalama	18,4	19,2	11,6	8,5	9,0	8,7	7,9	9,6	9,7	10,0	11,5	17,9	18,1

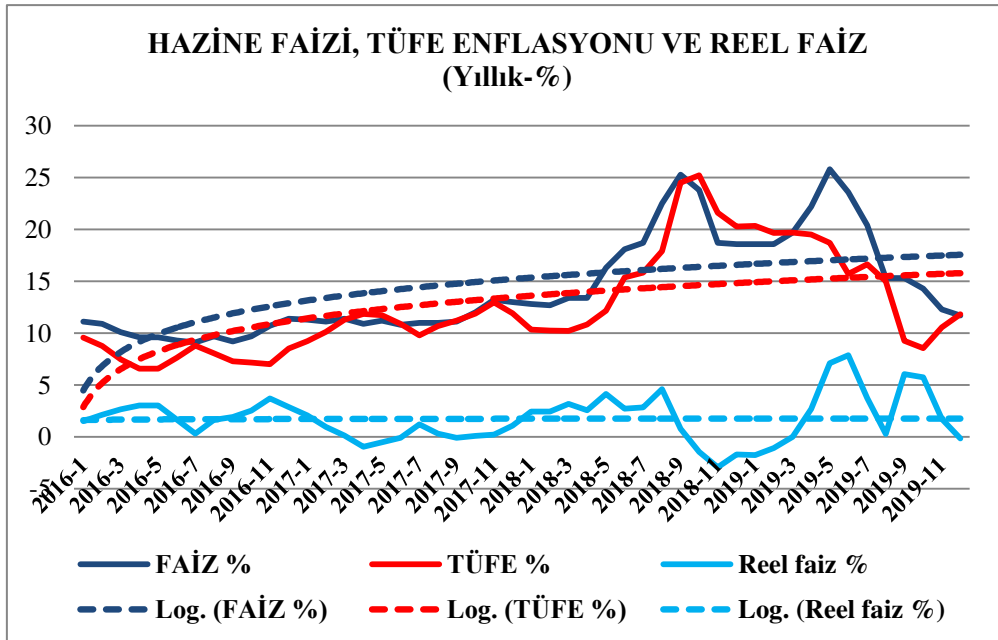
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Kamu iç borçlanma faizlerinde 2019 yılındaki gelişmeler incelendiğinde ise yılbaşından Mayıs ayına kadar faizlerin arttığı, bu aydan sonra ise önce yavaş, sonra da hızlı bir gerileme sürecine girdiği görülmektedir. Bu arada, 2019 yılı Mayıs ayında Hazine iç borçlanma faizleri yüzde 25,8 ile son 148 ayın (12 yılın) rekorunu kırmıştır. Yıl sonunda ise bu faizler 2017 yılı düzeylerine gerilemiştir.

Hazinenin 2019 yılında ödediği reel faiz düzeyini görebilmek amacıyla aşağıdaki grafikte Hazine iç borçlanma faizleri ve TÜFE enflasyonu oranları verilmiştir. Buradan 2018 yılında başlayan yıllık bazda reel faiz artışının 2019 yılında daha belirgin hale geldiği görülmektedir.

Bununla birlikte aylık bazda bir değerlendirme yapıldığında reel faizin, Merkez Bankası'nın hızlı ve yüksek orandaki faiz indirimlerine de bağlı olarak, başa baş hatta vergi kesintileri dikkate alındığında negatif düzeylere gerilediği anlaşılmaktadır. Ancak, grafikten, reel faizin sıfıra yaklaştığı dönemlerden bir süre sonra belirgin bir reel faiz artışı ile karşılaşıldığı görülmektedir.

Buradan da nominal faizlerde oldukça dikkatli olunması gereken bir döneme girildiği söylenebilir. Ayrıca, bu durumun kamunun yeniden borçlanmasına nasıl etki yapacağı, faizlerin ne yönde değişeceği ise 2020 yılında oldukça önemli bir gündem maddesi olacaktır.

2.2.7. ENFLASYON

Türkiye'nin en önemli ve çözümü en öncelikli sorunlarının başında enflasyon gelmektedir. 2018 yılında büyük ölçüde kontrolden çıkan enflasyon, 2019 yılında kısmen de olsa kontrol altına alınmıştır. 2019 yılında aylık ve yıllık bazda enflasyon verilerinin gelişimi Tablo 2.35'de verilmiştir. Buradan 2019 yılında yurtiçi üretici fiyatları endeksindeki (Yİ-ÜFE) gelişmeler incelendiğinde, enflasyonun Temmuz ayına kadar yüzde 20'nin üzerinde seyrettiği Ağustos ayında yüzde 10'lu, sonrasında da tek hanelere indiği görülmektedir. 2018 yılı Eylül ayında yüzde 46'ya ulaşan Yİ-ÜFE enflasyonunun bir yıl gibi kısa sürede bu düzeyde geriletebilmesi oldukça şaşırtıcıdır.

TABLO 2.35: 2016 YILI ENFLASYON ORANLARI (%)

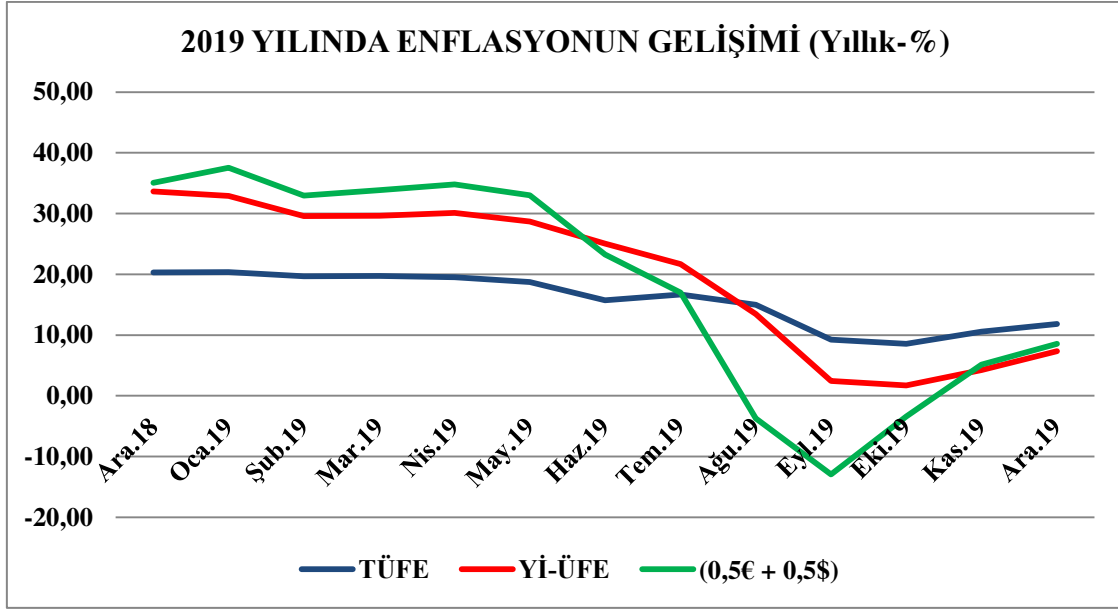
AY	TÜFE		Yİ-ÜFE		(0,5 € + 0,5 \$) %	
	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık
Ara.18	-0,40	20,30	1,37	33,64	-1,2	35,1
Oca.19	1,06	20,35	0,45	32,93	1,4	37,5
Şub.19	0,16	19,67	0,09	29,59	-2,3	33,0
Mar.19	1,03	19,71	1,58	29,64	3,2	33,9
Nis.19	1,69	19,50	2,98	30,12	5,0	34,8
May.19	0,95	18,71	2,67	28,71	5,2	33,0
Haz.19	0,03	15,72	0,09	25,04	-3,5	23,3
Tem.19	1,36	16,65	-0,99	21,66	-2,6	17,0
Ağu.19	0,86	15,01	-0,59	13,45	-1,3	-3,7
Eyl.19	0,99	9,26	0,13	2,45	1,1	-12,9
Eki.19	2,00	8,55	0,17	1,70	1,4	-3,4
Kas.19	0,38	10,56	-0,08	4,26	-0,8	5,2
Ara.19	0,74	11,84	0,69	7,36	2,0	8,6

Kaynak: TÜİK

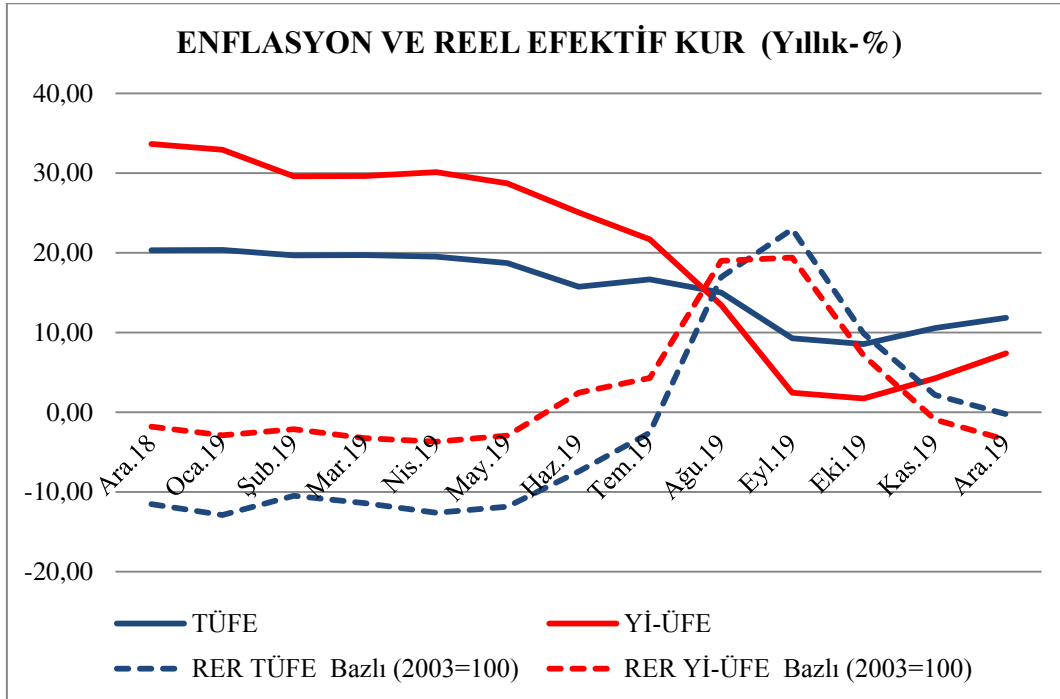
2019 yılında Tüketici Fiyatları Endeksinde (TÜFE) gerçekleşen gelişmeler değerlendirildiğinde ise Ocak-Nisan döneminde yıllık bazda yüzde 20 düzeylerinde bir TÜFE enflasyonunun olduğu görülmektedir. Ancak bu enflasyon göstergesi de Mayıs ayından itibaren gerileme eğilimine girmiş, Ekim ayında baz etkisiyle yüzde 8,5'i gördükten sonra yeniden çift hanelere yükselmiş, yılı yüzde 11,8 ile kapatmıştır.

TÜFE ve Yİ-ÜFE enflasyonları ile yarım dolar ve yarım eurodan oluşan döviz sepetindeki yıllık değişimleri gösteren grafik incelendiğinde, Haziran-Eylül döneminde döviz sepetindeki artışın yavaşlamasıyla birlikte enflasyon oranlarının da gerilediği, Ekim ayı sonrasında döviz sepeti ve enflasyonun yeniden artış sürecine girdiği görülmektedir. 2018 Aralık ayı ile 2019 yılı Aralık ayını kapsayan dönem için döviz sepeti ile Yİ-ÜFE enflasyonu arasındaki korelasyon katsayısı 0,94, TÜFE enflasyonu ile de 0,92 hesaplanmaktadır. Dolayısıyla döviz kurları ile enflasyon arasında çok yüksek oranlı ve aynı yönlü etkileşim bulunmaktadır.

Yİ-ÜFE ile döviz kurları arasındaki ilişkinin daha güçlü olması, Türkiye'nin ithal girdi bağımlılığının yüksek olmasıyla ilgilidir. Ancak, her iki tür enflasyonla mücadele için de kurlarda istikrarın sağlanması gerekliliği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Döviz kurları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi daha iyi değerlendirebilmek amacıyla aşağıdaki grafikte reel efektif kur (RER) ile enflasyon göstergelerine yer verilmiştir. Buradan da RER ile enflasyon göstergeleri arasındaki belirgin etkileşim olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin üretim ve maliyet koşullarına bağlı olarak, kur artışlarını kontrol etmeden enflasyonu, enflasyonu kontrol etmeden de kur artışlarını kontrol etmesinin mümkün olmadığı söylenebilir. Bunun da, mevcut ekonomik yapıdaki sorunlar nedeniyle, sadece para politikasıyla sağlanamayacağına görülmesi, düşük reel kur ile enflasyonu düşürmeye çalışmanın er ya da geç başarısızlıkla sonuçlandığının kabul edilmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye enflasyonla mücadelede bugüne kadar uyguladığı politikalarından daha farklı, yani sadece parasal değil yapısal önlemleri de içeren sentezci bir program uygulamalıdır. Aksi halde, yani enflasyonun kalıcı olarak tek haneli ve yüzde 5'in altındaki rakamlara düşürülememesi durumunda, Türkiye'nin 21. yüzyılın başarılı ülkelerinden biri olması güçleşecektir.

2.2.8. FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARI

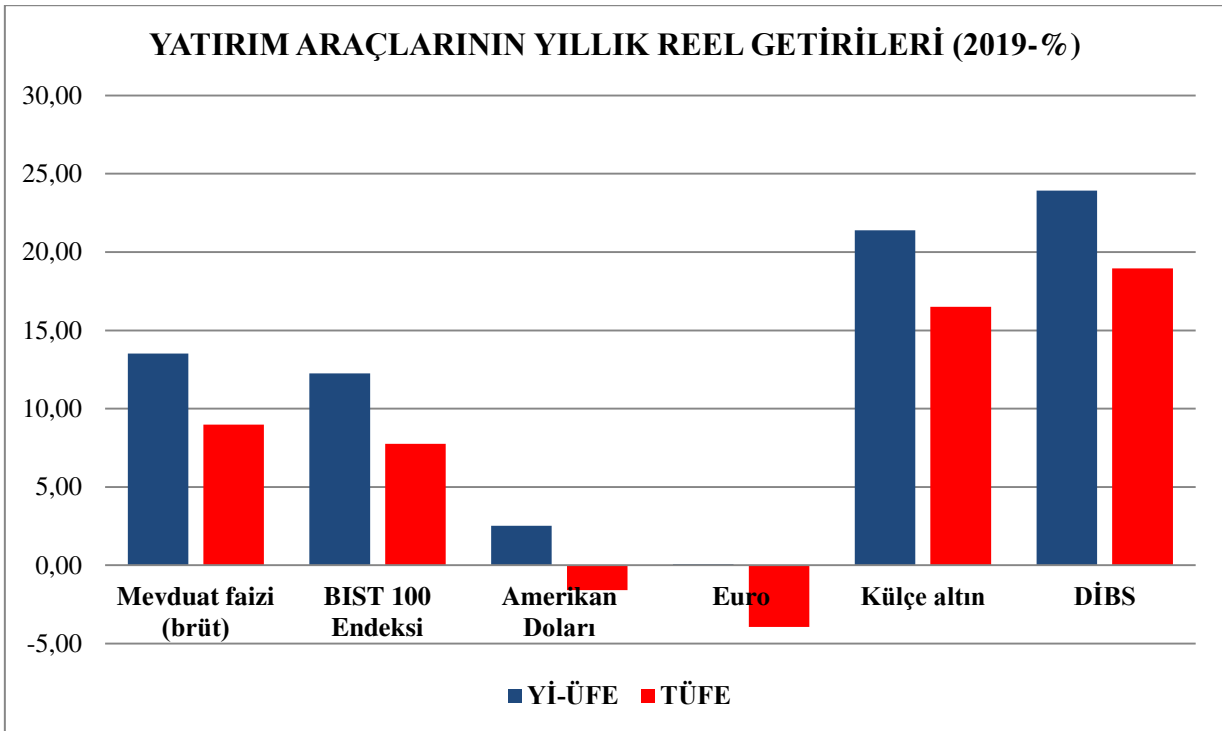
Tablo 2.36'da finansal yatırım araçlarının 2019 yılı getirilerine yer verilmiştir. Buradan, TÜFE ile enflasyondan arındırıldığında yatırımcısına yıllık bazda en yüksek reel getirileri sırasıyla: Devlet iç borçlanma senetleri (DİBS-%18,9) külçe altın (%16,5), mevduat faizi (%8,9), Borsa (%7,7) sağladığı görülmektedir. 2019 yılında Dolar (% 1,5) ve euro (%3,9) ise yatırımcısına kaybettirmiştir. Reel getiri hesabının TÜFE değil de Yİ-ÜFE ile yapılması durumunda ise reel getirilerin arttığı, dolar ve euronun az da olsa reel getiri sağladığı anlaşılmaktadır.

TABLO 2.36: 2018 YILINDA BAZI YATIRIM ARAÇLARININ GETİRİSİ

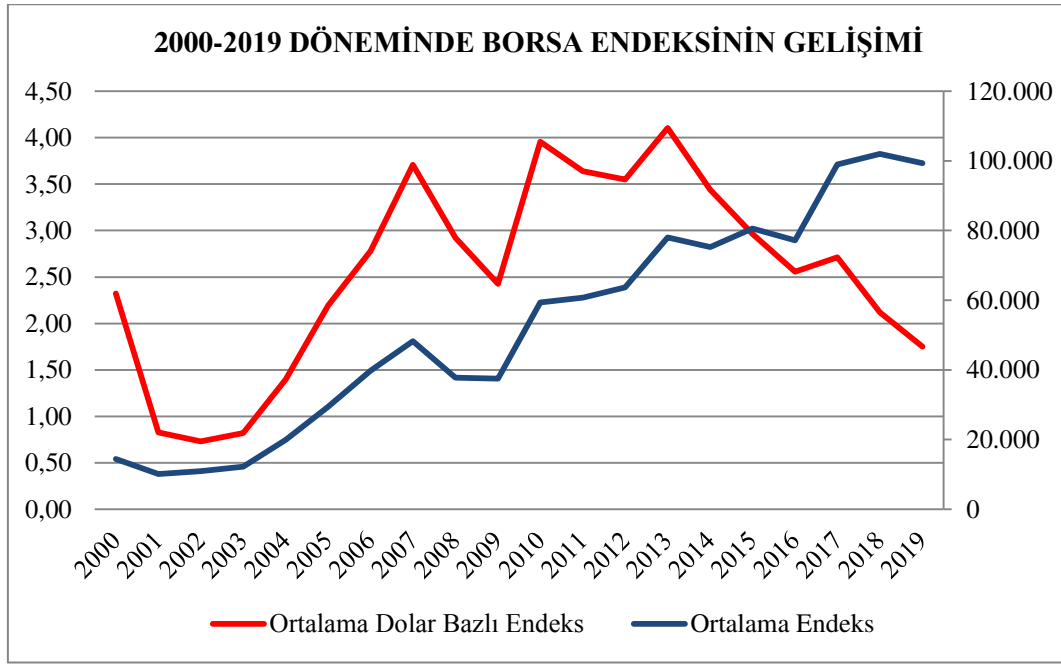
YATIRIM ARAÇLARI	YILLIK			YILLIK ORTALAMA		
	Nominal	Reel Getiri (%)		Nominal	Reel Getiri (%)	
	Getiri (%)	Yİ-ÜFE	TÜFE	Getiri (%)	Yİ-ÜFE	TÜFE
Mevduat faizi (brüt)	21,88	13,52	8,98	17,80	0,20	2,27
BIST 100 Endeksi	20,52	12,26	7,76	-2,58	-17,13	-15,42
Amerikan Doları	10,07	2,52	-1,58	17,39	-0,14	1,92
Euro	7,44	0,07	-3,93	11,71	-4,98	-3,01
Külçe altın	30,31	21,38	16,51	29,94	10,53	12,81
DİBS	33,05	23,93	18,96	19,28	1,46	3,56

Kaynak: TÜİK

Yukarıda yer alan açıklamalar Aralık-2018 ile Aralık-2019 dönemine ilişkindir. Dolayısıyla ara dönemlerdeki getiri-kayıpları içermemektedir. Bu nedenle 12 ayın tümünü kapsayan getirilerin ve 12 aylık ortalama enflasyonla birlikte değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır. Buna göre 2019 yılında, TÜFE ile yapılan indirgeme çerçevesinde, en yüksek reel getirileri sırasıyla; külçe altın (%12,8), Devlet iç borçlanma senetleri (DİBS-%3,5), mevduat faizi (%2,2) ve doların (%1,9) sağladığı, Borsa İstanbul (%15,4) ve euronun ise (%3,1) oranında kaybettiği görülmektedir. Yıllık ve yıllık ortalama getiriler arasındaki büyük farklılık, yatırımcıların getiri hesabı yaparken çok dikkatli olmaları gereğine işaret etmektedir.

Diğer taraftan, Borsa İstanbul 2019 yılında TL bazında nominal olarak yüzde 20, reel olarak yüzde 7,7 kazandırmış olmakla birlikte dolar bazında yüzde 17 oranında kaybettirmiştir. Ayrıca aşağıdaki grafikten Borsa İstanbul'un (Endeks olarak) dolar bazında 2014 yılından beri yatırımcısına, 2017 yılı dışında, kaybettiği görülmektedir. Bu durum, yabancılar için borsanın oldukça ucuz yani cazip hale geldiğini de göstermektedir. Bu nedenle 2020 yılında yabancıların borsaya girişinde artış görülme ihtimali bulunmaktadır.

Borsa İstanbul'da 2019 yılında endeks bazında aylık olarak yaşanan gelişmeler Tablo 2.37'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, Borsa 2019 yılının ilk dört ayında oldukça iyi bir performans göstermiş, yerel seçimlerde yaşanan belirsizlikler nedeniyle Mayıs-Haziran döneminde kısmen gerilemiş, izleyen aylarda da dalgalı bir seyir izlemiş ve yılı 91.884'ten kapatmıştır.

TABLO 2.37: BORSA ENDEKSİ VE İŞLEM HACMİNDE GELİŞMELER

YIL	Ortalama Endeks	Ortalama Dolar Bazlı Endeks	Ortalama İşlem Hacmi (Milyon TL)	Ortalama İşlem Hacmi (Milyon Dolar)
2016	77.210	2,56	4.038	1.346
2017	98.966	2,71	5.802	1.588
2018	102.011	2,12	7.965	1.692
2018-12	109.478	2,85	6.551	1.706
2019-1	91.884	1,73	5.603	1.026
2	95.941	1,79	7.915	1.479
3	103.124	1,96	8.270	1.539
4	100.926	1,85	9.045	1.658
5	96.126	1,68	6.496	1.133
6	88.286	1,46	6.215	1.028
7	93.610	1,61	6.910	1.191
8	100.468	1,77	7.893	1.394
9	97.442	1,73	7.215	1.279
10	101.377	1,77	9.446	1.657
11	99.284	1,72	9.290	1.588
2019-12	104.466	1,82	11.037	1.925

Kaynak: Borsa İstanbul

2019 yılında borsada günlük ortalama işlem hacmi 8,5 milyar TL olmuştur. İşlem hacminin ortalamayı geçtiği Mart ve Nisan ayları ile Ekim-Aralık aylarında borsa endeksi de yılın en yüksek düzeylerine çıkmıştır. Borsa endeksi yıl içinde, en yüksek değerine ise 11 milyar TL'lik ortalama işlem hacminin gerçekleştiği Aralık ayında ulaşmıştır. Diğer taraftan 2000-2018 döneminde ortalama dolar bazlı endeks 2,59 dolar olmuştur.

Dolayısıyla 2019 sonu itibariyle yabancılar açısından İstanbul borsası oldukça cazip görünmektedir. Jeopolitik risklerin azalması, makro ekonomik koşulların iyileşmesi ve ekonominin büyüme patikasına girmesi durumunda, daha genel ifadesiyle Türkiye'nin bir hikaye oluşturması durumunda, 2020 yılının Borsa İstanbul açısından parlak geçmesi ihtimali bulunmaktadır. Ancak, potansiyel risklerin çokluğu da göz ardı edilmemelidir.

2.2.9. BANKACILIK, MEVDUAT VE KREDİLER

2019 yılında ekonominin parasal ve finansal boyutlarında yaşanan gelişmeler izleyen bölümde alt başlıklar halinde değerlendirilmiştir.

2.2.9.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER

Türkiye'de Merkez Bankası oldukça standart dışı yöntemler kullanabilmekte, kamu bankaları kredi arzını agresif yöntemlerle artırabilmektedir. Nitekim, Merkez Bankası zorunlu karşılık oranları ve Merkez Bankası'nda tutulan zorunlu karşılıklara bir bankanın kredi hacmindeki artış düzeyine bağlı olarak uyguladığı/uygulamadığı faiz ödemesi, politika faizini net mevduat faizinin gerçekleşmiş enflasyonun altında kalacak şekilde (negatif mevduat faizi) belirlemesi, döviz piyasasına kamu bankaları aracılığıyla güçlü müdahaleler yapılması söz konusu olmuştur.

Bunların yanında Merkez Bankasının karından Hazine'ye düşen payın Nisan ayı yerine Ocak ayında ödenmesi, yine Merkez Bankası'nın 40 milyar TL'yi aşkın ihtiyat akçesinin ilk kez Hazineye kullanılarak adeta para basılmışçasına etki yaratılması durumlarıyla karşılaşılmıştır. Bu uygulamalar ile;

- √ Döviz mevduatlarına neredeyse nominal düzeyde sıfır faiz ödemesine neden olarak döviz mevduatlarının çözülmesini sağlamak,
- √ TL mevduatlara çok düşük hatta negatif reel faiz ödenmesine ortam hazırlayarak adeta nakitte kalmanın değil gayrimenkul alımının cazip hale gelmesini sağlamak,
- √ Kamu bankalarının çok uygun faizler ile özellikle konut kredisi kullanmayı cazip hale getirmesini sağlamak,

√ Yine kamu bankaları aracılığıyla döviz kurlarının baskı altında tutulmasını sağlamak, amaçlanmış gibi görünmektedir. Bu uygulamaların bankacılık ve genel olarak finansal sistemin faydalarında nasıl bir enerji biriktirdiği zamanla görülecektir. Ancak, daha çok mevcut yeni konut stokuna talep yaratılması ve inşaat sektörünün canlandırılmasını merkeze aldığı söylenebilecek bu uygulamaların sürdürülebilirliği oldukça güçtür. Şimdilik, özelde FED'in faiz indirimine gitmesi, dünya genelinde de faizlerin düşük olması, bu politikaların olası yan etkilerinin ortaya çıkmasını engellemektedir. Bu nedenle, bu uygulamaların 2020 yılında sürdürülüp sürdürülemeyeceği de büyük ölçüde küresel koşullara bağlı olacak gibi görünmektedir.

2.2.9.1.1. BANKACILIK SEKTÖR RASYOLARI

Türkiye 2000'li yılların başlarında yaşadığı krizlere bağlı olarak Bankacılık sistemini yeniden yapılandırmış, Merkez Bankası'nı bağımsız hale getirmiştir. Bunun yanında sistemi etkin bir şekilde denetlemiştir. Bu denetimler için de bazı rasyolar kullanılmıştır. Bunlardan en önemlisi de sermaye yeterliliği rasyosu olmuştur.

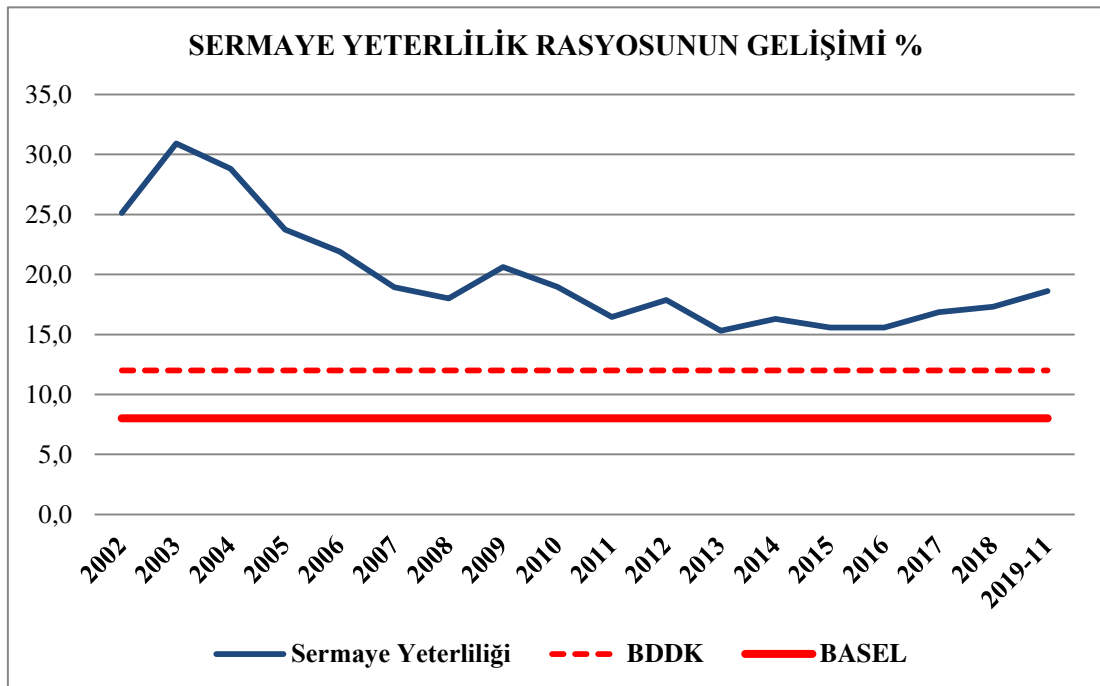
Basel Kriterlerine göre yüzde 8 olması gereken bu oranın, daha yüksek güvenilirlik sağlamak amacıyla, BDDK tarafından yüzde 12 olması istenmektedir. Tablo 2.38'den görülebileceği gibi, 2018 yılının tamamında ortalama yüzde 17,3, yine 2018'in Kasım ayı sonunda yüzde 18,2 olan bu oran 2019 yılı Kasım ayı sonunda yüzde 18,6'ya yükselmiştir. Dolayısıyla bu oran itibarıyla bankacılık sistemi güven vermektedir.

TABLO 2.38: BANKACILIK SEKTÖRÜNE İLİŞKİN ORANLAR

YIL	Sermaye Yeterliliği	Takipteki Al. / Toplam Krediler	Kredi / Mevduat	Menkul Değerler / Mevduat	TL Kredi / TL Mevduat	Krediler / Varlıklar	Faiz Geliri / Faiz Gideri	Özkaynak Karlılığı
2002	25,1	17,5	35,5	62,4	-	23	140,5	11,3
2003	30,9	11,5	42,7	68,8	-	26,5	140,8	18,2
2004	28,8	6,0	52,1	64,7	-	32,4	177,6	15,8
2005	23,7	4,7	65,7	56,9	-	37,8	176,3	12,1
2006	21,9	3,7	74,3	51,7	87,6	43,8	161,3	21,0
2007	18,9	3,5	83,2	46,2	94,8	49,1	158,5	24,8
2008	18,0	3,7	84,1	42,7	95,9	50,2	156,5	18,7
2009	20,6	5,3	80,6	51,1	86,9	47,1	196,1	22,9
2010	19,0	3,7	88,5	46,7	89,6	52,2	199,9	20,1
2011	16,5	2,7	101,0	41,0	105,7	56,1	180,5	15,5
2012	17,9	2,9	106,1	35,0	112,0	58,0	190,7	15,7
2013	15,3	2,7	114,1	30,3	125,4	60,5	207,6	14,2
2014	16,3	2,8	121,6	28,7	139,5	62,2	189,7	12,2
2015	15,6	3,1	123,4	26,5	146,6	63,0	189,0	11,3
2016	15,6	3,2	123,6	24,1	131,7	63,5	188,3	14,3
2017	16,8	3,0	126,6	23,4	143,8	64,4	184,6	15,9
2018	17,3	3,9	122,6	23,4	141,8	61,9	165,8	14,8
2018-11	18,2	3,7	124,4	23,3	144,2	62,1	166,9	13,9
2019-11	18,6	5,2	112,0	25,5	137,4	59,6	160,1	10,9

Kaynak: BDDK

Bu arada bankaların takibe düşen alacaklarının toplam kredilere oranı, 2018 yılının 11. Ayı itibariyle yüzde 3,7 iken, bu oran 2019 yılının aynı döneminde yüzde 5,2'ye yükselmiştir. Bu oranın 2004 yılından sonraki en yüksek düzeyine ulaşması dikkat çekmektedir. Enerji ve inşaat sektörlerinden bazı kredi alacaklarının daha takibe düşmesi ihtimali nedeniyle, bu oranın daha da yükselmesi olasılığı bulunmaktadır.

Kredilerin mevduatlara oranı ise 2018 yılı Kasım ayında yüzde 124,4 iken 2019 yılı Kasım ayı sonunda yüzde 122'ye gerilemiştir. Bu oran da 2012 sonrası dönemin en düşük oranı olmuştur. Menkul kıymetlerin mevduata oranının artmış olması, toplam varlıkları içinde kredilerin payının gerilemesi, bankaların kredi verme konusunda temkinli davrandıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Rasyolar boyutunda 2019 yılında ortaya çıkan bir diğer gelişme ise faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranının 2018 Kasım ayına göre 2019 yılında yüzde 6,8 oranında gerilemesidir. Bu gelişmede Merkez Bankası'nın uyguladığı hızlı faiz indiriminin rolün olduğu söylenebilir. Böylece 2019 yılı Kasım ayı itibariyle de bankacılık sektörünün özkaynak karlılığı yüzde 13,9'dan 10,9 düzeyine gerilemiştir.

Bankacılık sektörüyle ilgili olarak 2019 yılında gündeme gelen bir konu da tahsili mümkün olmayan ve henüz bilançolara yeterince yansımayan kredilerin temizlenmesi konusudur. Bunun yöntemi konusundaki tartışmalar sürmekte birlikte, ekonomi yine ve hala kredilerle büyütülmek isteniyorsa, söz konusu temizliğin bir an önce yapılmasında fayda bulunmaktadır.

2.2.9.1.2. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ

Tablo 2.39'da Merkez Bankası gecelik ve bankacılık sektöründe mevduat faizlerinin gelişimi verilmiştir. Buradan 2019 yılının ilk altı ayında Merkez Bankası'nın gecelik borç alma (mevduat) faizlerini değiştirmedeği, daha sonra özellikle de Merkez Bankası başkanının değişmesinin ardından, Kasım ayına gelindiğinde 1000 baz puanlık (yüzde 10) faiz indirimi gerçekleştiği görülmektedir.

Beş ay gibi kısa bir dönemde gerçekleşen bu yüksek oranlı faiz indiriminin döviz kurları boyutunda olumsuz bir yansıma üretmemesinin ise kamu bankalarının etkinliği ve küresel faiz koşullarındaki iyileşmeyle ilgili olduğu söylenebilir.

TABLO 2.39: TL VE DÖVİZ MEVDUAT FAİZLERİ %

YIL	TCMB Gecelik Borç Alma Faiz Oranları	TL MEVDUAT FAİZİ ⁽¹⁾			DTH FAİZİ ⁽¹⁾					
		3 Ay	6 Ay	1 Yıl	DOLAR			EURO		
					3 Ay	6 Ay	1 Yıl	3 Ay	6 Ay	1 Yıl
2000	118,42	81,8	41,9	173,4	12	10,3	9,6	7,4	8,1	9,4
2005	13,5	16,9	17,4	16,6	3,6	3,8	3,4	2,9	3	2,9
2010	1,5	8,8	8,8	9,0	2,9	2,8	2,7	2,6	2,6	2,6
2015	7,25	11,8	11,6	10,7	2,1	2,1	2,1	1,4	1,4	1,5
2016	7,25	10,6	10,6	10,3	2,9	2,9	2,4	1,4	1,4	1,3
2017	7,25	13,6	13,6	13,5	3,4	3,0	3,1	1,5	1,4	1,6
2018	22,50	23,6	25,1	22,3	4,3	4,4	4,4	1,9	2,0	1,8
2019-1	22,50	22,3	24,5	23,2	4,1	4,3	4,4	1,7	2,1	1,8
2019-2	22,50	21,0	23,0	23,7	3,6	4,1	4,4	1,4	1,9	1,8
2019-3	22,50	20,5	20,9	23,8	3,3	3,5	4,2	1,2	1,5	1,7
2019-4	22,50	21,3	19,9	23,0	3,3	3,3	4,0	1,2	1,2	1,6
2019-5	22,50	22,8	20,4	22,2	3,2	3,2	3,6	1,1	1,1	1,5
2019-6	22,50	23,3	21,0	21,7	3,2	3,1	3,4	1,0	1,1	1,4
2019-7	18,25	22,0	21,5	21,4	3,1	3,1	3,3	1,0	1,0	1,3
2019-8	18,25	18,8	20,3	21,1	2,9	3,1	3,2	0,8	0,9	1,2
2019-9	15,00	16,2	17,5	20,2	2,6	2,9	3,1	0,6	0,8	1,0
2019-10	12,50	14,0	14,7	18,5	2,4	2,7	3,0	0,5	0,6	0,9
2019-11	12,50	12,5	13,0	17,4	2,2	2,5	2,9	0,4	0,5	0,8

(1) Ağırlıklı Ortalama Basit Faiz Oranı

Kaynak: TCMB

2019 yılında TL mevduat faizlerinde de önemli oranda indirimler yaşanmıştır. Nitekim 2019 yılı Ocak ayına göre Kasım ayında; 3 ay vadeli TL mevduat faizi yüzde 22,3'den yüzde 12,5'e, 6 ay vadeli 24,5'den yüzde 13'e, bir yıl vadeli 23,2'den 17,4'e gerilemiştir. Döviz mevduatı faizlerinde ise düzenli gerileme yaşanmış ve Dolar için faiz oranları yüzde üçün, euro için ise yüzde birin altına gerilemiştir. Buna rağmen döviz mevduatlarında gerileme olmamıştır.

Bankaların kredi faizleri Tablo 2.40'da verilmiştir. Buna göre, 2019 yılının ilk çeyreğinde kredi faizlerinde gerileme yaşanmış, ancak, Mayıs ve Haziran aylarında, yerel seçimlere ilişkin belirsizliğin de etkisiyle, bu eğilim tersine dönmüştür. Temmuz ayından itibaren, Merkez Bankası'nın faiz indirimlerini başlatmasının da etkisiyle, Kasım ayı sonuna kadar kredi faizleri düzenli olarak gerilemiştir.

TABLO 2.40: KREDİ FAİZLERİ %

DÖNEM	İhtiyaç	Taşıt	Konut	Ticari
2012	17,7	13,2	12,4	10,2
2013	13,3	10,7	9,7	8,7
2014	15,6	13,4	11,9	12,5
2015	16,0	14,0	12,3	12,9
2016	17,3	15,3	13,2	13,8
2017	17,6	15,5	12,1	14,9
2018	26,8	23,7	19,3	24,1
2018-12	33,6	29,5	27,8	28,2
2019-1	31,1	29,5	26,3	26,0
2019-2	26,4	26,2	23,0	22,5
2019-3	23,5	23,5	18,2	22,2
2019-4	25,9	25,1	17,7	24,1
2019-5	29,0	27,6	20,5	26,6
2019-6	29,2	28,7	21,8	27,4
2019-7	27,4	27,4	21,1	23,6
2019-8	23,1	22,9	14,2	18,8
2019-9	20,2	20,2	13,0	17,2
2019-10	18,3	16,0	13,1	15,3
2019-11	17,0	15,0	13,0	13,2
2019-12	15,2	13,2	12,6	12,0

Kaynak: TCMB

2018 yılı sonunda yüzde 26,8 olan ihtiyaç kredisi faizleri yüzde 15,2'ye, taşıt kredileri yüzde 29,5'ten yüzde 13,2'ye, konut kredileri yüzde 27,8'den yüzde 12,6'ya, ticari krediler de yüzde 28,2'den yüzde 12'ye gerilemiştir. Bu veriler, Türkiye'de yaşanan ekonomik türbülansın yarattığı sonuçları faiz boyutundan ortaya koymaktadır.

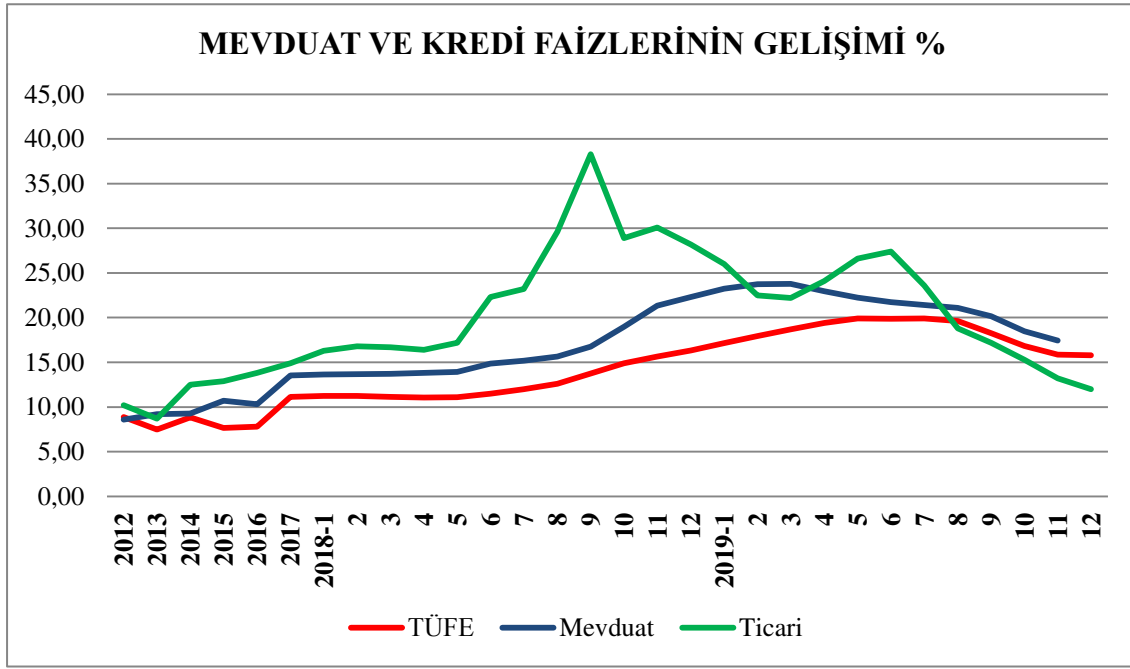
Kuşkusuz ekonomik birimler açısından nominal değil, reel faizler daha anlamlıdır. Her ne kadar gerçekleşmiş (expost) reel faizler ile gelecekte gerçekleşecek (exante) reel faizler farklı zaman ve dinamiklere sahip olsalar da, tasarruf arz edenler ve kredi talep edenler için karar sürecinde gerçekleşen reel faizler de önemli bir gösterge olmaktadır. Nitekim tasarruf sahipleri elde ettikleri reel faizin yetersiz veya negatif olduğunu gördüğünde ya daha yüksek faiz istemekte ya da tasarrufunu mevduat dışı alanlarda (altın, gayrimenkul gibi) değerlendirmektedir.

TABLO 2.41: REEL FAİZLER %

DÖNEM	TÜFE	MEVDUAT		TİCARİ KREDİ	
		Nominal	Reel	Nominal	Reel
2012	8,9	8,6	-0,3	10,2	1,3
2013	7,5	9,2	1,7	8,7	1,2
2014	8,9	9,3	0,4	12,5	3,7
2015	7,7	10,7	3,0	12,9	5,2
2016	7,8	10,3	2,5	13,8	6,0
2017	11,1	13,5	2,4	12,9	1,8
2018	16,3	22,3	6,0	14,9	-1,4
2019-1	17,2	23,2	6,0	26,0	8,8
2019-2	17,9	23,7	5,8	22,5	4,6
2019-3	18,7	23,8	5,1	22,2	3,5
2019-4	19,4	23,0	3,6	24,1	4,7
2019-5	19,9	22,2	2,3	26,6	6,7
2019-6	19,9	21,7	1,8	27,4	7,5
2019-7	19,9	21,4	1,5	23,6	3,7
2019-8	19,6	21,1	1,5	18,8	-0,8
2019-9	18,3	20,2	1,9	17,2	-1,1
2019-10	16,8	18,5	1,7	15,3	-1,5
2019-11	15,9	17,4	1,5	13,2	-2,7
2019-12	15,8	-	-	12,0	-3,8

Kaynak: TCMB

Tablo 2.41’de yıllık ortalama TÜFE enflasyonu ile indirgenmiş yıllık reel ortalama mevduat faizi, ticari kredi faizleri verilmiştir. Buradan 2019 yılında Nisan ayından itibaren reel mevduat faizlerinin hızla gerilemeye başladığı ve yılsonunda yüzde 1,5’a kadar düştüğü görülmektedir. TCMB verilerine göre, reel faizlerdeki gerileme ticari kredilere Temmuz ayından sonra yani daha geç ancak daha hızlı yansımış ve Eylül ayı sonrasında negatif düzeylere gerilemiştir.

Özetle, 2018 yılında yaşanan kur krizinin ardından Türkiye’de önce enflasyon ve faizler kontrolden çıkmış, daha sonra ise bir tür normalleşme süreci yaşanmıştır. Bu sürecin yani faizlerdeki düşüşün normalin ötesinde zorlanıp zorlanmadığı ise zaman içinde netleşecektir.

2.2.9.2. PARASAL GELİŞMELER

Tablo 2.42 temel parasal göstergelerde 2019 yılında aylık bazda yaşanan gelişmeler verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2019 yılında Merkez Bankası tarafından piyasaya çıkardığı ilave para (emisyon) 2018 yılına göre 2019’da, daha çok yılın son iki ayında olmak üzere, yüzde 11,1 oranında artmıştır. Bu oran, ekonominin 2019 yılında neredeyse hiç büyümeyeceği dikkate alındığında, yıllık enflasyona yakındır. Bu veriler Merkez Bankası’nın emisyonu daha az artırması durumunda enflasyon daha düşük olabileceğine işaret etmekle birlikte, ekonomide büyümenin de daha düşük (küçülme) olmasına neden olabilirdi.

TABLO 2.42: PARASAL BÜYÜKLÜKLER(Milyar TL)

YIL	Milyar TL				Yıllık artış %			
	Emisyon	M1	M2	M3	Emisyon	M1	M2	M3
2014	86,5	252,0	1018,5	1063,2	13,8	11,8	11,9	11,8
2015	103,0	312,0	1195,8	1238,1	19,2	23,8	17,4	16,5
2016	123,0	382,4	1406,7	1450,7	19,3	22,5	17,6	17,2
2017	131,5	449,6	1624,7	1675,8	6,9	17,6	15,5	15,5
2018	134,5	512,5	1940,6	1988,3	2,3	14,0	19,4	18,6
2019	156,4	712,8	2457,5	2575,2	16,3	39,1	26,6	29,5
2019-1	156,4	712,8	2457,5	2575,2	16,3	39,1	26,6	29,5
2	129,6	505,9	1957,3	2008,9	1,7	18,1	21,0	20,2
3	128,9	517,3	1969,8	2038,1	1,8	19,3	20,6	20,7
4	132,5	569,5	2068,4	2157,1	0,8	26,1	23,2	24,1
5	134,6	567,7	2139,6	2240,6	-0,4	22,6	24,2	25,7
6	152,6	612,3	2170,6	2273,7	11,3	23,3	18,9	20,6
7	141,3	608,3	2160,9	2263,1	-3,7	18,4	19,7	21,3
8	143,0	602,8	2178,9	2278,2	-3,2	18,3	17,3	18,7
9	154,8	641,5	2266,9	2366,7	-6,6	9,1	8,9	10,6
10	152,7	655,5	2289,8	2393,7	0,3	17,2	12,7	15,1
11	155,0	666,8	2337,4	2448,2	5,9	27,5	17,8	20,7
12	152,5	677,1	2356,1	2474,4	11,9	38,7	24,6	27,9

Kaynak: TCMB

Diğer taraftan, 2019 yılında dolaşımdaki para ile vadesiz mevduatların toplamından oluşan M1 tanımlı para arzı yüzde 38,7, M1'e vadeli mevduatlar ve yerleşik olmayanların döviz mevduatının eklenmesiyle bulunan M2 tanımlı para miktarında yüzde 24,6 oranında artış gerçekleşmiştir. Bu veriler ise enflasyonist bir artışa işaret etmektedir.

2.2.9.3. MEVDUAT GELİŞMELERİ

Tablo 2.43'de yer alan verilerden, 2019 yılında toplam mevduat miktarının 2018 yılına göre yüzde 24,7 oranında artarak 2,1 trilyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Bu artışta halkın tasarruflarındaki artış yanında kur artışlarının döviz mevduatlarının TL cinsinden değerini artırmasının da rolü bulunmaktadır. Bu mevduatların ise yüzde 52,2'si yani 1,1 trilyon TL'lik bölümü TL, yüzde 47,8'si yani 1 trilyon TL'si de döviz mevduatlarından oluşmuştur.

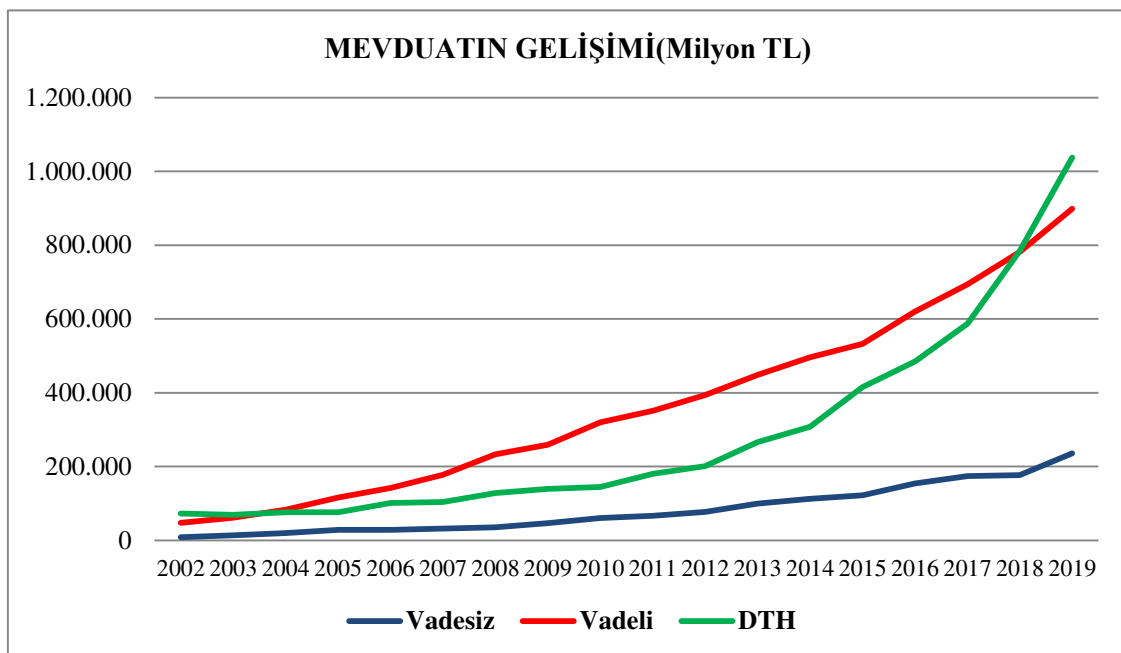

TABLO 2.43:MEVDUAT GELİŞMELERİ(Milyon TL)

YIL	TL				DTH	Pay (%)	Toplam Mevduat	Değişim (%)
	Vadeli	Vadesiz	Toplam	Pay (%)				
2002	47.898	8.711	56.608	43,8	72.769	56,2	129.377	-
2003	61.757	13.920	75.677	52,3	68.932	47,7	144.609	11,8
2004	83.220	20.020	103.240	57,6	76.074	42,4	179.314	24,0
2005	116.504	28.687	145.191	65,5	76.440	34,5	221.632	23,6
2006	142.268	28.206	170.474	62,7	101.399	37,3	271.874	22,7
2007	178.150	31.696	209.846	66,8	104.196	33,2	314.042	15,5
2008	233.643	35.159	268.803	67,8	127.823	32,2	396.625	26,3
2009	258.879	46.322	305.201	68,7	139.334	31,3	444.534	12,1
2010	319.965	60.552	380.517	72,4	144.790	27,6	525.307	18,2
2011	350.920	66.379	417.299	69,8	180.689	30,2	597.988	13,8
2012	393.950	76.761	470.711	70,1	200.883	29,9	671.594	12,3
2013	448.620	99.820	548.440	67,3	266.533	32,7	814.973	21,3
2014	496.336	112.344	608.679	66,4	307.856	33,6	916.535	12,5
2015	532.519	122.101	654.620	61,2	415.444	38,8	1.070.064	16,8
2016	620.270	154.286	774.556	61,5	485.150	38,5	1.259.706	17,7
2017	694.316	173.934	868.251	59,6	587.704	40,4	1.455.955	15,6
2018	781.372	176.620	957.992	55,0	784.050	45,0	1.742.042	19,6
2019	898.615	235.846	1.134.460	52,2	1.038.061	47,8	2.172.522	24,7
Değişim (%)	15,0	33,5	18,4	-5,0	32,4	6,2	24,7	-

Kaynak: TCMB

2019 yılında döviz mevduatları yaklaşık olarak yüzde 32,4, Türk Lirası mevduatları ise yüzde 18,4 oranında artış göstermiştir. Böylece mevduatın bileşiminde dövizin payı yüzde 2,8 oranında artmıştır. Bu gelişmede TL mevduatlara verilen faizdeki gerileme kadar halkın dövizde artış beklentisinin kırılmamış olmasının da etkisinin olduğu söylenebilir.

Bu veriler ve değerlendirmeler mevduatlarda reel bir artış yaşandığını, bu artışta döviz mevduatlarının daha fazla rol oynadığı ortaya koymaktadır. Döviz mevduatlarındaki artış her ne kadar kur artışı beklentisiyle ilgili olsa da, TL mevduat faizlerinin yeterli görülmemesinden de beslendiği söylenebilir. Diğer taraftan, daha çok hesabi nitelikteki döviz mevduatlarının, olası yeni bir kur atağına karşı, kar realizasyonu yapanlar olacağı için, panzehir işlevi de görebileceği dikkate alınmalıdır.

2.2.9.4. KREDİ GELİŞMELERİ

Tablo 2.44'de, uzun süredir Türkiye'de büyümenin lokomotifi olan ve bu işlevi farklı konjonktür koşullarına rağmen devam ettirmesi istenen kredilerdeki gelişmeler verilmiştir. Buradan, 2019 yılında toplam kredi hacminin önceki yıla göre yaklaşık yüzde 10,8 oranında arttığı ve 2,6 trilyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Bu artış hızı, yıllık ortalama TÜFE enflasyonunun yüzde 15,8 olduğu dikkate alındığında, kredilerde reel gerilemeye işaret etmektedir.

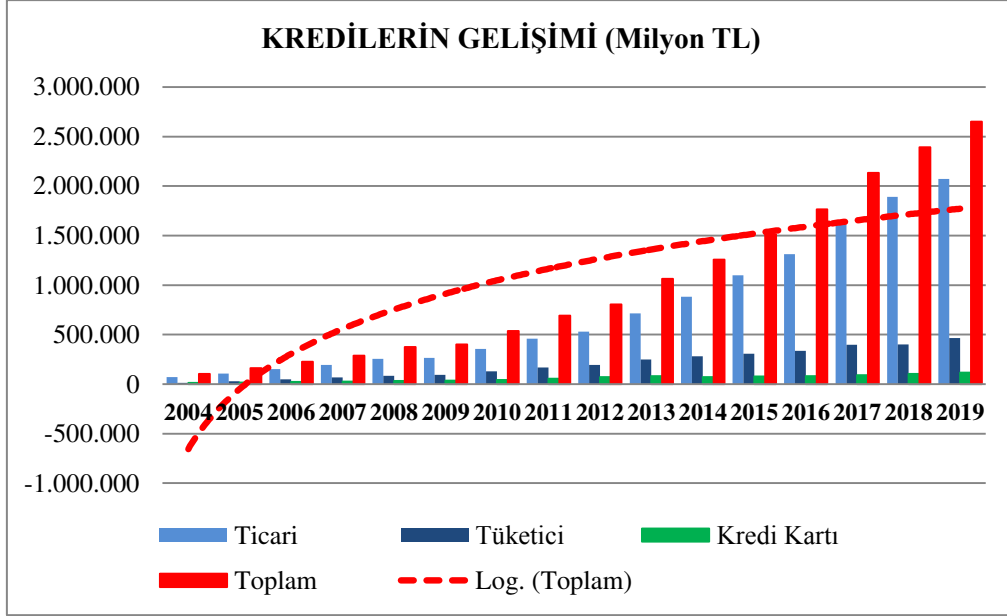
Ayrıca, uzun süredir, kredi-tüketim ile büyüyen bir ekonomi için bu artış düzeyinin kriz yılı olan 2009'dan (%7,1) sonraki en düşük artış olması, 2019 yılında büyümenin de 2009 sonrasının en düşük düzeyine gelmesini de açıklamaktadır.

TABLO 2.44: KREDİ GELİŞMELERİ (Milyon TL)

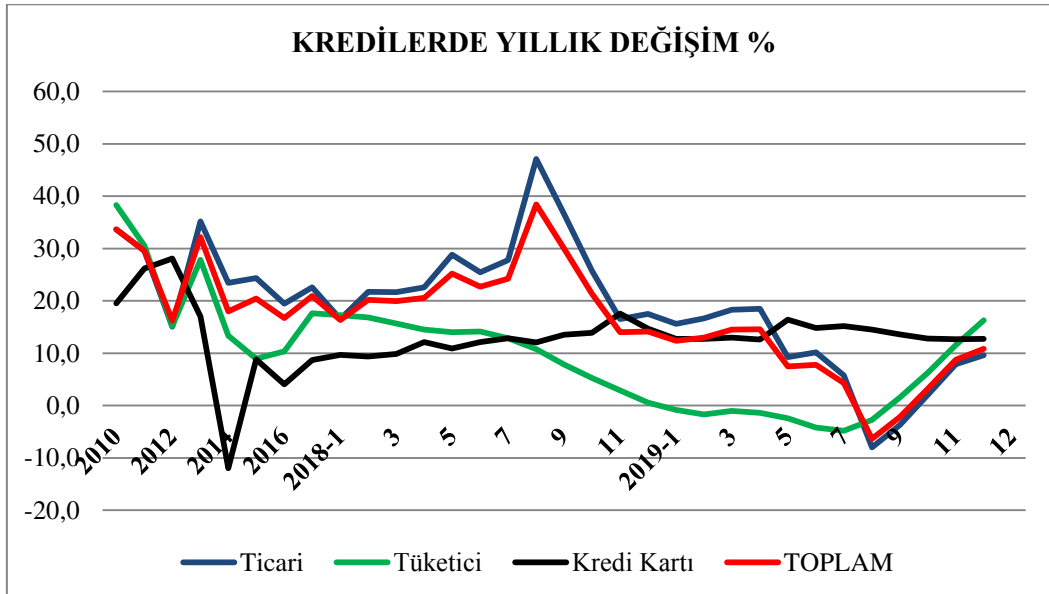
YIL	Mali	Ticari	Tüketici	Kredi Kartı	TOPLAM
2004	4.249	71.690	12.731	13.717	102.387
2005	5.592	108.097	29.599	17.227	160.515
2006	7.168	151.722	47.520	21.466	225.113
2007	9.301	193.542	67.628	26.352	287.970
2008	9.872	254.484	83.124	33.419	373.862
2009	11.118	265.907	93.319	36.465	400.510
2010	17.301	355.338	129.041	43.582	535.336
2011	15.300	460.386	168.429	54.987	693.395
2012	18.236	529.794	194.034	70.435	805.684
2013	26.625	716.088	248.008	82.406	1.064.711
2014	33.363	884.110	281.084	72.522	1.256.138
2015	44.918	1.099.298	306.145	78.933	1.512.648
2016	50.760	1.313.044	337.799	82.113	1.765.096
2017	61.022	1.609.349	397.382	89.249	2.134.607
2018	75.186	1.890.708	399.678	102.394	2.392.780
2019	-	2.072.197	464.636	115.429	2.652.262
Değişim (%)	-	9,6	16,3	12,7	10,8

Kaynak: TCMB

Diğer taraftan, 2019 yılında tüketici kredilerinin yüzde 16,3, ticari kredilerin yüzde 9,6, kredi kartı üzerinden kullanılan kredilerin ise yüzde 12,7 oranında arttığı görülmektedir. Tablodaki veriler ve aşağıdaki grafik kredilerdeki artışın devam ettiğini, ancak ivme kaybettiğini ortaya koymaktadır.

Kredi türlerine göre aylık dönemler bazında yıllık artış oranlarını gösteren grafik incelendiğinde, 2019 yılının Ağustos ayında kredilerdeki artış hızının dip yaptığı, yılın kalan bölümünde ise, Merkez Bankası, kamu bankaları ve ardından özel bankaların hızlı faiz indirimine gitmesinin etkisiyle, kredilerde güçlü bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte, bu artışlar önceki yıllara göre yine de çok düşük kalmıştır. Bu gelişmede, ekonomide mevcut belirsizlikler kadar halkın borçluluk oranlarının daha önceden yükselmiş olmasının da etkisi bulunmaktadır.

2019 yılında, özellikle son çeyrekte görülen hızlı kredi genişlemesinde, kamu bankalarının önemli rolü olmuştur. Nitekim, Tablo 2.45’den görülebileceği gibi, 2019 yılında kamu bankalarının verdiği krediler yüzde 19,4, özel bankaların yüzde 4,1, yabancı bankaların yüzde 5,5 oranında artmıştır. 2019 yılında, her üç farklı gruptaki kredi artış oranının incelenen dönem ortalamasının oldukça gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır.

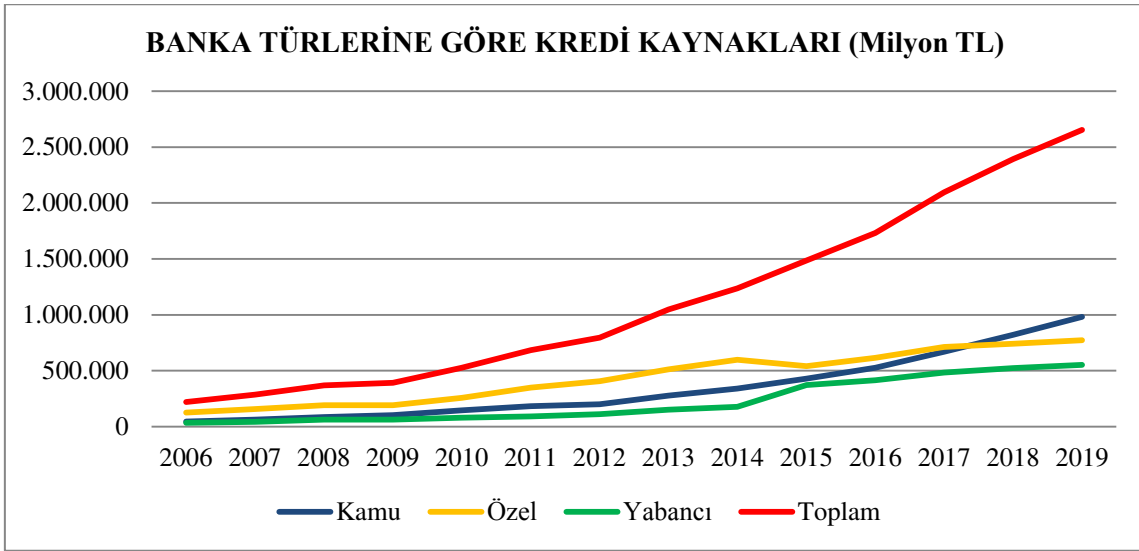
TABLO 2.45: BANKA SERMAYELERİNE GÖRE KREDİ GELİŞMELERİ (Milyon TL)

YIL	Kamu	%	Özel	%	Yabancı	%	Toplam	%
2006	45.962	-	123.997	-	32.508	-	218.987	-
2007	61.777	34,4	157.463	27,0	43.332	33,3	285.616	30,4
2008	84.813	37,3	192.171	22,0	61.107	41,0	367.445	28,6
2009	101.214	19,3	191.482	-0,4	62.590	2,4	392.621	6,9
2010	144.054	42,3	256.120	33,8	78.844	26,0	525.851	33,9
2011	181.223	25,8	349.796	36,6	90.360	14,6	682.893	29,9
2012	200.850	10,8	404.952	15,8	110.506	22,3	794.756	16,4
2013	277.041	37,9	512.750	26,6	149.981	35,7	1.047.410	31,8
2014	339.513	22,5	598.863	16,8	177.300	18,2	1.237.715	18,2
2015	427.457	25,9	540.238	-9,8	370.804	109,1	1.484.377	19,9
2016	526.296	23,1	614.795	13,8	415.391	12,0	1.732.956	16,7
2017	670.073	27,3	713.082	16,0	483.871	16,5	2.095.978	20,9
2018	822.312	22,7	741.123	3,9	522.346	8,0	2.392.780	14,2
2019	981.722	19,4	771.240	4,1	551.291	5,5	2.652.262	10,8
ORT.	-	26,8	-	15,9	-	26,5	-	21,4

Kaynak: TCMB

Diğer taraftan, kamu bankalarının sadece 2019 yılında değil 2018 yılında da özel bankalardan çok daha yüksek kredi büyümesi gerçekleştirdiği görülmektedir. Bunun sonucunda kredi hacmi içinde kamu bankaları 2018 yılından itibaren ilk kez özel bankaları geçmiştir.

Kuşkusuz, 2018 ve 2019 gibi zorlu yıllarda kamu bankalarının devreye alınarak ekonominin canlandırılmaya çalışılması son derece doğaldır. Ancak, bunun dozunun ve maliyetinin iyi ayarlanması, görev zararları yoluyla bütçe üzerinden açık, enflasyon ve faiz artışı olarak geri dönmemesi sağlanmalıdır.

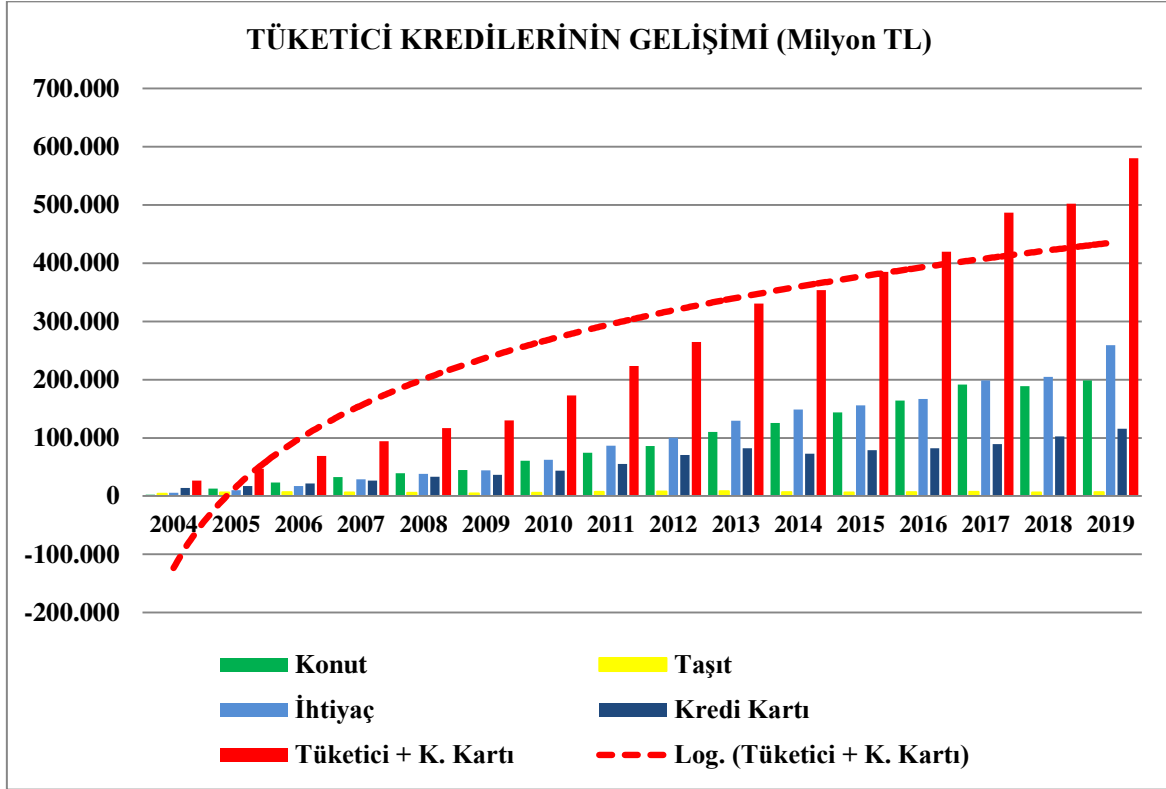
Tablo 2.46'da ise 2004-2019 döneminde alt boyutları itibariyle tüketici kredilerinin gelişimi verilmiştir. Buradan, 2019 yılında konut kredilerinin yüzde 5,4, taşıt kredilerinin yüzde 7,6, diğer (ihtiyaç) kredilerinin yüzde 26,5, kredi kartlarının yüzde 12,7 oranında arttığı görülmektedir. Konut kredilerinin reel olarak ciddi oranlarda gerilemiş olması, inşaat sektörünün yaşadığı sorunların bir kaynağını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

TABLO 2.46: TÜKETİCİ KREDİLERİ (Milyon TL)

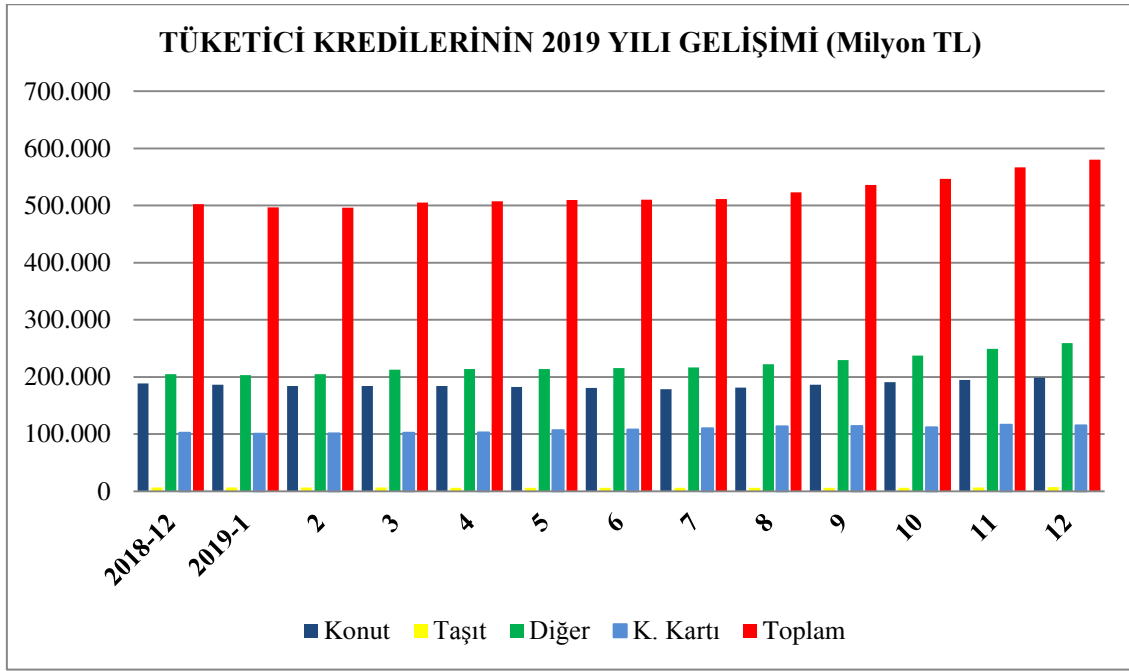
YIL	Tüketici Kredileri				Bireysel Kredi Kartları			Tüketici Kredileri + Kredi Kartı
	Konut	Taşıt	Diğer	Toplam	Taksitli	Taksitsiz	Toplam	
2004	2.631	4.194	5.906	12.731	3.780	9.938	13.717	26.448
2005	13.035	6.352	10.212	29.599	6.101	11.127	17.227	46.826
2006	23.388	6.662	17.470	47.520	9.077	12.389	21.466	68.986
2007	32.441	6.123	29.064	67.628	10.655	15.646	26.352	93.980
2008	39.265	5.525	38.334	83.124	12.192	21.227	33.419	116.543
2009	44.896	4.421	44.002	93.319	14.838	21.627	36.465	129.784
2010	60.800	5.666	62.575	129.041	19.372	24.210	43.582	172.623
2011	74.588	7.365	86.476	168.429	25.983	29.004	54.987	223.416
2012	85.971	8.007	100.056	194.034	37.954	32.481	70.435	264.469
2013	110.198	8.557	129.253	248.008	47.144	35.262	82.406	330.414
2014	125.394	6.788	148.902	281.084	33.041	39.481	72.522	353.606
2015	143.666	6.447	156.032	306.145	35.430	43.503	78.933	385.078
2016	164.058	6.718	167.022	337.798	38.742	43.371	82.113	419.911
2017	191.624	7.195	198.563	397.382	42.015	47.234	89.249	486.631
2018	188.542	6.514	204.622	399.678	42.908	59.486	102.394	502.072
2019	198.704	7.010	258.923	464.636	51.860	63.569	115.429	580.065
Değişim 2019-18	5,4	7,6	26,5	16,3	20,9	6,9	12,7	15,5
Değişim (%)	75,5	1,7	43,8	36,5	13,7	6,4	8,4	21,9

Kaynak: TCMB

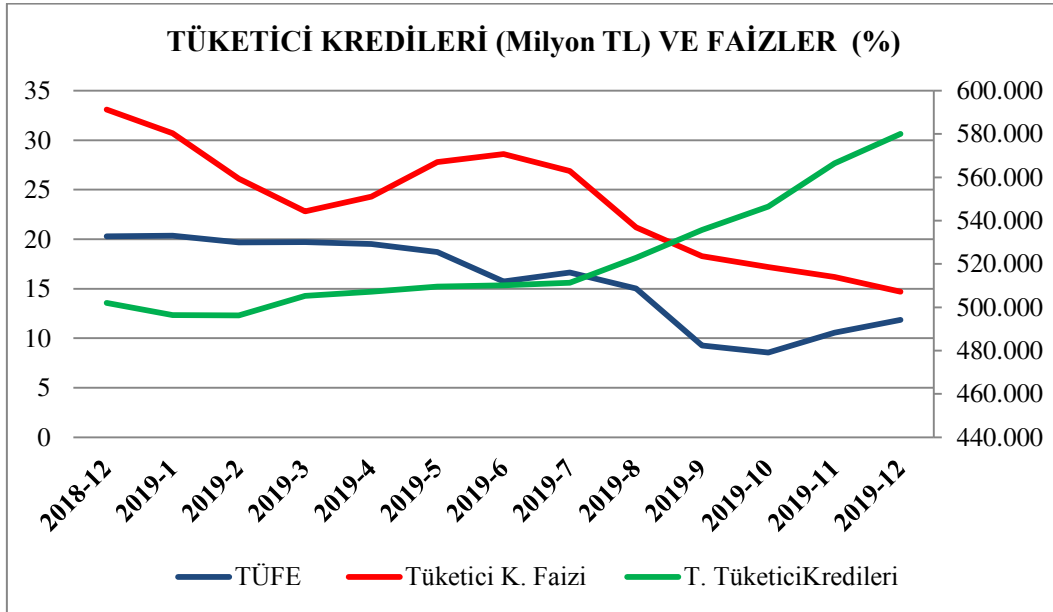
Diğer taraftan, yine bu tablodan, 2004-2019 döneminde konut kredilerinin 75,5 kat, ihtiyaç kredilerinin (diğer) 43,8 kat, kredi kartlarının 8,4 kat ve toplamda da tüketici kredilerinin 21,9 kat arttığı görülmektedir. Böylece 2019 yılı sonu itibariyle tüketicilerin bankalara 580 milyar TL borcu bulunmaktadır. Kanımızca, büyümeyi daha fazla bu, yani tüketim kanalından beslemeye çalışmak uzun vadede çok iyi sonuçlar üretmeyecektir.

Tüketici kredilerinin yıl içindeki gelişimi incelendiğinde ise, Ocak-Temmuz ve Ağustos-Aralık olmak üzere iki farklı dönemle karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki, toplam kredi hacminin yatay; seyir izlediği, ikincisi ise hızlı artış gösterdiği dönemdir. İkinci dönemdeki artış büyük ölçüde Merkez Bankası ve Kamu bankaları öncülüğünde faizlerde yaşanan düşüşten kaynaklanmıştır.

Aşağıdaki grafik, faizler ile tüketici kredisi kullanımı arasındaki güçlü ilişkiyi vermektedir. Tüketici kredi faizlerinin gerilemeye başladığı Temmuz ayı sonrasında tüketici kredisi kullanımında adeta sıçrama yaşanmıştır.

Bu iki gösterge arasında çok yüksek korelasyonun olması (0,87), bu sıçramayı açıklamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’de kredi faizlerinin düşürülerek tüketim talebinin artırılması mümkün olabilmektedir. Bu, halkın yüksek tüketim beklentisiyle de ilgili bir durumdur.

2.2.10. ÖDEME ARAÇLARINDA GELİŞMELER

Tablo 2.47’de, ekonomik konjonktürü değerlendirmede kullanılabilir göstergelerden biri olan, takibe alınan kredilerin gelişimi verilmiştir. Buradan 2019 Kasım ayı sonu itibariyle takibe düşen kredilerin; 2018 yılının aynı dönemine göre toplamda yüzde 56,4 oranında artarak 143,4 milyar TL’ye ulaştığı görülmektedir.

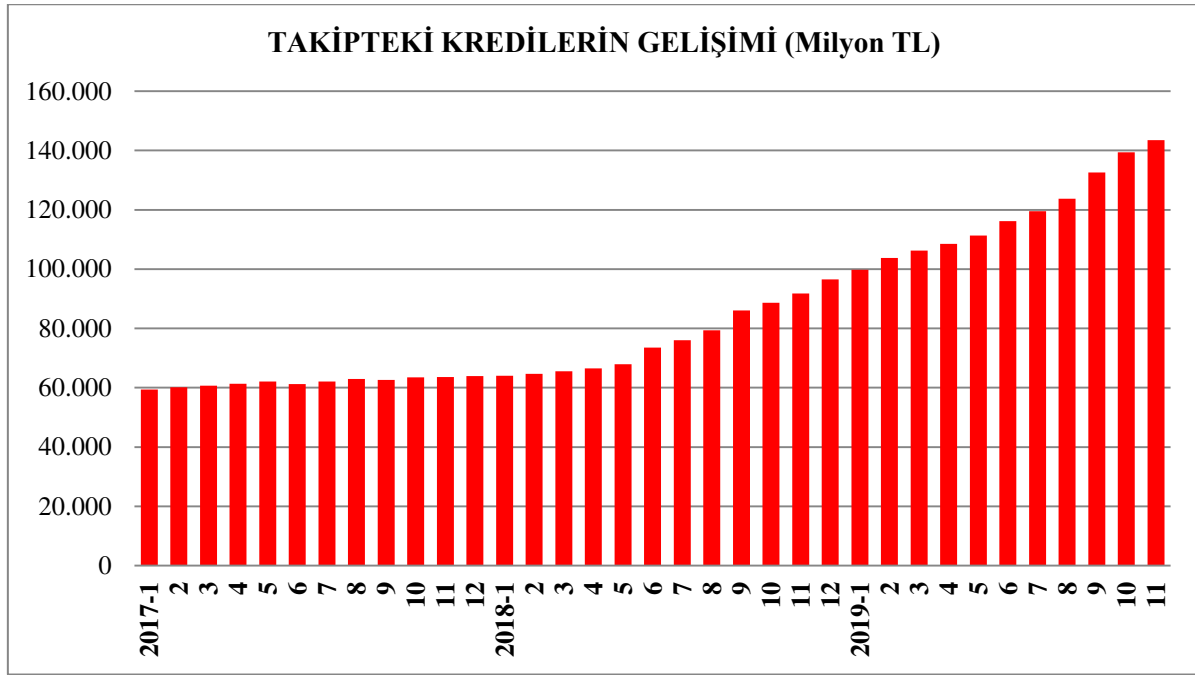
TABLO 2.47: BANKACILIK SEKTÖRÜ TAKİPTEKİ KREDİLER (Milyon TL)

KREDİ TÜRÜ	2015	2016	2017	2018	2018-11	2019-11	Değişim (%)
Kredi Kartları	7.606	8.035	7.409	7.559	7.864	8.615	9,5
Ferdi Kredi Konut	674	886	812	982	927	1.313	41,5
Ferdi Kredi Otomobil	217	227	206	210	208	214	2,8
Ferdi Kredi Diğer	9.364	10.632	10.129	10.501	10.862	12.346	13,7
Top. Ticaret ve Komisyonculuk	4.726	6.919	8.623	10.628	9.202	14.802	60,9
Tekstil ve Tekstil Ürünleri San.	1.682	2.174	2.261	3.148	2.353	5.251	123,2
İnşaat	4.311	5.392	6.493	12.438	8.441	20.442	142,2
Gıda Meşrubat ve Tütün San.	1.103	1.628	2.156	4.095	3.467	5.531	59,5
Diğer	17.790	22.103	25.802	46.995	48.421	74.951	54,8
TOPLAM	47.472	57.998	63.890	96.555	91.746	143.464	56,4

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

2019 yılının 11 aylık döneminde takibe düşen kredi miktarındaki en büyük artışlar; yüzde 142,2 ile inşaat ve yüzde 123,2 ile tekstil ve tekstil ürünleri sektöründe gerçekleşmiştir. Kasım ayı itibariyle; inşaat sektöründe 20,4 milyar TL, toptan ticaret ve komisyonculuk faaliyetlerinde 14,8 milyar TL, diğer ferdi kredilerde 12,3 milyar TL ve kredi kartlarında 8,6 milyar TL tutarında kredi takibe alınmıştır. İzleyen grafikten, özellikle yılın son çeyreğinde, takibe düşen kredi tutarında belirgin bir artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 2.48’de ise kredi türleri itibariyle takibe düşme oranları verilmiştir. Buna göre, takibe uğrayan kredilerin toplam krediler içindeki payı Kasım ayı sonu itibariyle yüzde 5,2’ye yükselmiştir. Bu, kriz yılı olan 2009’dan sonra karşılaşılan en yüksek takibe düşme oranıdır ve 2018 yılındaki türbülansın ekonomiyi hangi düzeyde olumsuz etkilediğini de ortaya koymaktadır.

TABLO 2.48: BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİNİN TAKİBE DÜŞME ORANLARI (%)

KREDİ TÜRÜ	2014	2015	2016	2017	2018	2018-11	2019-11
Kredi Kartları	6,2	7,4	7,3	6,0	5,3	5,5	5,3
Ferdi Kredi Konut	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,7
Ferdi Kredi Otomobil	3,2	3,3	3,2	2,8	3,1	3,1	3,1
Ferdi Kredi Diğer	4,0	5,7	6,0	4,8	4,9	5,0	4,7
Toptan Ticaret ve Komisyonculuk	3,0	3,7	4,7	4,4	6,3	5,4	8,1
Tekstil ve Tekstil Ürünleri San.	3,1	3,4	4,0	3,3	3,8	2,9	5,8
İnşaat	4,1	3,7	3,7	3,5	5,3	3,7	8,5
Gıda Meşrubat ve Tütün San.	2,3	2,4	3,1	3,4	5,6	4,8	6,5
Diğer	2,9	2,8	2,9	2,8	4,1	4,2	5,9
TOPLAM	2,8	3,1	3,2	3,0	3,9	3,7	5,2

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

Tablo 2.49’da, 2019 yılında protesto edilen senetler ve karşılıksız çeklere ilişkin veriler yer almaktadır. Buradan 2018 yılının Ocak-Kasım dönemine göre 2019 yılının aynı döneminde protesto edilen senet sayısı yüzde 8,9 oranında azalırken, tutarda yüzde 3,8 oranında artış gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde protesto edilen senet tutarı 19,4 milyar TL olmuştur.

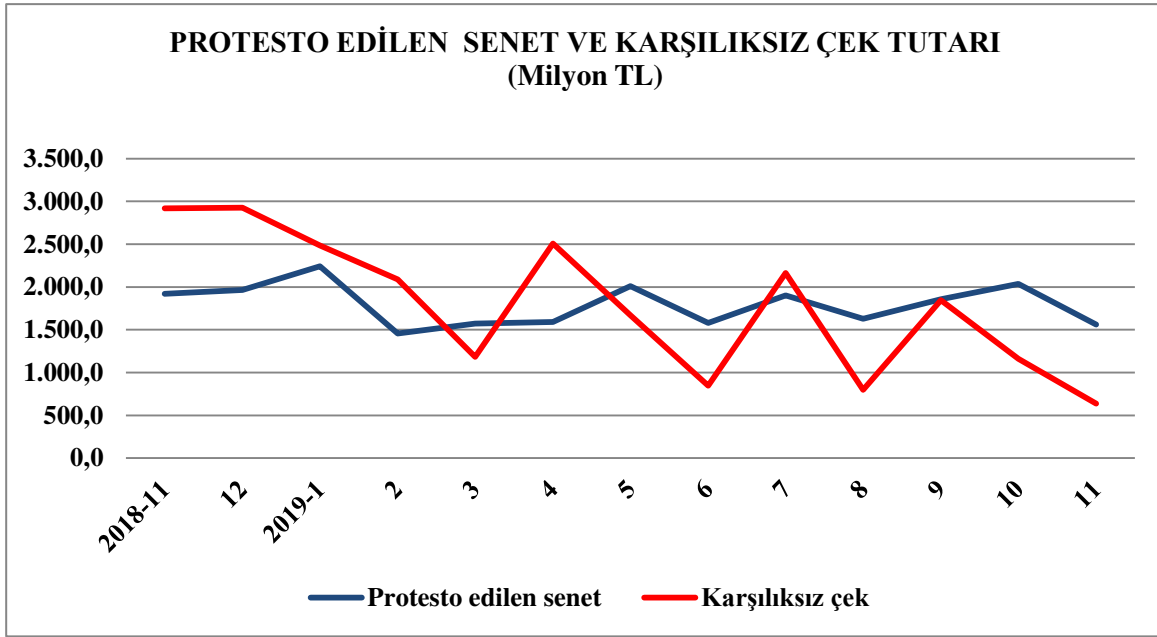
TABLO 2.49: PROTESTO EDİLEN SENETLER VE KARŞILIKSIZ ÇEKLER

YIL	Protesto Edilen Senet Sayısı (Bin Adet)	Protesto Edilen Senet Tutarı (Milyon TL)	Bankalararası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Adeti (Bin Adet)	Bankalararası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Tutarı (Milyon TL)	Bankalararası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Adet ve Tutarlarının Toplam İbraz Edilen Çek Adet ve Tutarlarına Olan Oranları (%)	
					Adet	Tutar
2004	589,9	1.652,3	1.537,0	7.179,4	5,63	5,05
2005	920,7	2.803,1	1.529,0	9.034,8	6,00	5,02
2006	1.177,9	4.054,9	1.317,9	9.740,2	5,20	4,77
2007	1.470,8	5.732,4	1.482,8	12.285,0	5,48	5,04
2008	1.574,0	6.760,2	1.434,4	13.317,0	5,60	5,02
2009	1.600,0	7.771,3	1.651,9	15.583,9	7,66	6,83
2010	1.216,2	5.768,8	778,8	8.476,3	3,94	3,46
2011	919,0	4.902,3	515,9	8.550,7	2,71	2,91
2012	1.074,7	6.949,2	800,1	16.217,4	4,05	4,63
2013	1.091,9	7.494,2	611,3	14.119,4	3,36	3,70
2014	1.004,0	8.221,0	533,6	14.975,0	2,91	3,41
2015	999,7	10.080,7	601,3	18.957,1	3,35	3,91
2016	1.017,0	12.288,1	592,5	20.214,3	3,60	4,04
2017	939,8	12.686,3	325,1	12.271,9	2,15	2,30
2018	938,2	18.737,1	446,7	21.542,7	2,78	3,35
2018-11	938,2	18.737,1	446,7	21.542,7	2,74	3,26
2019-12	855,0	19.440,4	364,3	17.383,8	2,95	3,46
Değişim (%)	-8,9	3,8	-18,4	-19,3		

Kaynak: TCMB

Bu dönemde karşılıksız çek sayısında da yüzde 18,4, karşılıksız çek tutarındaki ise yüzde 19,3 oranında gerileme yaşanmıştır. Böylece karşılıksız çek tutarı 17,3 milyar TL'ye gerilemiştir. Sorunlu senet ve çek tutarı ise yılın 11 aylık döneminde 36,8 milyar TL olmuştur. Bu gerilemenin, ekonominin iyi durumda olmasından daha çok çek ve senet kullanımının azalması ile ilgili olduğu söylenebilir.

Devam eden grafikte ise 2019 yılında aylar itibariyle toplamda ödenmeyen çek ve senet tutarları verilmiştir. Buradan her iki ödeme aracında da sorunlu çıkan tutarların yıl içinde oldukça dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

Bu veriler 2019 yılında çek ve senetlerden daha çok kredilerin geri ödenmesindeki sorunların daha belirgin hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bu fotoğrafın 2020 yılında da benzer bir görüntü vermesi söz konusu olabilecektir.

Önceki iki bölümde yapılan analizler çerçevesinde, 2019 yılında hem dünya hem de Türkiye ekonomisinin oldukça zorlu koşullarla karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Bu zorlu koşullar küresel boyutta büyük ölçüde; ticaret savaşları ve gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı borç sorunları sonucu yavaşlayan küresel büyüme ve ticaret hacminden kaynaklanmıştır.

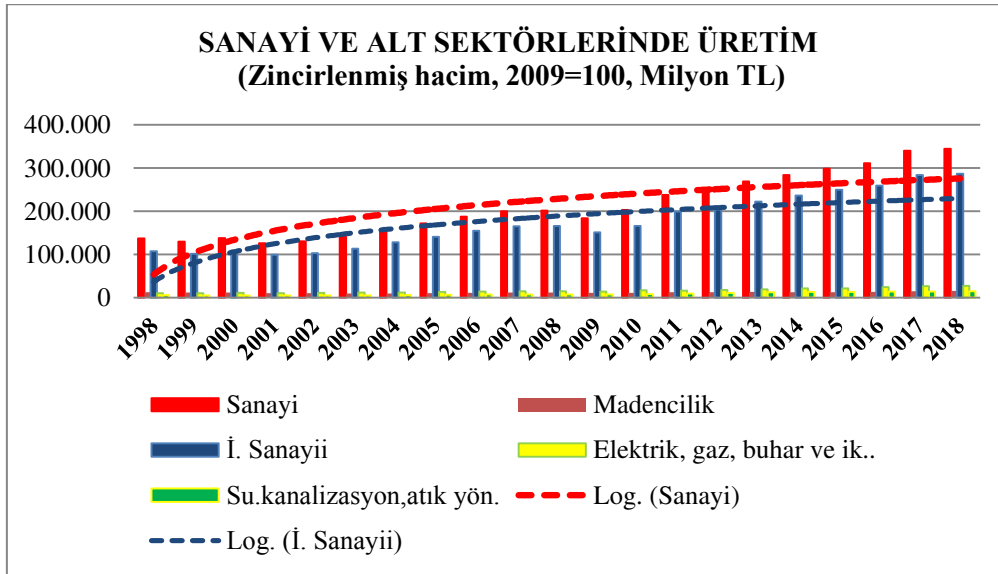
Türkiye ekonomisi boyutunda ise 2018 yılında yaşanan türbülansın artçı şokları, yüksek iç politik konjonktür ve Ortadoğu'nun bitmek bilmeyen savaşları ve kaotik ortamının etkili olduğu söylenebilir. Bu ve diğer faktörlerin sanayi sektörüne 2019 yılındaki yansımaları izleyen bölümde ortaya konulacaktır.

3.1 ÜRETİMDE GELİŞMELER

Bu bölümde sanayi üretimi ve kapasite kullanımında 2019 yılında yaşanan gelişmeler temel göstergeler itibariyle değerlendirilecektir.

3.1.1. ÜRETİM VE BÜYÜME

Sanayi sektörünün 2019 yılı büyüme performansını daha sağlıklı değerlendirebilmek amacıyla önceki yıllardaki gelişimini ortaya koymak faydalı olacaktır. Aşağıdaki grafikten görülebileceği üzere 2001 krizi sonrasında sanayi ve alt sektörleri oldukça yüksek büyüme performansı göstermiş, bu performans 2009 yılında sekteye uğramıştır. İzleyen yıllarda sektörün büyüme performansı yeniden ivme kazanmış, 2018 yılında ise yavaşlamıştır. Grafikteki eğilim çizgileri de gerek imalat sanayi, gerekse toplamda sanayi sektöründe son yıllarda büyümenin yavaşladığını teyit etmektedir. Dolayısıyla sanayi sektörü 2019 yılına böylesi bir zemin üzerinde girmiştir.

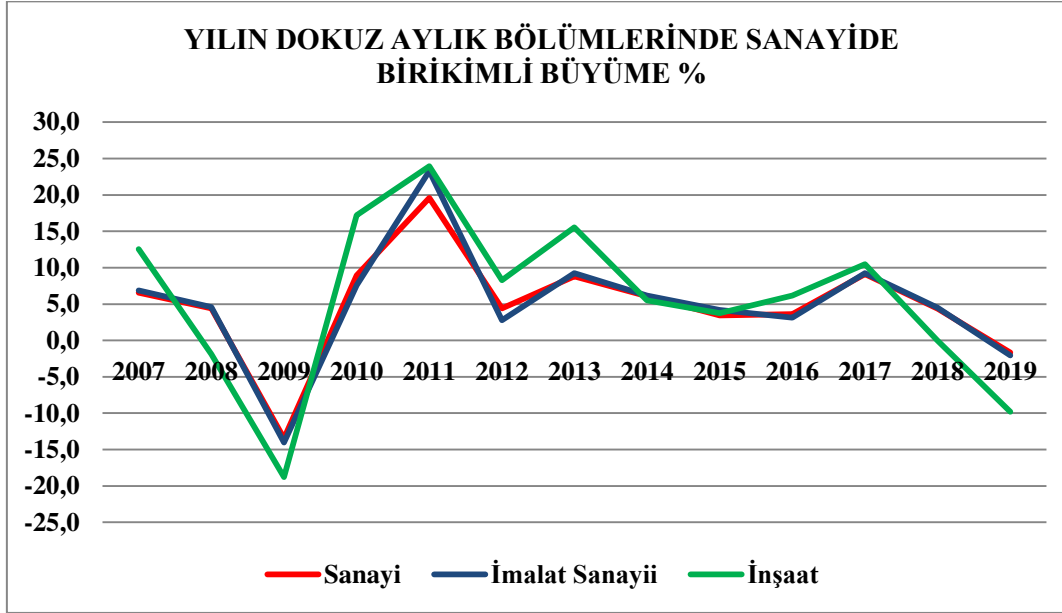
2019 yılında sanayi sektörünün üretim boyutundan gösterdiği performansı değerlendirmeye imkan verecek göstergeler Tablo 3.1'de yer almaktadır. Buradan görülebileceği gibi, gerek sanayi sektörü toplamında gerekse imalat sanayinde yılın ilk yarısında küçülme söz konusu olmuştur. Yılın üçüncü çeyreğinde ise bir toparlanma yaşanmış; sanayi sektörü toplamda yüzde 1,6, imalat sanayi ise yüzde 1,4 oranında büyümüştür. Buna rağmen birikimli olarak yılın dokuz aylık bölümünde sanayi sektörü toplamda yüzde 1,7, imalat sanayi ise yüzde iki oranında küçülmüştür. Dolayısıyla, 2009 yılından sonra 2019 yılı da sanayi için kayıp yıl olacak gibi görünmektedir.

TABLO 3.1: 2018 YILINDA SANAYİ ÜRETİMİNİN GELİŞİMİ

TANIMLAMA/ BİRİM		SEKTÖR	2018				2019		
			I	II	III	IV	I	II	III
ÜRETİM	Cari (Milyon TL)	Toplam	175.799	194.82	220.27	239.68	217.06	240.04	236.71
		İmalat	150.252	167.49	188.46	203.15	184.85	205.91	201.09
	Reel(Milyon TL)	Toplam	84.105	87.111	84.042	88.825	80.787	84.818	85.394
		İmalat	69.974	73.343	69.802	73.610	67.010	70.955	70.808
BÜYÜME	Geçen yılın aynı çeyreğine göre (%)	Toplam	7,7	4,5	1,1	-6,7	-3,9	-2,6	1,6
		İmalat	8,1	4,4	1,2	-7,7	-4,2	-3,3	1,4
	Mevsim Takvim etkisinden arındırılmış (%)	Toplam	-1,0	-0,6	-1,7	-4,1	2,9	0,3	2,1
		İmalat	-1,3	-0,3	-1,9	-4,9	3,5	0,1	2,3
	Birikimli (%)	Toplam	7,7	6,1	4,4	1,3	-3,9	-3,3	-1,7
		İmalat	8,1	6,2	4,5	1,1	-4,2	-3,7	-2,0
		Dönem	3 aylık	6 aylık	9 aylık	Yıllık	3 aylık	6 aylık	9 aylık

Kaynak: TÜİK

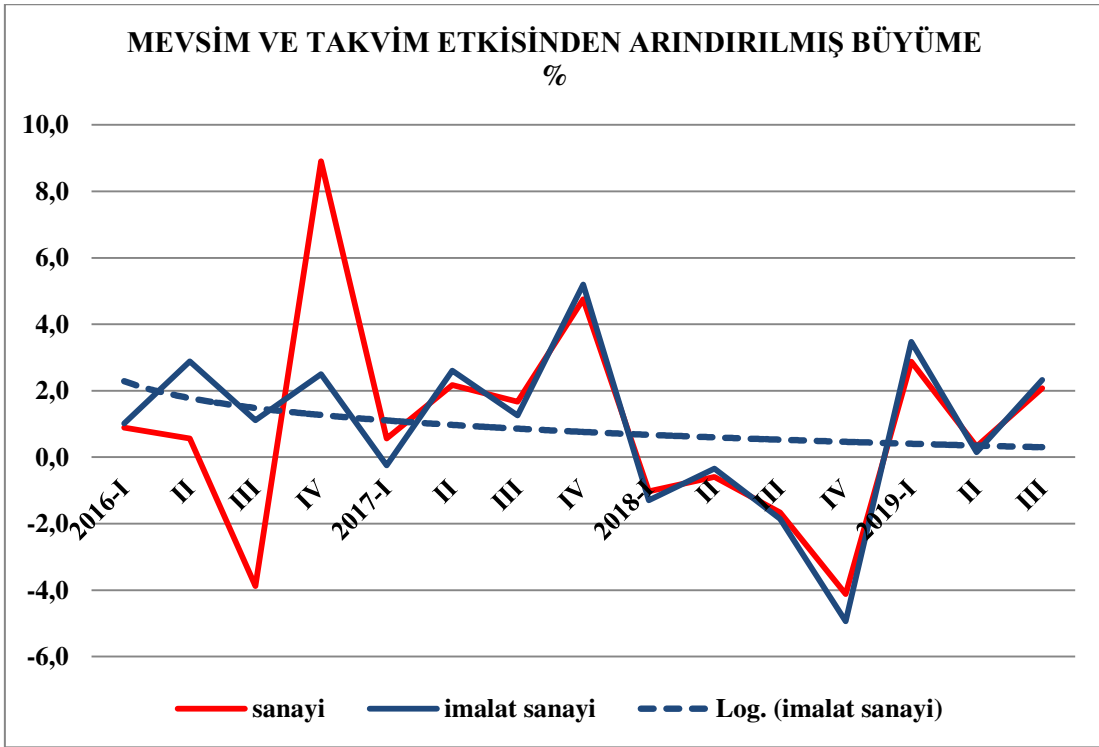
Sanayi sektörünün 2019 yılı ilk dokuz aylık bölümündeki birikimli performansını daha iyi değerlendirebilmek için aşağıdaki grafikte 2007-2019 dönemindeki tüm yıllarda aynı dönemin büyüme hızlarına yer verilmiştir. Buradan görülebileceği, sektörde 2018 yılında başlayan performans kaybı 2019 yılında da devam etmiş, böylece 2009 yılından sonraki en kötü ikinci büyüme performansı ile karşılaşmıştır.

Grafikten Türkiye ekonomisinde uzun süredir lokomotif işlevi yüklenen inşaat sektöründe son iki yıldaki performans kaybının sanayiden çok daha fazla olduğu görülmektedir. Geline noktada, bu tercihte bir eksen kaymasının sağlanması, lokomotif görevinin yeniden sanayiye verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Zira, Türkiye inşaat sektörünün potansiyelini son 10 yılda büyük ölçüde harekete geçirmiş, hatta aşırı dozda kullanmıştır.

Grafikte dikkati çeken bir nokta da; ekonominin ortalama büyüme hızlarını gerçekleştirdiği dönemlerde inşaat sektörünün sanayiden daha hızlı büyümesi, ancak ekonomi yavaşladığında veya küçüldüğünde de sanayiden daha hızlı gerilemesidir. Bu durum inşaatın sadece ve/veya daha çok iç talebe yönelik bir sektör iken, sanayinin hem iç hem de dış talepten beslenebilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla bu durum da Türkiye'nin neden sanayileşmeye daha fazla önem vermesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sanayi sektörünün 2019 yılındaki performansını değerlendirmekte kullanılacak bir gösterge de mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış büyüme verileridir. Bu veriler birbirini izleyen çeyrekler arasında büyüme performansını karşılaştırmaya imkan verdiği için sektörün konjonktürel koşulları hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Bu grafik incelendiğinde oldukça istikrarsız bir büyüme performansı olan sektörün, 2017 yılı dördüncü çeyreğinden sonra çok belirgin ve uzun süreli gerileme sürecine girdiği görülmektedir. Bu süreç 2019 yılının ilk çeyreğinde tersine dönmüş olsa da henüz görece bir istikrar yakalanamamıştır. 2019 yılının dördüncü çeyreğinde ise iyileşmenin devam etmesi söz konusu olacaktır. Ancak bunun kalıcı bir durum olup olmayacağı zamanla ve de iç ve dış ekonomik koşulların gelişimine göre netleşecektir.

3.1.2. KAPASİTE KULLANIM ORANLARI

Tablo 3.2.'den görülebileceği gibi, 2019 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranında 2018 yılına göre yüzde 1,3 oranında gerileme yaşanmış ve 2018 yılında yüzde 77,1 olan bu oran, 2019 yılında yüzde 75,8'e gerilemiştir. Ana gruplar itibariyle bakıldığında ise kapasite kullanım oranının; yatırım mallarında yüzde 4,2, ara mallarında yüzde 3,4 gerilerken, tüketim mallarında, nüfus artış hızına yakın yani yüzde 1,5 oranında artış olduğu görülmektedir. Türkiye'de yatırımların beş çeyrekte gerilediği hatırlanınca, yatırım malları sanayiinde kapasite kullanım oranının yüksek oranda gerilemesinin nedeni de belirginleşmektedir.

TABLO 3.2 : İMALAT SANAYİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANLARI

	2018	2019	%
İmalat Sanayi	77,1	75,8	-1,3
Dayanıklı Tüketim Malları	71,2	72,7	1,5
Dayanısız Tüketim Malları	73,8	74,5	0,7
Tüketim Malları	73,4	74,2	0,8
Gıda ve içecekler	72,3	72,1	-0,2
Ara Malları	78,6	75,2	-3,4
Yatırım Malları	79,5	75,3	-4,2
Gıda Ürünlerinin İmalatı	73,0	72,4	-0,6
İçeceklerin İmalatı	67,7	70,6	2,9
Tütün Ürünleri İmalatı	74,4	73,6	-0,8
Tekstil Ürünlerinin İmalatı	79,7	78,5	-1,2
Giyim Eşyalarının İmalatı	80,1	83,6	3,5
Deri ile İlgili Ürünlerin İmalatı	59,1	61,3	2,2
Ağaç, Ağaç Ür. ve Mantar Ür. (Mobilya hariç) İmalatı	84,3	73,9	-10,4
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	84,5	82,1	-2,4
Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması	74,3	68,5	-5,8
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	78,2	-	-
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	77,4	76,4	-1,0
Temel Eczacılık Ür. ve Eczacılığa İlişkin Malzemelerin	70,8	70,9	0,1
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	75,3	72,7	-2,6
Diğer Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı	76,4	67,8	-8,6
Ana Metal Sanayii	80,2	76,7	-3,5
Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (Makine ve Teçhizat	72,1	70,4	-1,6
Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı	75,4	76,1	0,7
Elektrikli Teçhizat İmalatı	75,5	73,7	-1,8
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman	75,2	68,0	-7,2
Motorlu Kara Taşıtı, Treyler ve Yarı Treyler İmalatı	84,5	80,0	-4,5
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	76,6	78,4	1,8
Mobilya İmalatı	73,6	75,4	1,8
Diğer İmalatlar	63,7	68,3	4,6
Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı	72,7	74,2	1,5

Kaynak: TCMB

Kapasite kullanımının alt sektörler bazındaki gelişimi incelendiğinde ise, daha çok tüketim malları grubunda olmak üzere sınırlı sayıdaki alt sektörde artış, diğerlerinde ise azalış görülmektedir. Bu tablo ekonominin sadece tüketimle değil, yatırım ile de büyümesi gereğini ortaya koymaktadır.

3.1.3. SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

Sanayi üretim endeksinde 2019 yılı Ocak-Kasım döneminde yaşanan gelişmeler Tablo 3.3.'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, sanayi sektörü toplamında üretim endeksi 2019 yılı Ocak-Kasım döneminde, önceki yılın aynı dönemine göre, yüzde 1,5, imalat sanayinde yüzde 1,7 oranında gerilemiştir.

Aynı dönemde üretim endeksi madencilik ve taş ocakçılığında binde 5 artarken, elektrik, gaz ve buhar üretiminde ise artış ya da azalış olmamıştır.

TABLO 3.3: SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

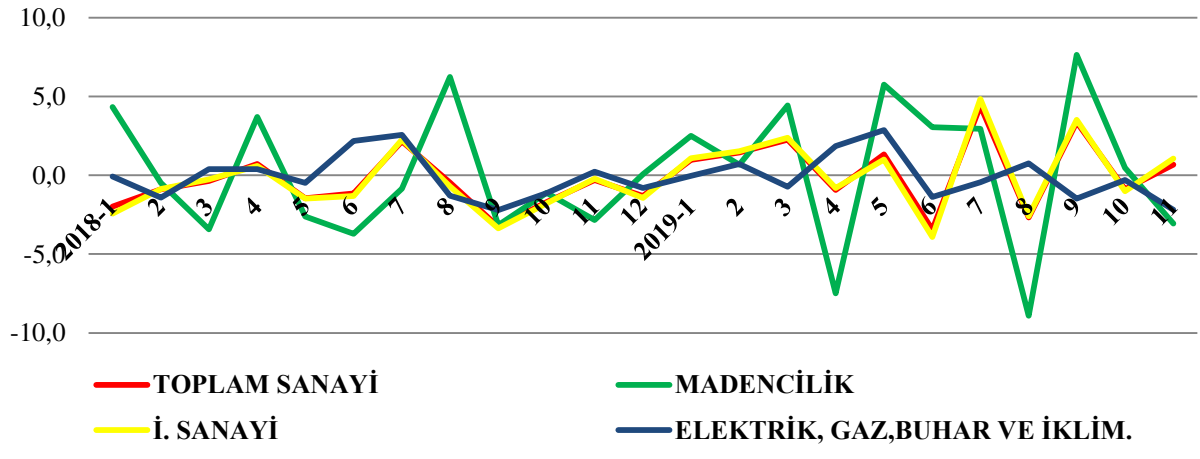
SEKTÖR	2015	2016	2017	2018	Ocak-Kasım		Değişim
					2018	2019	%
TOPLAM SANAYİ	100,0	103,4	112,8	114,0	113,7	112,0	-1,5
Aramalı İmalatı	100,0	101,9	111,5	111,2	111,8	106,6	-4,7
Dayanıklı Tüketim Malı İmalatı	100,0	101,5	109,6	108,1	107,4	104,1	-3,1
Dayaniksız Tüketim Malı İmalatı	100,0	103,7	110,8	115,3	114,8	117,0	1,9
Enerji	100,0	105,5	113,5	115,3	115,1	120,5	4,6
Sermaye Malı İmalatı	100,0	105,6	118,9	118,6	116,9	115,1	-1,5
Düşük teknoloji	100,0	103,0	110,2	112,6	112,3	112,5	0,2
Orta-düşük teknoloji	100,0	103,5	113,8	111,6	112,0	104,7	-6,5
Orta-ileri teknoloji	100,0	102,9	114,0	114,4	114,3	111,6	-2,4
İleri teknoloji	100,0	108,8	122,4	134,9	129,9	154,3	18,7
MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	100,0	99,4	110,6	113,8	113,8	114,4	0,5
İMALAT SANAYİ	100,0	103,4	112,7	113,9	113,6	111,6	-1,7
ELEKTRİK, GAZ, BUHAR VE İKLİMLENDİRME ÜR. ve DAĞITIMI	100,0	105,7	114,5	115,8	115,5	115,5	0,0

Kaynak: TÜİK

Alt grup bazında yılın 11 aylık bölümünde ise, üretimin; ara malı imalatında yüzde 4,7, sermaye (yatırım) mallarında yüzde 1,5, dayanıklı tüketim mallarında ise yüzde 3,1 oranında gerilediği görülmektedir. Sanayi üretim endeksinde artış kaydedilen sektörlerin daha çok zorunlu ihtiyaçları (gıda, giyim gibi) karşılayanlar olması da dikkati çekmektedir. Bu durum söz konusu bu malların gelir ve fiyat esnekliğinin düşük olmasıyla ilgilidir.

Sanayi üretimindeki gelişmeleri geçmiş yılın aynı dönemi yerine aynı yılın bir önceki dönemine göre (aylık) karşılaştırmaya imkan veren mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksi verilerine ilişkin grafik aşağıda verilmiştir. Grafik incelendiğinde, teknik arındırmalara rağmen, tüm alt gruplarda yüksek oranlı ve 2019 yılında daha da artan istikrarsızlık dikkati çekmektedir. Bir başka deyişle, 2019 yılında sanayiciler üretimdeki gerileme yanında istikrarsız taleple de mücadele etmek zorunda almıştır. Bu sorunun çözümü için hem iç talepte istikrarın yakalanması hem de ihracat pazarlarındaki konumumuzun güçlendirilmesi gerekmektedir.

MEVSİM VE TAKVİM ETKİSİNDEN ARINDIRILMIŞ SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİNDE DEĞİŞİM %

Kısaca ifade etmek gerekirse, 2019 yılı sanayide sadece üretim artışı değil, aynı zamanda istikrar açısından da kayıp bir yıl olmuştur. 2020 yılının ilk yarısı bu sorunların aşılması için ümitli olmayı gerektirecek konjonktürel baz altyapısına sahiptir. Ancak yılın ikinci yarısı için de aynı şeyi söylemek olası görünmemektedir.

3.2. İSTİHDAMDA GELİŞMELER

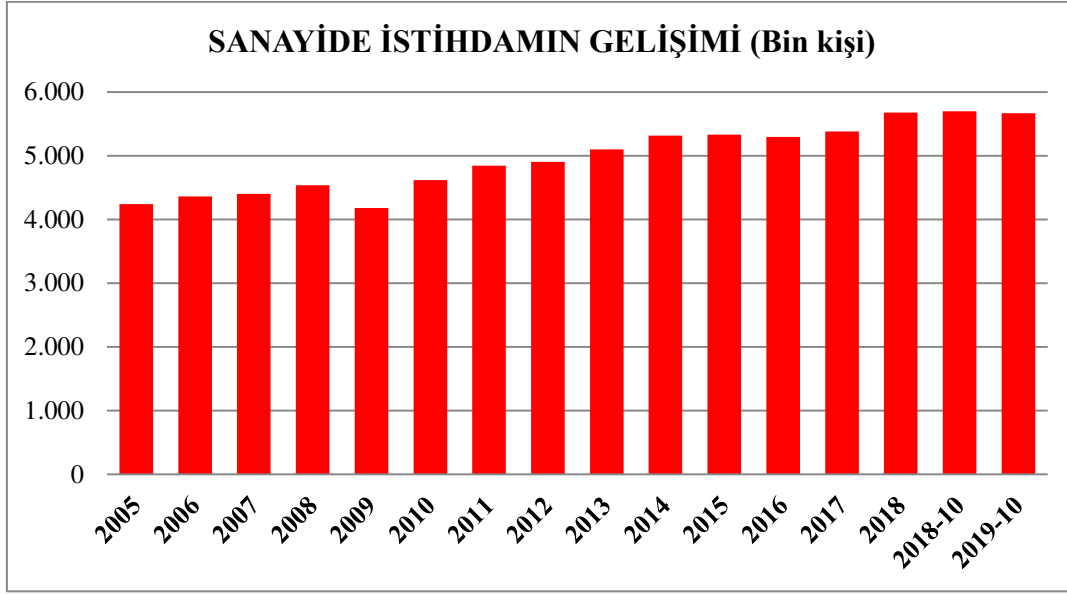
İstihdam verilerinin yer aldığı Tablo 3.4 incelendiğinde, 2019 yılının 10 aylık bölümünde sanayi sektöründeki istihdamın yıllık bazda düzenli olarak azaldığı görülmektedir. Bunun sonucunda da istihdamın yıllık ortalama olarak, 2018 yılına göre, yüzde 2,4 oranında gerilediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, 2019 yılı üretim yanında istihdam açısından da kayıp bir yıl olmuştur.

TABLO 3.4: SANAYİ SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM(Bin kişi)

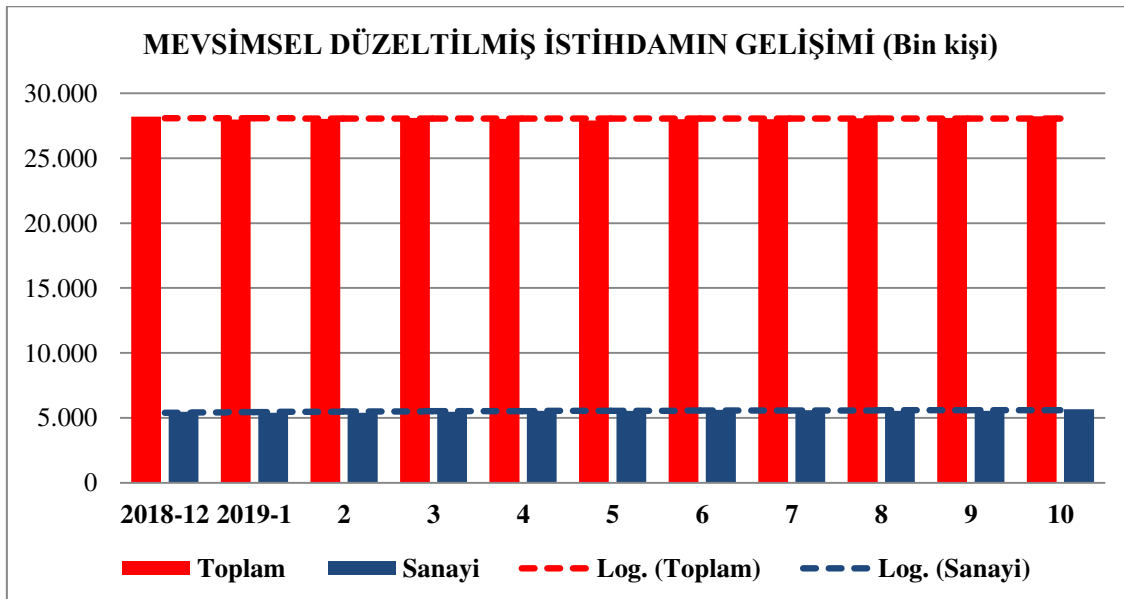
AY	Toplam İstihdam	Yıllık Değişim (%)	Sanayi	Yıllık Değişim (%)	Sanayinin Payı (%)	Mevsimsel Düzeltilmiş Sanayi İstihdamı	Önceki Aya Göre Değişim (%)
2018-12	27.655	-2,2	5.474	-0,7	19,8	5.474	-3,2
2019-1	27.157	-3,1	5.392	-3,1	19,9	5.392	-1,5
2	27.355	-2,9	5.388	-4,2	19,7	5.388	-0,1
3	27.795	-2,5	5.482	-2,4	19,7	5.482	1,7
4	28.199	-2,8	5.553	-1,7	19,7	5.553	1,3
5	28.269	-3,0	5.546	-2,2	19,6	5.546	-0,1
6	28.512	-2,7	5.616	-2,1	19,7	5.616	1,3
7	28.517	-2,6	5.600	-1,8	19,6	5.600	-0,3
8	28.529	-2,7	5.551	-3,1	19,5	5.551	-0,9
9	28.440	-2,1	5.546	-2,7	19,5	5.546	-0,1
10	28.343	-1,8	5.666	-0,5	20,0	5.666	2,2
ORT.	--	-2,6	--	-2,4	19,7	--	--

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan, aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi, 2013 yılında 5 milyon kişi sınırını aşan sanayi istihdamının, 2019 yılının sonuna gelinmesine rağmen henüz altı milyon sınırını aşamamıştır. Gerek teknolojideki gelişmeler, gerek öngörülen büyüme hızları dikkate alındığında da bu sınırı yakın zamanda aşması olasılığının da düşük olduğu söylenebilir. Tarımda istihdamın azaldığı, sanayide de artmadığı bir durumda Türkiye'nin sadece hizmetler sektörü üzerinden işsizliği azaltmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Bu nedenle sanayide yatırımların acilen canlandırılması gerekmektedir.

Mevsimsel etkilerden arındırılmış sanayi istihdamının gelişimi incelendiğinde ise sektördeki istihdamın Ekim ayında 5 milyon 666 bin kişiyle yılın en yüksek düzeyine ulaştığı görülmektedir. 2019 yılının son iki ayında, ekonomideki görece canlanma nedeniyle, sanayide istihdam düzeyinin artması ihtimali bulunmaktadır.

Sanayi sektöründeki istihdama ilişkin veriler ve yapılan değerlendirmeler mevcut yatırımlarla sanayide istihdamın sınırına büyük ölçüde ulaşılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sektörde daha fazla istihdam, ancak daha fazla yatırım ile mümkün olabilecektir.

3.3 VERİMLİLİKTE GELİŞMELER

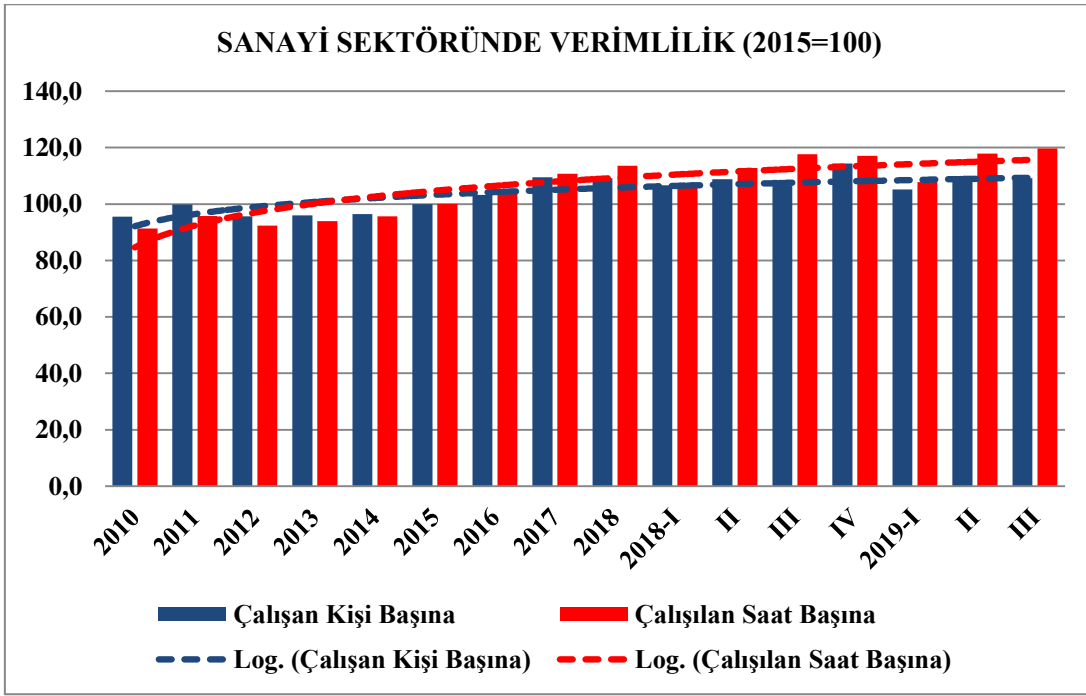
İmalat sanayinde emek verimliliğine ilişkin veriler Tablo 3.5'de yer almaktadır. Buradan, 2010-2018 döneminde imalat sanayinde emek verimliliğinin yaklaşık yüzde 10 düzeylerinde arttığı görülmektedir. Bunun olumlu ancak yetersiz bir gelişme olduğu söylenebilir.

TABLO 3.5: İMALAT SANAYİNDE VERİMLİLİK ENDEKSİ

YIL	Endeks (2010=100)		Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim	
	Çalışan Kişi Başına	Çalışılan Saat Başına	Çalışan Kişi Başına	Çalışılan Saat Başına
2010	95,5	91,3	4,3	4,2
2011	99,9	95,8	4,6	4,9
2012	95,6	92,4	-4,2	-3,6
2013	95,9	93,9	0,3	1,7
2014	96,5	95,6	0,5	1,8
2015	100,0	100,0	3,6	4,6
2016	103,3	104,6	3,3	4,5
2017	109,5	110,8	6,0	5,9
2018	109,1	113,6	-0,5	2,5
2018-I	106,7	106,9	3,7	5,2
2018-II	108,8	112,8	1,2	3,2
2018-III	106,6	117,6	-0,8	3,5
2018-IV	114,4	117,1	-5,3	-1,6
2019-I	105,2	107,8	-1,4	0,8
2019-II	108,6	117,8	-0,1	4,5
2019-III	109,1	119,7	2,4	1,7

Kaynak: TÜİK

2019 yılındaki gelişmelere bakıldığında ise yılın ilk iki çeyreğinde çalışan kişi başına verimlilik endeksinin 2018 yılının aynı çeyreklerine göre azaldığı, çalışılan saat başına ise artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Ekonominin kısmen canlanma eğilimi gösterdiği üçüncü çeyrekte ise çalışan kişi başına verimlilik yüzde 2,4, saat başına verimlilik ise yüzde 1,7 oranında artmıştır.

Emek verimliliğine ilişkin 2010 yılı sonrası veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, imalat sanayinde yeni yatırım ihtiyacının sadece üretim artışı değil aynı zamanda verimlilik artışı için de gerekli olduğu söylenebilir. Bunun için de sadece yatırım teşviklerinin değil aynı zamanda makro ekonomik iklimin de iyileştirilmesi gerekmektedir.

3.4. ÜCRETLERDE GELİŞMELER

Ücretler, sanayiciler için bir taraftan maliyet unsuru diğer taraftan da talep kaynağıdır. Bu nedenle ücretlerin hem maliyetlerde çok önemli artışlar yaratmayacak, hem de talepte gerilemeye neden olmayacak şekilde ince bir ayar ile artırılması gerekmektedir. Kuşkusuz bu ayar konjonktürün gerekliliklerine göre de yapılmak durumundadır. Ancak, bu konuda kullanılacak bilimsel ölçüt; reel ücret ve verimlilik artışlarının uyumlu olması şeklinde ifade edilebilir.

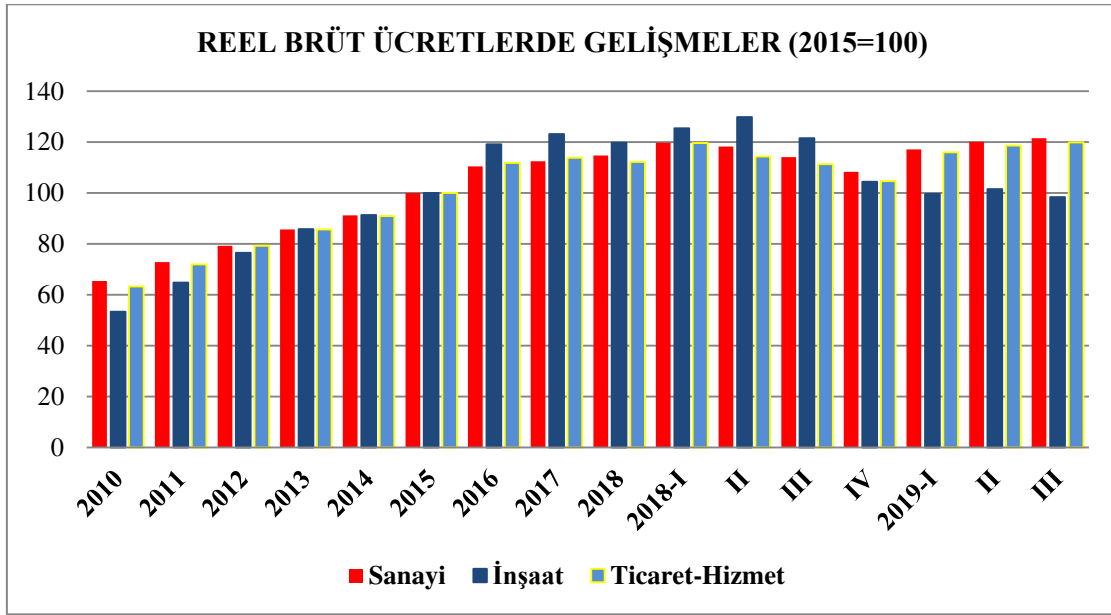
TABLO 3.6: REEL BRÜT ÜCRET - MAŞ ENDEKSLERİ

YIL	Endeks			Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim		
	Sanayi	İnşaat	Ticaret-Hizmet	Sanayi	İnşaat	Ticaret-Hizmet
2010	65,4	53,3	63,3	6,2	14,6	7,3
2011	72,8	64,8	71,9	11,2	21,7	13,5
2012	79,3	76,5	79,3	8,9	18,1	10,3
2013	85,7	85,8	85,7	8,1	12,1	8,1
2014	91,2	91,3	90,9	6,3	6,4	6,1
2015	100,0	100,0	100,0	9,7	9,5	10,0
2016	110,4	119,1	111,8	10,4	19,1	11,8
2017	112,5	123,1	113,9	1,9	3,4	1,9
2018	114,8	119,7	112,2	2,0	-2,7	-1,5
2018-I	119,8	125,4	119,6	10,4	13,1	8,6
2018-II	118,2	129,9	114,4	5,5	5,3	0,5
2018-III	114,0	121,5	111,4	-1,2	-6,3	-4,6
2018-IV	108,3	104,4	104,6	-5,0	-18,5	-8,8
2019-I	117,1	99,7	116,0	-2,3	-20,5	-3,0
2019-II	120,2	101,5	118,6	1,7	-21,9	3,6
2019-III	121,5	98,4	119,8	6,6	-19,1	7,6

Kaynak: TÜİK

Türkiye'de reel ücretlerin 2010 sonrası dönemdeki gelişimi Tablo 3.6'da verilmiştir. Buradan 2010-2018 arası dönemde sanayi sektöründe reel brüt ücretlerde, hızı değişmekle birlikte, düzenli bir artış gerçekleştiği görülmektedir.

Reel brüt ücretlerde 2019 yılında yaşanan gelişmeler incelendiğinde, sanayi sektöründe ilk çeyrekte yüzde 2,3 düzeyinde gerileme olması dikkati çekmektedir. İkinci çeyrekte bu eğilim tersine dönmüş ve yüzde 1,7 düzeyinde artış gerçekleşmiştir. Üçüncü çeyrekte artış eğilimi daha da belirginleşmiş ve yüzde 6,6 düzeyinde reel ücret artışı olmuştur. Üçüncü çeyrekte ekonomide görülen toparlanmada bu ücret artışlarının da katkısı olduğu söylenebilir.

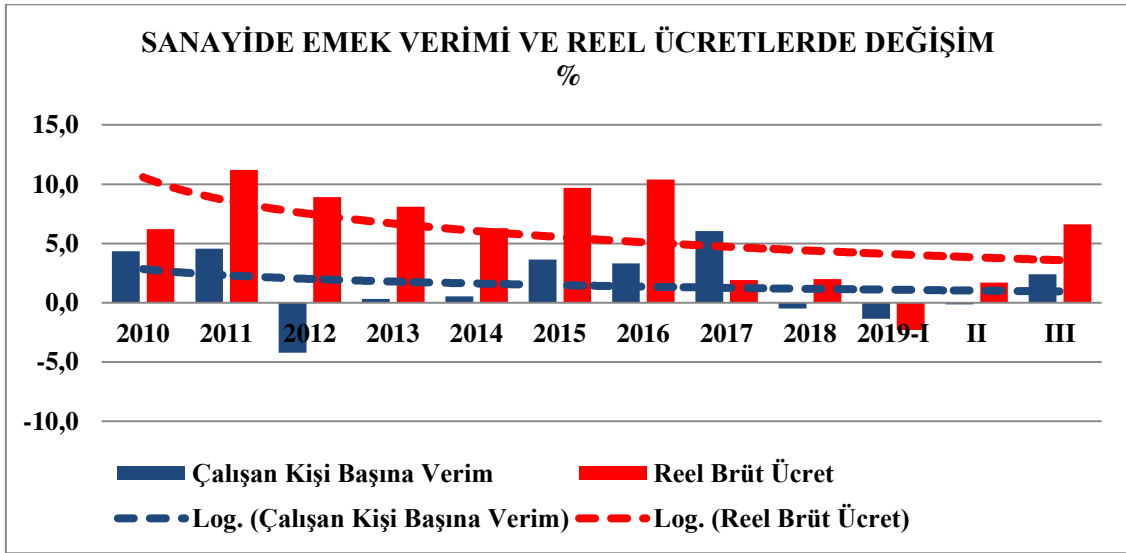
Türkiye'nin daha hızlı gelişebilmesi için daha yüksek ücret ödemeye imkan verecek üretim deseni gerekmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye yüksek katma değerli teknolojik ürünler üretiminde mesafe aldıkça çalışanlara daha iyi ücret koşulları sunabilecektir. Bu gerçekleştirilmeden verimlilik artışının üzerinde yapılacak ücret artışları enflasyon olarak geri dönecektir.

Dolayısıyla, hem küresel rekabet koşullarında başarılı olabilmesi hem de insanlarına daha iyi refah düzeyi sunabilmesi için Türkiye'nin üretim deseninde sıçrama yaratması, bunun için de eğitimde, üniversitelerde, kamu bürokrasisinde yeniden yapılanması gerekmektedir.

3.5. VERİMLİLİK VE REEL ÜCRET KARŞILAŞTIRMALARI

2010 sonrası dönemde ve 2019 yılında reel brüt ücretler ve emek verimliliğindeki gelişmeler aşağıdaki grafikte sunulmuştur. Buradan 2010-2018 döneminde reel ücret artışlarının, 2017 yılı hariç, verimlilik artışının üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. İç talep artışını besleyen, ancak dış pazarlarda rekabet gücünü olumsuz etkileyen bu gelişmenin gerisinde daha çok bu dönemdeki yüksek politik konjonktür bulunmaktadır. Ancak, mevcut üretim deseni ile bu gelişmenin sürdürülebilir olması çok güçtür.

2019 yılındaki gelişmeler incelendiğinde ise, yılın ilk çeyreğinde hem verimlilikte hem de reel ücretlerde gerileme olduğu görülmektedir. Ancak, reel ücretlerdeki gerilemenin daha yüksek olması, reel birim işgücü maliyetlerinin azalması anlamına gelmektedir. Ancak yılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde bunun tersi bir süreç başlamış ve reel ücret artışları verimlilik artışının üzerine çıkmış, yani sanayici açısından reel işgücü maliyetleri yeniden artmıştır.

Sanayi sektörü bölümünde yapılan incelemeler çerçevesinde 2019 yılının, en azından ilk üççeyreğinin, kayıp hanesine yazıldığını söylemek mümkündür. 2020 yılı için ise, yılın ilk yarısında devreye girecek olan baz etkisi dışında, henüz ümitli olmayı sağlayacak çok fazla gerekçe/ortam olduğunu ifade etmek oldukça güçtür.

IV. BÖLÜM

2020 YILINDA

DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

Çalışmanın bu bölümünde 2020 yılına yönelik beklentiler öncelikle dünya, sonra Türkiye boyutundan değerlendirilecek, ardından da farklı boyutlarda bazı öneriler ortaya konulacaktır.

4.1. 2020 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

Dünya ekonomisi, 2020 yılına ticaret savaşları ve politik belirsizlikler ile girmektedir. Ayrıca, uluslararası kuruluşların 2020'ye ilişkin oldukça farklı öngörüler açıklaması da ilave kafa karışıklığına yol açmaktadır. Dolayısıyla belirsizliğin, öngörü güçlüğü'nün geniş bir alana sirayet ettiği anlaşılmaktadır.

IMF 2019 yılında yüzde 2,9 büyümesi beklenen dünya ekonomisinin 2020 yılında yüzde 3,3 oranında büyüyeceğini, 2019 yılında sadece yüzde 1,0 artması beklenen dünya ticaret hacminin, 2020 yılında yüzde 2,9 oranında genişleyeceğini öngörmektedir. OECD ise büyüme için yüzde 2,9, ticaret hacmindeki artış için yüzde 1,6 oranını öngörmektedir. Dolayısıyla, OECD daha karamsar öngörülere sahip bulunmaktadır.

IMF tarafından dünya ekonomisinde yaşanacak büyüme artışının daha çok gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanması beklenmektedir. Zira, gelişmiş ülkelerin 2019'da yüzde 1,7 olan büyümesinin 2020 yılında 1,6 olması, gelişmekte olan ülkelerde ise büyümenin yüzde 3,7'den yüzde 4,4'e yükselmesi öngörülmektedir.

Diğer taraftan 2019 yılında yüzde 11,3 oranında gerileyen petrol fiyatlarının 2020 yılında da yüzde 4,3 oranında gerilemesi beklenmektedir. Bunun gerçekleşmesi, Türkiye gibi enerjide dışa bağımlı ülkeler için hem cari denge hem de enflasyon açısından olumlu katkı yapacaktır. Ancak, Ortadoğu bölgesindeki sorunların, 2020 yılında petrol fiyatlarında ciddi dalgalanma yaratması olasılığı da göz ardı edilmemelidir.

Diğer taraftan, 2020 yılında enflasyonun gelişmiş ülkelerde binde 3 oranında artarak yüzde 1,7'ye, gelişmekte olan ülkelerde ise binde beş oranında gerileyerek yüzde 4,6'ya düşeceği öngörülmektedir. Bu veriler ile enflasyonun Türkiye'de bulunduğu düzeyler karşılaştırıldığında, ekonomi politikalarında öncelik sıralamasının ne olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zira mevcut enflasyon düzeyi ile Türkiye'nin rekabet gücü elde edebilmesi, küresel ekonominin spekülasyon olmayan kaynaklarından yeterince yararlanabilmesi oldukça zordur.

Dünya ekonomisinde spekülâtif sermaye hareketlerinin yönünün belirlenmesi konusunda önemli rolü olan faizlere ilişkin IMF'nin öngörülerini incelendiğinde, 2020 yılında dolar için Libor faizinde binde dördük gerileme (%1,9), euro için ise değişiklik olmaması (binde -4) beklenmektedir. Bu faizler, enflasyonun tek haneye indirilmesi ve risk algısının (CDS) gerilemesi durumunda Türkiye'nin tahvil piyasasına yabancıların yönelebileceğini ortaya koymaktadır.

TABLO 4.1: DÜNYA EKONOMİSİ İÇİN 2020 ÖNGÖRÜLERİ

GÖSTERGE	2018	2019	2020
Dünya	3,6	3,0	3,3
Gelişmiş ülkeler	2,3	1,7	1,6
ABD	2,9	2,4	2,0
Japonya	0,8	0,9	0,7
Avrupa bölgesi	1,9	1,2	1,3
Almanya	1,5	0,5	1,1
Fransa	1,7	1,2	1,3
İtalya	0,9	0,0	0,5
İngiltere	1,4	1,2	1,4
İspanya	2,6	2,2	1,6
Gelişmekte olan ülkeler	4,5	3,9	4,4
Çin	6,6	6,1	6,0
Rusya federasyonu	2,3	1,1	1,9
Arjantin	-2,5	-3,1	-1,3
Brezilya	1,3	2,5	2,2
Hindistan	6,8	4,8	5,8
Türkiye	2,8	0,2	3,0
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	84,9	86,6	90,5
Dünya Mal-Hizmet Ticaret Hacmi(%)	3,6	1,0	2,9
İthalat	-	-	-
Gelişmiş ülkeler	3,0	1,2	2,7
Gelişmekte olan ülkeler	5,1	0,7	4,3
İhracat	-	-	-
Gelişmiş ülkeler	3,1	0,9	2,5
Gelişmekte olan ülkeler	3,9	1,9	4,1
Petrol Dışı Mal fiyatlarının Değişimi(%)	1,6	0,9	1,7
Petrol fiyatlarında değişim (%)	29,4	-11,3	-4,3
Tüketici Enflasyonu-Gelişmiş Ülkeler	2,0	1,4	1,7
Tüketici Enflasyonu-Gelişmekte Olan	4,8	5,1	4,6
Libor (6 aylık-Dolar)	2,5	2,3	1,9
Libor (3 aylık-Euro)	-0,3	-0,4	-0,4

*Tahmindir

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası

Dünya ekonomisinde önemli etkiler yaratma potansiyeli taşıyan olası bir gelişme de euro/dolar paritesiyle ilgilidir. ABD başkanının bir taraftan faiz indirimi için FED üzerindeki baskılarının devam etmesi diğer taraftan düşük değerli dolar ile rekabet avantajı yakalamayı istemesi, 2020 yılında euronun dolar karşısında değer kazanmasına neden olabilecek gibi görünmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise Türkiye ekonomisine olumlu katkı yapacaktır.

Diğer taraftan, dünya ekonomisini 2020 yılında bekleyen önemli risklerden birinin borçların akıbeti olduğu söylenebilir. Zira, özellikle 1973 krizi sonrası gelişmiş ülkelerin arz fazlalarını eritmek için önce kendi, sonra da gelişmekte olan ülke vatandaşlarını borçlandırarak (özellikle 1980 sonrasında) talebi artırma çabalarıyla sonuç alma dönemi geride kalmış gibi görünmektedir. Dünya ekonomisi er ya da geç bu sorunla yüzleşmek zorunda kalacaktır. Bu yüzleşmenin ve/veya emarelerinin 2020 yılında ortaya çıkması sürpriz olmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin, bu bağlamda ortaya çıkabilecek sorunlara karşı hazırlıklı olması gerekmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, dünya ekonomisinin 2020 yılını 2019'a benzer koşullarda geçirmesinin beklendiği, bununla birlikte ABD başkanı Donald Trump'un nasıl bir tavır sergileyeceği ve ticaret savaşlarının ne yöne evrileceği konusundaki belirsizliklerin öngörü yapmayı zorlaştırdığı söylenebilir. Dolayısıyla, dünya ekonomisi açısından 2020 yılı, olumlu ve olumsuz yönde etkiler yaratabilecek beklenmedik/yeni gelişmelere açık görünmektedir.

Başta Türkiye olmak üzere gelişmekte olan ülkeleri 2020 yılında etkileyecek bir faktörün de FED'in uygulayacağı para, özellikle de faiz politikası olacağı unutulmamalıdır. Zira, FED'in 2019 yılında faiz artırımından faizleri düşürme politikasına geçmesi, dış kaynak bağımlısı gelişmekte olan ülkeleri rahatlatmıştır. Nitekim, Türkiye'de Merkez Bankası'nın 2019 yılının ikinci yarısında faiz oranlarını çok hızlı bir şekilde ve çok yüksek oranda düşürmesine rağmen, belirgin bir yan etkisinin ortaya çıkmamasında FED'in aldığı kararlar etkili olmuştur. Böylesi bir ortamda dünyadaki gelişmeleri etkileme gücü sınırlı ülkelerin ulusal ekonomilerini sağlam bir makro zemine kavuşturması ve dış kaynak ihtiyacını minimize etmesi uygun olacaktır.

4.2. 2020 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye ekonomisinde 2020 yılında yaşanabilecek olası gelişmelere ilişkin değerlendirme yapmadan önce bazı tespitler yapılması uygun olacaktır;

1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin gelişme yolunda önemli sayılabilecek bazı mesafeler kat ettiği; ulusal geliri büyüttüğü, dünya ile daha entegre hale geldiği, tüketim dolayısıyla refah standartlarını yükselttiği söylenebilir. Ancak, bu arada Türkiye ekonomisinde önemli yapısal sorunların var olmaya devam ettiği, kalıcı istikrarın sağlanamadığı, sık sayılabilecek aralıklarla kriz yaşandığı da görülmektedir. Dolayısıyla, bu sorunların aşılabilmesi için ekonomi politikası anlayışı ve vizyonunun değişmesi gerektiği, gelinen noktada sadece ekonomik boyutta değil, aralarındaki yoğun etkileşim nedeniyle toplumsal bütünü oluşturan tüm alanlarda (ekonomik, sosyal, politik, kültürel) yeniden yapılanmanın kaçınılmaz olduğu da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda öncelikli ve yaygın etkileri olan sorunlar;

Üretim ve tüketim tercihinin uyuşmazlığı: Türkiye ekonomisinin en önemli sorununun bu olduğu söylenebilir. Aslında çok konuşulan birçok ekonomik sorunun en derindeki temel kaynağı da budur. Gerek bireysel gerekse ülke düzeyinde bakıldığında kullanılan ve tüketilen malların, özellikle de bilgi çağı ürünlerinin önemli bir kısmının ithal olduğu görülecektir. Türkiye teknoloji yoğunluğu düşük mallar üretmekte, teknoloji yoğunluğu yüksek malları tüketmektedir. Bu yapının doğal sonucu cari açık ve dış borçların artmasıdır.

Borçlanma-kredi artışı: Reklamlar, diziler ve filmler yanında tribünlere oynamaya meraklı, üretmeyi değil, sahip olmayı ön plana çıkaran sosyolojik zeminden beslenen şişirilmiş tüketim beklentileri, insanları gelirinin çok ötesinde tüketmeye yöneltmektedir. Bu davranış yapısı toplumsal konumlanmayı bilgi, birikim ve erdemlere değil, tüketim standartlarına bağlamakta, zaman zaman da olsa her türlü kazancın normalleştirilmesine yol açabilmekte, ahlaki standartları zayıflatmaktadır.

Tasarruf oranında gerileme: Tüketim odaklı bir yaşam ve toplum yapısı geleceğin şekillendirilmesinin kilidi olan yatırımları ve bunu açacak anahtar olan tasarrufların artmasını engellemektedir. Bugün mevcut tasarruf düzeyiyle Türkiye'nin gidebileceği daha uzun bir yol ve daha iyi bir yer yoktur. Ayrıca, Türkiye'de tasarrufları artırmak için öncelikle faizleri değil, istihdam ve gelirleri artırmak gerekmektedir. Bunun için de reel sektöre yatırımlar yapılmalıdır. Ancak, uygulanan ekonomi politikaları ve makro ekonomik iklim itibarıyla reel yatırımlara yönelmek irrasyonel görünmektedir.

Cezalandırılan reel sektör: Türkiye'de yüksek faiz, düşük kur, yüksek enerji fiyatları ve finansal rantların düşük veya hiç vergilendirilmemesi şeklindeki politikalar reel sektörü adeta cezalandırmaktadır. Böylesi bir yapının devamı işsizlik sorununu daha da derinleştirecektir.

Artan dış kaynak bağımlılığı: Bir taraftan yapısal, diğer taraftan 2002 sonrası oluşan özgün konjonktürel koşullar Türkiye'nin dış kaynak bağımlılığını derinleştirmiştir. Bu durum ülkenin ve insanının beklentileri yerine dış kaynak girişinin devamını sağlayacak politikaları zorunlu ve öncelikli kılmıştır. Bir başka deyişle, ekonomi politikalarında bağımsızlık imkânı ve alanı daha da daralmıştır.

İnşaat sektöründeki gelişmeler: Türkiye 1980 sonrasında ağırlıkları ve dönemleri değişmekle birlikte enflasyon, arazi ve finansal rantların realize edilmesi yoluyla yeni zenginler yaratmıştır. Türkiye'nin böylesi tercihler sonucu bugün içine sürüklendiği sanayisizleşme ve inşaat sektörü (konut, AVM, yol inşaatları) öncelikli stratejinin sonuna gelinmiştir. Buna rağmen bu yönde daha fazla ısrar etmek, kamu kaynaklarını bunun için seferber etmek, bumerang etkisi yaratabilecektir.

Kayıt dışı ekonomi ve haksız rekabet: Türkiye adeta bir kayıt dışılık cennetidir. Hemen hemen tüm sektörlerde kayıt dışı işlem ve gelir söz konusudur. İşlem ve faaliyetleri kayıt altına alamamış bir Türkiye'nin, ekonomisini etkin olarak yönlendirmesi ve haksız rekabet ortamını engellemesi mümkün değildir. Ayrıca, bu düzeyde kayıt dışı ekonomi ile iş ve genel toplumsal ahlaki standartları yükseltmek olası görünmemektedir.

Teknoloji üretimi, inovasyon ve rekabet gücünde yetersizlik: Eğitim sisteminden başlayıp, ekonomi politikalarındaki hatalara kadar devam eden uzun bir zincirde geçmişten bugüne yapılmayanlar ve/veya yapılan hatalar sonucunda, Türkiye'nin dünya çapında bilinen bir teknolojik ürünü, markası olamamıştır. Eğitimde ezber dayalı, test yöntemiyle de olması mümkün görünmemektedir. Sorgulayan, eleştiren, değiştiren ve hayalleri olan bireylerin bunu yapabilmesi mümkündür.

Böylesi bir zemin üzerinde bulunan Türkiye ekonomisi için 2020 yılına ilişkin olarak bazı değerlendirmelere aşağıda yer verilmiştir.

Türkiye ekonomisinin 2019 yılı büyüme hızı; IMF tarafından binde 2, OECD tarafından ise binde 3 olarak öngörülmektedir. 2020-2022 yıllarını kapsayan Yeni Ekonomi Programındaki (YEP) öngörü ise binde 5 düzeyindedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin 2019 yılını az da olsa büyüterek kapatacağı anlaşılmaktadır.

2020 yılı için ise IMF yüzde 3, OECD’de yüzde 3, YEP ise yüzde 5 düzeyinde büyüme öngörmektedir. Potansiyel büyüme hızı (%4) ve 2019 yılından gelecek baz (%0,5) etkisiyle Türkiye’nin yüzde 3-5 bandında bir büyümeyi gerçekleştirmesi söz konusu olabilecektir. Büyüme hızının YEP’de öngörüldüğü gibi yüzde 5 gerçekleşmesi durumunda enflasyon (%8,5) ve cari açık hedefinin (9,6 milyar dolar) yakalanması ihtimali azalacaktır. 2020 yılı için IMF (%12,6) ve OECD’nin (%13,2) tüketici enflasyonu tahminleri YEP’in (%8,5) oldukça üzerindedir. Bununla birlikte, Türkiye’nin 2020 yılında yüzde 3 büyüyeceğini öngören bu iki uluslararası kuruluşun cari açığın GSYİH’ya oranını ise; IMF’nin binde 9, OECD’nin binde 7 olarak öngördüğü görülmektedir. YEP’de bu oran yüzde 1,2’dir ve aradaki fark büyümeye ilişkin öngörü farklılıklarını yansıtmaktadır.

**TABLO 4.2: YENİ EKONOMİK PROGRAMDA (2020-2022)
TEMEL EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER**

GÖSTERGELER	2018	2019	2020	2021
GSYİH (Milyar \$)	789	749	812	856
KBDG (\$)	9.693	9.093	9.738	10.144
Büyüme hızı (%)	2,8	0,5	5,0	5,0
İstihdam Düzeyi (Bin kişi)	28.738	28.275	29.327	30.493
İşsizlik Oranı (%)	11,0	12,9	11,8	10,6
TÜFE Enflasyonu (%)	20,3	12,0	8,5	6,0
Bütçe Dengesi (milyar TL)	-72,8	-125,0	-138,9	-157,6
Bütçe Dengesi/GSYİH(%)	-2,0	-2,9	-2,9	-2,9
İhracat (Fob, Milyar \$)	176,9	181,4	190,0	202,0
İthalat (Cif, Milyar \$)	231,2	207,8	231,5	247,0
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-54,3	-26,4	-41,5	-45,0
Cari Denge (Milyar \$)	-27,0	1,0	-9,6	-7,0
Cari Denge/GSYİH (%)	-3,4	0,1	-1,2	-0,8
Dolar/TL kuru	4,72	5,70	6,00	6,41

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Bilindiği gibi, 2019 yılının ilk iki çeyreğinde ekonomi küçülmüş, üçüncü çeyrekte ise sadece binde dokuz büyümüştür. Bu veriler, baz etkisiyle, 2020 yılında ilk üç çeyrekte büyümenin yüksek gerçekleşmesi olasılığını artırmaktadır. Ancak, hem iç hem de dış talepte yüksek büyümeye imkan verecek bir zemin oluşacağını şimdiden söylemek güçtür.

Zira, ticaret savaşları ve korumacılığın yoğunlaştığı, en büyük pazarımız olan Almanya’nın yavaşlamasının beklendiği bir ortamda, dış talebin yüksek oranda artmasını beklemek güçtür.

Yine, son bir yılda kur artışlarının enflasyonun gerisinde kalması, yüksek oranlı girdi maliyeti (asgari ücret, doğalgaz, elektrik, akaryakıt vb.) artışları ile karşılaşılması, dış pazarlarda rekabet gücünü de olumsuz yönde etkilemektedir. İç talebin artışını ise, kredi genişlemesi dışında, besleyebilecek yeterli imkan görülmemektedir. Kamunun, bozulan bütçe dengeleri nedeniyle, daha fazla genişletici maliye politikası uygulamasının güç olduğu ve Merkez Bankası'nın enflasyonla mücadele için sıkı para politikası uygulayacağını ilan ettiği bir durumda, iç taleple yüksek oranlı büyüme ihtimali de oldukça zor görünmektedir. Yüksek oranlı büyümenin sıcak para girişi ile sağlanacağı beklentisinin ise, bunun sakıncaları konusunda yeterince deneyim elde edildiği varsayıldığında, devre dışı bırakılması gerektiği açıktır.

Özetle, Türkiye ekonomisinin 2020 performansını tahmin etmek, çok sayıdaki bilinmez nedeniyle, oldukça güçtür. Ancak 2019 yılından daha iyi, bununla birlikte başta işsizlik olmak üzere toplumsal beklentileri yeterince karşılamaktan uzak bir 2020 yılının Türkiye'yi beklediği söylenebilir.

Diğer taraftan, 2020 yılında sürprizle karşılaşmamak için ekonomiye ilişkin bazı risklerin doğru algılanması ve iyi yönetilmesi gerekmektedir. Bu riskler ise;

√ Bütçe açıklarındaki artış ve devletin borçlanma hızındaki yükseklik, Türkiye'nin en önemli sigortasının (çıpasının) devre dışı kalmasına yol açabilecek niteliktedir.

√ Kasım 2019 sonu itibarıyla vadesine bir yıl ve daha az kalan dış borç miktarı 164 milyar dolardır. Bu borcun 6,4 milyar doları Merkez Bankası'na, 3,7 milyar doları Hazine'ye, yaklaşık 84 milyar doları bankalara (kamu + özel), 67 milyar doları ise bankacılık dışı özel kesine aittir. Bu borçların ne kadarının vadesinin uzatılacağı (çevrileceği), ne kadarının ödeneceği ile birlikte halkın döviz alım-satım konusundaki tercihleri, kurların yönünü belirleyecektir. Bu nedenle 2020 yılında kurlarda önemli dalgalanmalar yaşanma riski bulunmaktadır.

TABLO 4.3: 2019 KASIM AYI İTİBARIYLA VADESİNE BİR YILDAN AZ KALAN KISA VADELİ DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ (Milyon Dolar)

BORÇLU	TUTAR (2019 Kasım)
KAMU	29.540
GENEL YÖNETİM (Hazine)	3.705
Merkezi Yönetim	3.330
Mahalli İdareler	375
Fonlar	0
FİNANSAL KURULUŞLAR	25.738
Bankalar	25.738
Bankacılık Dışı	0
FİNANSAL OLM. KURULUŞLAR	97
KİT'ler	97
Diğer	0
TCMB	6.402
ÖZEL	128.302
FİNANSAL KURULUŞLAR	61.139
Bankalar	54.976
Bankacılık Dışı	6.163
FİNANSAL OLMAYAN	67.163
TOPLAM	164.244

Kaynak: TCMB

√ Bu arada dünya geneline Türkiye’de faiz oranlarının yüksek olması nedeniyle sıcak para girişi, buna bağlı olarak kurların gerilemesi (TL’nin değerlenmesi) olasılığı da bulunmaktadır. Bu durumda ise dış ticaret açığı ile cari açığın yeniden artmaya başlaması, ihracat yerine iç tüketimle büyümenin yeniden devreye girmesi söz konusu olabilecektir. Bunun anlamı ise başa dönülmesi, ekonomide yaşanan olumsuz gelişmelerden ders çıkarılamaması olacaktır.

√ Türkiye’nin 2018 ve 2019 yılında yaşadığı sorunların önemli bir kaynağı da; büyüme perspektifinde inşaat sektörüne yüklenen aşırı rol/anlamdır. Ekonomi yönetiminin bazı açıklamalarından bunun sürdürülmesinin istendiğine ilişkin sinyaller alınmaktadır. Bu tercih, gelinen nokta itibariyle yani bir milyonun üzerinde sıfır konut stoku olduğu dikkate alındığında, doğru görünmemektedir. Dolayısıyla inşaat güdümlü büyümenin sürdürülme çabası ekonomi için önemli bir risk kaynağı olabilecektir.

√ Türkiye uzun yıllardır, söylem düzeyinde olmasa da, eylem/politika düzeyinde tarım ve sanayi sektörünü ihmal etmiştir. Bunun sonucunda çiftçilerin tarımdan kaçtığı, sanayisizleşmenin belirginleştiği bir dönem yaşanmıştır. 2020 yılı bunun tersine çevrildiği bir yıl olmak durumundadır. Ancak, böylesi bir tercihin öncelenmesine yönelik güçlü sinyallerin ve eylem planlarının henüz varlığından söz etmek güçtür. Bu durum sadece 2020 değil bir bütün olarak ülke geleceği açısından risk olarak karşımızda durmaktadır.

√ Diğer taraftan, Türkiye her an jeopolitik risklerin aktive olabileceği bir bölgede bulunmaktadır. Bu risklerin başında Suriye ve Libya'nın geleceğine ilişkin gelişmeler bulunmaktadır. Türkiye'nin, daha önce başardığı gibi yeniden komşular ile sıfır sorun yaklaşımına dönmesi gerekmektedir. Ayrıca, AB ile ilişkilerin yeniden iyileştirilmesine yönelik çabalar önem kazanmaktadır. Bu konularda olumlu gelişme sağlanamaması, Türkiye için ilave riskler yaratabilecek, ekonomide olumsuz gelişmelere neden olabilecektir.

√ Türkiye için geleceğe etki eden en önemli risk eğitim sisteminin yarınların ihtiyaçlarına uygun yapılandırılmamasıdır. Pratikte eğitim-üretim uyumsuzluğu olarak karşımıza çıkan sorunların aşılması ve yarının güçlü ekonomiye sahip bir ülkesi olmak için eğitimden kaynaklanan risklerin bertaraf edilmesi gerekmektedir.

√ Bunların yanında nitelikli demokrasi ve etkin/adil işleyen hukuk sistemine ulaşma konusundaki riskler, varlığını belirgin bir şekilde hissettirmektedir. Bu risklerin ortak akıl ve toplumsal konsensüs ile aşılması gerekmektedir.

√ Bütün bunların yanında, Türkiye ekonomisi için olası ve önemli risk kaynaklarından biri de erken seçimin gündeme gelmesi/kalması ve/veya erken seçim kararının alınması olabilecektir. Türkiye'de son yıllarda politik konjonktür hep yüksek kalmış, bu da gerekli yapısal önlemlerin alınmasını geciktirmiştir. Bu konuda kullanılabilir kredi de kalmamıştır. Dolayısıyla Türkiye seçimsiz dönemi; üretim-ekonomi, hukuk, eğitim ve demokratik boyutta yeniden yapılanma için kullanılmalıdır.

Özetle hükümet ve ekonomi yönetiminin bu risklere karşı tavrını/önlemleri bir an önce net ve açık olarak kamuoyu ile paylaşmasında fayda bulunmaktadır. Bunların yanında sürdürülebilir, istihdam dostu, yüksek oranlı büyüme için şu önlemlerin hayata geçirilmesi faydalı olacaktır:

1. Hukuk sistemindeki eksiklikler bir an önce giderilmelidir.
2. Eğitim ve öğretmen yetiştirme sistemi yenilenmeli, işsizlik için mezun veren lise ve üniversite bölümleri kapatılmalı, geleceğin mesleklerine yönelik bölümler açılmalıdır.
3. Günümüzde ülkelerin en büyük gücü; vatandaşlarının/gençlerinin hayal gücüdür. Hayal gücünü geliştirmemiz gerekiyor. Bunun için de gençlerimize Türkçe, İngilizce, matematik, fizik ve yazılım olmak üzere 5 dili çok iyi düzeyde öğretmeliyiz. Ortalama 200 kelime ile konuşan bir insanın hayal kurması, yeterli İngilizce bilmeyenin dünya ile entegre olması mümkün değildir. Bilimsel gelişme ve yeniliklerin gerisinde ise büyük ölçüde matematik ve fizik bulunuyor. En geniş yenilik zeminlerinin başında ise yazılım geliyor. Bu boyutlardaki eksikliklerin tamamlanması için konunun sistematik olarak ele alınması, sevdirecek, görsellik katarak, uygulayarak öğrenmenin ön plana çıkarılması gerekiyor. Bu alanlardaki nitelikli eğitim, özgür ve eleştirel akıl ile de beslendiğinde, gelecek Türkiye için çok daha parlak olacaktır.
4. Türkiye’de üretim kültürünün yeniden geliştirilmesine, yenilik-kalite-verimlilik konularında yeni bir ivmelenmeye ihtiyaç bulunuyor. Bunun için kolay-fırsatçı kazanımların değil, alınteri ve akılları ile kazanımların daha fazla anlamlı bulunacağı sosyolojik bir iklim oluşturulması gerekmektedir. Bunun için siyasi partiler yanında tüm sivil toplum örgütlerinin eşanlı ve eş yönlü çalışması gerekmektedir.
5. 2020 yılında Türkiye ekonomisinin yumuşak karnı cari açık değil, bütçe ve kamu borçlarının çevrilmesi olacaktır. Ekonomi yönetimi bu konuya gereken önemi vermelidir. Zira, Türkiye ekonomisi 2002 sonrası dönemde hem iç siyasi, hem de dış siyasi ve ekonomik konjonktürün verdiği imkanlarla “özel” bir dönem yaşamıştır. Bu dönem yapılan doğru ve/veya yanlışlarla birlikte artık geride kalmıştır. Dünü değiştirmenin imkansız olduğu bu noktada geleceğe bakarak, dünün tecrübelerini ancak daha çok da gelecek bilgisini kullanarak ekonomide yeniden yapılandırılmaya gidilmelidir. Tüm ekonomik birimlerin bu ihtiyacı görerek hareket etmesi önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, gerek politika yapımcısı gerekse de uygulayıcısı olarak kamuya önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Kamunun yeniden yapılandırılması ve merkezi yönetim bütçesi, finansmanı ve birikmiş borçlar bağlamında alınması gereken önlemler şöyle sıralanabilir;

- Teknolojinin sunduğu imkanlar sonuna kadar kullanılarak, kayıt dışı ekonomi ile etkin mücadele yapılmalı, bu çerçevede nakit para kullanımının ortadan kaldırılması önerisi iyi değerlendirilmelidir.
- Kara ve kıyı sınırlarımızda kaçakçılık ile etkin mücadele edilmesine hizmet edecek daha işlevsel bir sistem ve yöntemler geliştirilmelidir.
- Yerel ve merkezi kamu harcamalarında mutlaka performans ve etkinlik denetimi getirilmelidir.
- Kamunun mevcut durumu, Hazine tarafından verilen borç ve gelir garantilerini de içerecek şekilde şeffaf olarak ortaya konmalı, bu yapının nasıl iyileştirileceğine ilişkin politika önerileri kamuoyu ile paylaşılmalıdır.
- Kamuda ve yerel yönetimlerde sistematik tasarruf önlemleri planlanmalı ve hayata geçirilmelidir.
- Doğrudan vergilerin ön plana çıkarılacağı adil bir vergi sistemine geçilmeli ve vergi tabanının genişletilmesi sağlanmalıdır.
- Vergi ahlak ve bilincini zayıflatan, işletmelerin topladığı ve/veya kazançlarından ödemek durumunda olduğu vergileri finansman aracı olarak kullanmalarını teşvik eden vergi afları/düzenlemeleri yapılmamalıdır.
- Vergisini düzenli ve zamanında ödeyen, bu nedenle de vergi afları nedeniyle haksız rekabetle karşı karşıya kalan mükelleflere mutlaka vergi oranları ve/veya kamu bankalarından kredi kullanımı üzerinden teşvik sağlanmalıdır.
- Başta kamu olmak üzere tüm toplum kesimlerinde tasarruf ve yerli malı kullanma alışkanlığı ve bilincinin güçlendirilmesi sağlanmalı, bunun için ilkokuldan başlayarak her aşamada eğitim verilmelidir.
- Kamuda işe alımlar ve yükseltmelerde liyakat ve performans temel referans olmalı, bu ilkenin işleyişine imkan verecek nesnel yasal-kurumsal mevzuat/yapı oluşturulmalı, iktidarlara göre bu ilkelerin değişmesi engellenmelidir.

- Bunu destekleyecek sosyolojik zeminin oluşturulması için yaşamın uygun her alanında “ilişki” ilkesi yerine “çalışma ve başarı” ilkesinin yerleştirilmesi sağlanmalıdır.
- Bunların yanında makro açıdan; istikrarlı/kapsayıcı/erdemli büyüme, istikrarlı ve gerçekçi değerlenmiş döviz kuru, düşük enflasyon ve düşük faiz koşulları oluşturulmalıdır.

Türkiye’de kamu dengeleri ve genel olarak ekonominin geldiği nokta itibariyle dönüşüm zorunluluğu belirginleşmiştir. Bu zorunlulukların gereğini yerine getirmekten başka da şans ve imkan da adeta kalmamıştır.

Böylesi bir iklimde sanayicilerin 2020 yılından beklentileri ise şöyle özetlenebilir:

- √ Ümitli olmak ve önünü görebilmek, bunun için de ekonomi politikalarının yapım sürecinde sanayicilere etkin rol verilmesini,
- √ Döviz kurlarında istikrarın sağlanmasını ve reel faizlerin makul düzeyde tutulmasını,
- √ Enflasyonla mücadeleye kararlılıkla devam edilmesini ve yüzde 5 düzeylerine indirilmesini,
- √ Yatırım artışının imalat sanayi yatırımlarından başlatılmasını, bunun için teşviklerin güçlendirilmesini, sanayicilik kültürünün zayıflamasına izin verilmemesini,
- √ Yatırımların artması için ürün bazında somut/işlevsel teşvik verilmesini,
- √ Birçok ekonomik ve sosyal sorunun kök sebebi olan işsizlik ile mücadele için istihdam teşviklerinin artırılmasını,
- √ Bu zorlu dönem atlatılıncaya, ekonomi normal hızına kavuşuncaya kadar sanayicilere pozitif ayrımcılık yapılmasını; akaryakıt, elektrik ve doğalgazın sübvansiyonlu olarak verilmesini,
- √ Vergisini düzenli ödeyenlere SGK uygulamasında olduğu gibi yüzde 5 indirim yapılmasını,
- √ Sanayi sektörünün inşaat sektörü karşısında haksız rekabete uğratılmamasını,
- √ Dünya ve Türkiye ekonomisi normalleşinceye kadar asgari ücret artışlarında dikkatli davranılmasını,

√ Kredi genişlemesinin önünü tıkayan sorunlu krediler konusunda daha fazla zaman kaybetmeden önce hasar tespitinin yapılmasını, ardından uygun yöntemlerle bilançoların bu kredilerden temizlenmesini ve böylece bankaların kredi verme konusundaki ürkek tavırdan vazgeçmelerinin sağlanmasını, sanayiciler beklemektedir.

Bu beklentiler gerçekleştirildiğinde, sanayi sektörü yeniden Türkiye ekonomisinin lokomotifi olacaktır. Dolayısıyla, gelecek için sanayi sektörüne öncelik verilmelidir.

Türkiye, gelişme yolunda olan ve bu nedenle ekonomisinde de bu yolculuğun getirebileceği olası sorunları barındıran bir ülkedir. Ancak, gelinen noktada, ekonomideki sorunların daha belirgin bir şekilde ekonomi dışı boyutlardan da beslenmeye başlaması, çözümün sadece ekonomik-teknik araçlarla sağlanmasını adeta imkansız hale getirmektedir. Bir başka deyişle, ekonominin içsel dinamikleri yanında toplumsal bütünün diğer boyutlarını oluşturan politik (iç ve dış), sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmelerin de ekonomik sorunların çözülmesini güçleştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de genel olarak yani ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutların tümünde, bugün ve yarının ihtiyaçları birlikte dikkate alınarak, yeniden yapılanma ihtiyacı bulunduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, Türkiye; bir taraftan geleceğe giden yollardaki eksikliklerini tamamlamak diğer taraftan da yeni gelecek yolları inşa etmek zorundadır. 2020 bunun için bir “fırsat yılı” olarak değerlendirilmelidir.

EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI AEGEAN REGION CHAMBER OF INDUSTRY

